

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTO, ERDÉLY SÁNDOR. FÁBJÁN LAJOS, FEKETE FERENC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, GYULAY ZOLTÁN, HARACSI LAJOS, HILLER ISTVÁN *titkár, technikai szerkesztő*, HORVÁTH JÓZSEF, HORVÁTH ZOLTÁN, KELÉNYI FERENC *olvasó szerkesztő*, PINTÉR FERENC, PRÖHLE JENŐ, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZÁRAI KÁROLY

Szerkeszti:

MOLLAY KÁROLY

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Vendel Miklós 75 éves

Vendel Miklós 75 éves

Dr. Vendel Miklós Kossuth-díjas akadémikus, egyetemi tanár október 8-án ünnepelte 75. születésnapját. Ezen az évfordulón személyében nemcsak a földtudományok kitűnő, nemzetközileg is elismert tudósát, nemcsak Sopron város köztiszteletben álló szülőttjét, hanem a Soproni Szemle szerkesztő bizottságának legrégebbi tagját is ünnepeljük. Bensőséges és szívből jövő jókívánságokkal köszöntjük, és reméljük, hogy továbbra is jó egészségben támogatja a Soproni Szemle munkáját.

Vendel Miklós azok sorába tartozik, akiknek életében a tudománnyal való foglalkozás azt jelenti, amit a művésznek az alkotó munka hevülete. Elmélyült kutatásaiban a logika szigorú törvényein kívül az a belső tűz is irányítja, amely nemcsak a természet jelenségeinek pontos megismerésére sarkallja, hanem a megismert igazságnak a humánus érdekekben történő terjesztésére is.

Ennek az alkati adottságnak gyökerét a soproni szülői ház mellett a város légkörében is kell keresnünk. Abban a genius loci-ban, amely Sopron egész kulturális életére olyan félreismerhetetlenül nyomja rá a maga jellegzetes bélyegét. Ez adja meg az itt élő tudósoknak is azt a lelki elkötelezettséget, amely az alkotó munka értékét és szintjét magasra emeli, és megkülönbözteti a robotszerű tudományművelés kényszeredettségétől.

A soproni légkörben Vendel Miklós tudományos munkássága is ezt a bélyeget viseli magán: a magas színvonalat és az eredmények nemzetközi jelentőségét. Így az elismerés sem maradt el. Sopron Alma Materének már 1923-ban professzora, két évvel később még a budapesti tudományegyetem magántanára lesz. A Magyar Tudományos Akadémia 1933-ban levelező, 1943-ban rendes tagjává választja. A Magyarhoni Földtani Társulat a Szabó József Emlékéremmel, az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület a Mikoviny- és a Zorkóczy-éremmel tünteti ki. 1951. március 15-én kapja meg a Kossuth-díjat. A Geologische Gesellschaft in Wien fennállásának 50 éves jubileumi ünnepségein, a Magyarhoni Földtani Társulat pedig Vendel Miklós 70. születésnapja alkalmával, 1966-ban tiszteleti tagjává választja. Sopron Város Tanácsa 1971-ben – a város érdekében kifejtett kiemelkedően értékes munkásságáért – Pro Urbe emlékéremmel tüntette ki.

A tudományos munka látható eredményeként Vendel Miklós nevéhez száznál több tanulmány és könyv fűződik. Utóbbiak között néhány nemcsak magas 290színvonalával és értékével, hanem terjedelmével is kitűnik. Néhány éve megjelent nagy közethatórója minden petrográfus számára nélkülözhetetlen kézikönyv. A szülőváros iránti elkötelezettséget jelzi az a nagyszabású monográfia és földtani térkép, amely sok év fáradságos laboratóriumi és terepmunkájának eredményeképpen Sopron környékének földtani viszonyait tisztázta. Világszerte feltűnést keltettek azok a munkái, amelyekben a szeretett hazai táj sajátos kristályos kőzetét, a soproni leukophyllitet ismerteti meg a földtudományok művelőivel.

A szülővároshoz való ragaszkodást igazolja az a széleskörű társadalmi tevékenység is, amelyet Vendel Miklós Sopron különböző társadalmi és kulturális szerveiben végzett és végez. A Soproni Szemle szerkesztő bizottságának megindulásától, 1937-től kezdve tagja, évekig vezette a Központi Bányászati Múzeumot, a MTESZ soproni szervezetében pedig a szakma egész, széles spektrumában sok és fáradságos munkát teljesített.

A látható eredmények között bizvást megemlíthetjük még az oktatómunkája folyamán szárnyra bocsátott tanítványok népes seregét is. A volt tanítványok közül nem egy az állami vezetés, a tudományos élet vagy az ipar területén végez kiemelkedő munkát.

A láthatatlan eredmények sorába pedig az a ragaszkodás, tisztelet és szeretet tartozik, amely a sok száz volt tanítvány és a barátok szívében él. Ez arról tanúskodik, hogy Vendel Miklós nemcsak jól végezte el kiszabott feladatait, hanem ért a legnagyobb művészetekhez is: az emberi szívekben a szeretet lángjának kicsiholásához. Ennek az elmúlt háromnegyednyi évszázadnak terhével a vállán aligha lehet felemelőbb érzés, mint tudni és érezni, hogy ez is osztályrészüül jutott!

Bogsch László

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Fogarassy László: A nyugat-magyarországi kérdés katonai története (I. rész: 1918 december–1921 augusztus)

291 Fogarassy László: A nyugat-magyarországi kérdés katonai története (I. rész: 1918 december–1921 augusztus)

A dunai monarchia felbomlása után megalakult Német-Ausztria köztársasági kormánya magát a volt Osztrák Császárság (Ciszlajtánia) összes németlakta területei törvényes képviselőjének nyilvánította. Egyúttal bejelentette, hogy igényt tart a teljesen önállósult Magyarország nyugati németlakta

peremvidékeire is. De ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy célját nem fegyveres fait-accomplival, hanem a Wilson elnök által hirdetett önrendelkezési jog alapján, népszavazás útján kívánja elérni. Nyugat-Magyarország (Pozsony, Moson, Sopron és Vas megye) német ajkú lakosságának hangulata akkoriban nagyon megoszlott: voltak magyarbarátok, osztrákpártiak és a két álláspont között ingadozók. Ugyanakkor Bécsben megalakult a „Westungarische Kanzlei”, amely szabadcsapatokat szándékozott szervezni, hogy látszólag a német–osztrák kormány tudta nélkül, valóságban pedig annak a hallgatólagos beleegyezésével katonailag megszállja és a hozzájuk csatlakozott lakosság támogatásával birtokba vegye Német-Nyugatmagyarországot. (A Gagyai Jenő által említett Westungarische Kanzlei valószínűleg azonos az osztrák belügyi hivatal keretében felállított „Westungarische Abteilung”-gal, amely Burgenland közigazgatását volt hivatva előkészíteni.) Arnold Weigert fürstenfeldi százados – mint a „Westungarische Kanzlei” katonai osztályának vezetője – egy szabadcsapattal akarta foglalni Németújvárt (Güssing), hogy ott kikiáltssa „Heanzenland” (Heinzenland) köztársaságot, amelyet később az Ausztriához való csatlakozás kimondása követett volna. Azonban a végrehajtó bizottság úgy döntött, hogy a katonai akciót Sopron irányában kell megindítani, mert Sopront szánták Heinzenland székhelyéül. Ezután Szentmargitbányára (St. Margarethen) 1918. december 2-án osztrák katonatisztek érkeztek, akik ott népgyűlést rögtönözve kihirdették, hogy Szentmargitbánya csatlakozik Német-Ausztriához. A népgyűlésen elért erkölcsi siker alapján a Westungarische Kanzlei elhatározta, hogy a német lakosságnak felkelés céljaira fegyvereket fog kiosztani. Egy-egy fegyverszállítmányt osztrák katonai kísérettel el is küldtek Lajtaújfalura (Neufeld) és Nagymartonba (Mattersburg). Lajtaújfalun azonban december 5-én a magyar vasútörtség rövid tűzharc után az osztrák osztagot (egy hadnagy, nyolc altiszt) elfogta, és egy teherautót 300 puskával és lőszerrel együtt zsákmányul ejtett. A Nagymartonba küldött különítmény azonban az ugyancsak 300 puskát és 50 000 töltényt tartalmazó fegyverszállítmányt át tudta adni az osztrákbarát vezetés alatt álló nemzetőrségnek. Ezután ünnepélyesen kihirdették Heanzenland köztársaság megalakulását. A nagymartoni nemzetőrség fegyveres készültségbe lépett, biztosító osztagokat tolt ki Márcfalvára (Marz) és Borbolyára (Walbersdorf), a parancsnoka pedig Bécsűjhelyre utazott, hogy Mühlhoffer századostól – aki az akció vezetője volt – további utasításokat kérjen. Sopronnal minden összeköttetést megszakítottak, azonban magyarbarát nagymartoni lakosok értesítették a fegyveres puccsról a soproni hatóságokat. A december 6-án kikiáltott Heanzenland köztársaság csak egy napig élt, mert a soproni állomásparancsnokság másnap páncélvonattal tiszték, altiszték és egyéves önkéntesekből álló géppuskás különítményt küldött ki Nagymartonba. A páncélvonat [292](#) megjelenésére a nagymartoni nemzetőrök puska- és géppuskával letették a fegyvert, mire vezetőit őrizetbe vették, a büntető eljárást azonban rövidesen amnesztiával lezárták.⁽¹⁾ Nagymarton pacifikálásával egyidőben Sopronból egy-egy századot Lajtaszentmiklós (Neudorf) és Lajtaújfalu védelmére toltak ki, mivel az elfogott osztrák hadnagy bevallotta, hogy a közeljövőben egy Volkswehr-zászlóalj páncélvonattal szándékozik behatolni Nyugat-Magyarországra a lakosság átpártoltatása végett.⁽²⁾ Az osztrák kormány természetesen dezavualta Mühlhoffer Volkswehr-századost, kijelentve, hogy felelőtlen egyéni túlkapásról van szó, és az is természetes, hogy Weigert százados Fürstenfeldről Németújvár (Güssing) felé tervezett támadása is elmaradt. Mind a két fél egyaránt érdekelve volt a jugoszlávokkal szemben, akik Radkersburgnál, a Mura északi partján hídfőállást létesítettek, megszállták Muraközt, sőt átmenetileg Vendvidéket is. A radkersburgi hídfő a muraszombati védőszakaszt is veszélyeztette, ezért ennek parancsnoksága együttműködött a stájer Bauernkommandóval. 1919. február 4–8-a között az osztrákok és jugoszlávok helyi harcokat folytattak a radkersburgi hídfőért. Egy stájer–magyar kombinált csapat ezt megelőzően Vashidegkútról (Kaltenbrunn) indult Radkersburg felé. Az itt elesett hősi halottak közt magyarok is voltak. Az osztrákoknak sikerült néhány községet elfoglalniok, Radkersburg azonban jugoszláv kézen maradt. Ezt az állapotot az 1919. február 13-án megkötött fegyverszüneti egyezmény is szankcionálta, ezzel tehát egyelőre megszűnt annak a veszélye, hogy a

jugoszlávok Muraszombatot Radkersburg felől támadni fogják.³⁽³⁾ (A saint-germaini békeszerződés ezt a várost Ausztriának visszaadta.)

Ausztria felé a határvédelmet a Tanácsköztársaság kikiáltásáig a 18. dandárcsoport keretében építették ki, amelynek 1919 április közepén 1622 fő állt rendelkezésére. Két 18-as üteg és a III/18-as zászlóalj a román támadás kezdetén elindult Tiszántúlra, amely utóbbi később a XIII. vadászzászlóaljba olvadt be. A 18. dandár parancsnoksága a Tanácsköztársaság megszűntéig Szombathelyen maradt, de a határvédelmet 1919. június 15-től az V. határvéd kerületi vörösörparancsnokságnak adta át. Ez is Szombathelyen székel, az alá rendelt csapatok közül pedig a soproni alszakaszt a XVII., a kőszegi alszakaszt a XX., a felsőöri alszakaszt a XVIII., a németújvári alszakaszt pedig a XIX. határvéd zászlóalj őrizte. A Királyhidán (Bruckneudorf) és Ligetfalun (Engerau) állomásozó XII. határvéd zászlóalj győri (III.) határvéd kerületi parancsnokságnak volt alárendelve. Ligetfalu-Köpcsény (Kittsee) körletében volt még két műszaki század, egy lovasszakasz és egy (!) löveg. A határvéd alakulatok túlnyomórészt volt csendőrökből, határrendőrökből és pénzügyőrökből állottak, újonnan fölvetett vörösörökkel kiegészítve, a szombathelyi határvéd parancsnokság védővonalán mindössze nyolc géppuskával megerősítve. A tartalékba rendelt 18. dandárnak rendelkezésére állott júniusban a szombathelyi I/18. zászlóalj, a soproni I/18. üteg, valamint a később szervezett soproni IV/18. zászlóalj. Tehát az osztrák határ valóban csak a legminimálisabb, nagyrészt nem kombattáns erőkkel volt védve. Azok a hírek, hogy júniusban nagyobb 293magyar erőket vontak össze a Fertő tó tájékán Ausztriába való betörés végett, alaptalanok voltak, és a csornai ellenforradalom leverésével kapcsolatban keletkeztek.⁴⁽⁴⁾ Csak júliusban küldték Szombathelyre – utánpótlás hiánya miatt és a rekvirálásban való közreműködés címén – a frontról kivont 7. budapesti munkásezredet,⁵⁽⁵⁾ az északi területek feladása miatt demoralizált 18. vas-soproni ezred pedig a hajmáskéri táborba került pihentetés végett. Csak a 18-as tüzérek voltak készek elindulni a tiszántúli területek visszafoglalására.

Bécs munkássága és katonasága lelkesedéssel fogadta a magyar, majd a bajor tanácsköztársaság kikiáltásának hírére. A 41. Volkswehrzászlóalj, amelyben igen erős volt a kommunista befolyás, a román offenzíva hírére testületileg, teljes felszereléssel a magyar proletártestvérek segítségére akart menni. Julius Deutsch hadügyi államtitkár ezt letiltotta, azzal az indokolással, hogy a Magyar Tanácsköztársaság elleni háborúba a csehek is be fognak avatkozni, egy cseh–magyar háborúban pedig a leszegényedett és katonailag legyengült Ausztriának semlegesnek kell maradnia. Pár nap múlva jelentették Deutschnak, hogy nagyszámú katona Magyarországra készül. Deutsch először karhatalommal akarta megakadályozni elindulásukat, végül azonban inkább szabad utat engedett nekik. Emlékirataiban maga is beismeri, hogy lélekben együtt érzett velük. A Magyarországra irányuló fegyvercsempészt a szociáldemokrata Deutsch leintette ugyan, mert az antantmissziók ez ellen tiltakoztak, ámde azt is megtiltotta, hogy a vörös Magyarországgal háborúzó Csehszlovákiának szállítsanak fegyvereket.⁶⁽⁶⁾ A magyar határ ellenőrzésére az osztrák belügyi hivatal csak 1919. április 28-án állította fel a kordont, amely 100 volt aktív katonatisztből és csendőrségből állott. A kordont 1919 május és június hónapban a Volkswehr egyes zászlóaljaival is megerősítették.⁷⁽⁷⁾ A stájer Bauernkommando és a muraszombati magyar védőszakasz kapcsolatai egészen a vendvidéki ellenforradalomig fennmaradtak, sőt ezt a Bauernkommando fegyverekkel és önkéntesekkel támogatta. Az ellenforradalmat rövidesen leverték, a benne részt vett magyar csapatok Stájerországba menekültek, a helyükbe érkezett új vörös csapatokkal a Bauernkommando már nem tartott kapcsolatot, ellenben fölvette az összeköttetést a bécsi magyar fehér emigrációval.

A bécsi antantmissziók tagjai közül Cunningham ezredes (azonos a II. világháború történetéből ismert lord Montgomeryval) különösen szorgalmazta Német-Ausztria részvételét a Magyar Tanácsköztársaság elleni

intervenciós háborúban. Az osztrák hadügyi hivatal (Staatsamt für Heerwesen) vezérkari tisztjei május első harmadában kidolgozták a Nyugat-Magyarország megszállására irányuló hadművelet tervét. Az idevonatkozó titkos rendelet szerint hét szabadcsapatot szerveztek volna, amelyek azzal az indokolással vonultak volna be oda, hogy a magyar hatóságok ellen fellázadt lakosság segítségére sietnek. E szabadcsapatokba nem volt szabad kommunistákat, monarchistákat, zsidókat és katonatanácstagokat felvenni. Ezt a rendeletet dr. Renner kancellár [294](#) maga helyesbítette, mielőtt az osztrák béke delegáció élén Párizsba utazott volna. [8\(8\)](#) Erről a tervről Renner kancellár és Otto Bauer külügyi államtitkár Cunningham ezredeset külön tájékoztatta, aki ismételten hangsúlyozta, hogy az antant nem fog ez ellen tiltakozni. Az akció végrehajtását azonban Deutsch hadügyi államtitkár elbuktatta, mert nem akarta a Csehszlovákia ellen önvédelmi harcot vívó szocialista Magyarországot oldalba támadni. Cunningham azonban még 1919. május 16-án is biztatta az osztrák kormányt, hogy hajtsa végre a nyugat-magyarországi fegyveres akciót. [9\(9\)](#) Adolf von Boog altábornagy, a Volkswehr főparancsnoka, Deutsch opponáló magatartása miatt lemondott.

Június 1-én délelőtt 5 órakor osztrák osztagok Murarév közelében megtámadták és elfoglalták Felsőbisztrícát, de nem vetették meg lábukat ebben a községben. Ez az akció nyilván a vendvidéki ellenforradalom támogatásával volt kapcsolatban. [10\(10\)](#) A Vas és Sopron megyei ellenforradalmi akciókba az osztrákok nem avatkoztak be, de egyes zendülő községek (Létra-Lockenhaus, Felsőőr-Oberwart) kaptak fegyverküldeményeket Ausztriába menekült ellenforradalmároktól. De ezeket is főleg a Bauernbund közvetítésével, mivel az osztrákok a bruck- királyhidai puccskíséret óta szigorú határzárt vezettek be. Érdekes, hogy ezek az ellenforradalmi mozgalmak ugyan németlakta területekre is kiterjedtek, az Ausztriához való csatlakozást sehol sem hangoztatták.

A tanácskormány még hatalmon volt, amikor a békekonferencia a dunántúli németlakta területek legnagyobb részét Ausztriának ítélte. Kisebb területet, mint amilyent a béke delegációjuk igényelt, ezt azonban a Renner által javasolt népszavazás nélkül, tehát a ne plus ultra petitum elve mellőzésével. Ezt a döntést a magyar tanácskormány egyszerűen tudomására adták, biztosra véve, hogy az északi területek kiürítése után ezt is vita nélkül ki fogja adni, a szegedi kormányt pedig meg sem kérdezték. Erre a soproni munkástanács azzal reagált, hogy 1919. július 23-ára tiltakozó gyűlést rendezett a soproni Széchenyi téren, amelyen az összegyűlt néptömeg az akkori idők szellemének megfelelően szövegezett határozati javaslatot elfogadta: „Sopron város munkás-, katona- és földművestanácsa kimondja, hogy a párizsi békekonferencia jelszava alatt összegyűlt tőkés érdekcsoport azon határozata ellen, hogy Nyugatmagyarországot és Sopron városát osztrák tőkés barátaiknak ajándékozza – a végtelenségig menő harcot fogja megindítani.” A soproni munkástanács egyúttal külön feliratban követelte a tanácskormánytól az osztrák határ védelmének megerősítését. [11\(11\)](#) Kun Béla álláspontja az volt, hogy csak a „proletáriátus önrendelkezési joga” (tehát népszavazás) alapján adják át ezt a területet, de csakis akkor, ha Ausztria szintén kikiáltja a tanácsköztársaságot. [12\(12\)](#) Az osztrák munkásság azonban nem hitt a magyar tanácskormány fennmaradásában azok után, hogy nemrég fegyverrel visszaszerzett északi területeket a békekonferencia egyoldalú döntése után puskalövés nélkül kiadott egy másik kapitalista államnak. A szimpátia-sztrájkot Bécsben megrendezték ugyan, de a többi ország munkássága még erre sem vállalkozott. Kilenc nappal a soproni tiltakozó [295](#) gyűlés után Kun Béla és a kommunista népbiztosok egy része már politikai menekülteként jelentkezett Ausztriában, és visszaszivárogtak Bécsbe a magyar vörös hadseregben harcolt osztrák katonák is. Utóbbiak leszerelési illetékért is jelentkeztek a bécsi magyar követségen. Dacára annak, hogy időközben az ellenforradalom jutott hatalomra Magyarországon, a követség kifizette a leszerelési illetékeket. Ezért az Arbeiterzeitung külön köszönetet is mondott, a 41. Volkswehrbataillont pedig

feloszlatták.

Sopronban a munkástanács augusztus 4-én kimondta, hogy nem hajlandó megosztani hatalmát a polgársággal. Bozó ezredes azonban még aznap rögtönzött ellenforradalmi alakulattal (németajkú gazdapolgárok, főiskolások, a helyőrség átpártolt tisztjei és altisztjei) felvonult a városban, mire a legutóbbi események miatt amúgy is demoralizált munkászászlóalj és helyőrség egyszerű felszólításra átadta fegyvereit. A megtorlást követelő radikális ellenforradalmi elemeket Bozó ezredes leintette, mert nem akart vérontást.¹³⁽¹³⁾ Viharosabb körülmények közt zajlott le két nap múlva Szombathelyen a Hajmáskérről befutott 18. vas-soproni ezred lefegyverzése. A katonákat leszerelési illetményeik kifizetése után hazabocsátották.¹⁴⁽¹⁴⁾ Fokozatosan kicserélték a szombathelyi határvéd kerületi parancsnokság csapatait is. Mivel nem állott azonnal fehér karhatalom rendelkezésre, a Pörgölénynél (Pilgersdorf) lecserélt vörös határvadászok helyett pár hétig a pörgölényi és németgyiróti (Deutsch-Gerisdorf) polgárőrség látta el a határvédelmet.

Bozó ezredes kéziratoss emlékezései szerint a soproni erdészeti és bányászati főiskola azon hallgatóit, akik részt vettek a nagyeceni ellenforradalom leverésében, nem fogadták be a fehér karhatalomba. A Tanácsköztársaság idején magukat exponált tisztekkel enyhébben bántak, „legtöbbjüket befehéřítették”. A politikailag megbízhatatlannak minősítették közt volt Cavallár Ödön alezredes, a 18. vörös dandár, majd a szombathelyi határvéd kerület parancsnoka és Faragó Géza komáromi állomásparancsnok, utóbbi azzal az indokollással, hogy zsidó.¹⁵⁽¹⁵⁾ Faragó tényleg exponált személyiség volt, mert tagja volt az első soproni direktóriumnak és elnöke a soproni katonatanácsnak. Ő utalta ki a 48-as laktanyát a Selmecbányáról menekült bányászati és erdészeti akadémiának. Parancsnoka volt a III/18. zászlóaljnak is, majd Komáromba került. Az ő katonái a Tanácsköztársaság megszűnésének hírére leszedték a vörös jelvényeiket és nemzetiszínű kokárdát tűztek ki, amiről cseh helyzetjelentés is tanúskodik. „Az Est” november 5-i számában riport jelent meg a magyar Vörös Hadsereg internált vezetőiről, amely szerint Faragó Tombor, Stromfeld és Julier volt vezérkari főnökök és más vörös tisztek társaságában várt további sorsára. Később Ausztriába menekült, a Magyar Távirati Iroda könyvmatosa 1921 szeptemberében mint egy bécsűj helyi „kommunista szabadcsapat” vezetőjét említette Faragó alezredest. Az ellenforradalmi terminológia ezt a gyűjtőfogalmat a szociáldemokratákra is kiterjesztette, egyébként Ausztriában nem létezett kommunista paramilitáris szervezet. Faragó tehát a szociáldemokrata Arbeiterwehr (a későbbi Republikanischer Schutzbund) keretében végzett szervező munkát.

Augusztusban a nyugat-magyarországi helyzet nagyon zavaros volt. A csehszlovák és jugoszláv csapatok Ligetfalunál, illetve Muraszombatnál megkezdték **296a** korridor létrehozására irányuló hadműveleteiket. Ezt ugyan félbehagyták, nyilván azért, mert a budapesti antanttábornoki misszió letiltotta, de Vas megyébe már augusztus 8-án osztrák szabadcsapatok nyomultak be, amelyeket fegyveresen kellett kiűzni.¹⁶⁽¹⁶⁾ A magyar kormány augusztus 16-án jegyzékben közölte az osztrák kormánnyal, hogy minden, az antant döntését megelőző fegyveres akciót ugyancsak fegyveresen fognak visszavetni. Ugyanezen a napon bizalmas tanácskozást tartottak az osztrák kormány szociáldemokrata tagjai, amelyen Bauer külügyi államtitkár és Seitz is azon a véleményen voltak, hogy Német-Ausztria nem készült fel eléggé egy háborús kalandra, ezért Nyugat-Magyarország megszállásától el kell tekinteni. Deutsch hadügyi államtitkár ellenvéleménye az volt, hogy legalább Köpcsényt és Zillingdorf magyar részét szállják meg, mert az utóbbi község határában vannak a Bécsset ellátó szénbányák. Az utolsó szót végül is az osztrák nemzetgyűlés központi bizottsága mondta ki: úgy határozott, hogy ebben az ügyben ki fogja várni az antant döntését.¹⁷⁽¹⁷⁾ Maradt tehát az a megoldás, hogy Burgenlandot a kormánytól látszólag független osztrák szabadcsapatok szállják meg, mint ahogyan azt Boog altábornagy májusban tervezte. A németűjvári

népgyűlést (1919. augusztus 17.), amelyen kihirdették 251 nyugat-magyarországi községnek Ausztriához való csatlakozását, szintén osztrák szabadcsapatosok hívták össze. Az ottani határrendőrség és csendőrség a népgyűlést szétoszlatta, báró Lehár Antal ezredes, a szombathelyi katonai körlet parancsnoka pedig páncélvonatot és karhatalmi tiszti századot küldött Németújvárra, hogy a nagymartoni recept szerint lecsillapítsák a németajkú lakosságot. Rábfüzesen is szétkergettek egy osztrákpárti népgyűlést, amelyen határozatot hoztak, hogy nem fizetnek többé adót a magyar államnak.¹⁸⁽¹⁸⁾ Lehár azt táviratozta a magyar hadügyminisztériumnak, hogy az osztrákok önkéntes zászlóaljakkal és négy páncélvonattal el akarják foglalni Nyugat-Magyarországot, bár hivatalosan népszavazást javasolnak. Ezért indítványozza, hogy az osztrák kormányt szabadcsapatok magatartásáért vonják felelősségre, hívják vissza a bécsi magyar követet és helyezték kilátásba a hadműveletek megkezdését. Az a szándéka, hogy a székely dandárral, feldbachi zászlóaljjal, megyei tartalékokkal és 106-os zászlóaljjal felvonul Petronell – Római sáncok – Királyhida vonalában, esetleg Bécs felé támad. Egyben Pozsonyba is küldött átiratot Mittelhauser tábornoknak, felszólítva őt, hogy az alája rendelt csehszlovák csapatok maradjanak e konfliktusban semlegesek.¹⁹⁽¹⁹⁾ Lehárnak ezt a tervét, amely valószínűleg osztrák monarchista körökkel egyetértésben a Renner-kormány megbuktatása végett készült – nem hagyták jóvá. Budapest román megszállás alatt volt, a románok az ellenségeskedések folytatásával, illetve megújításával fenyegették a magyar kormányt, mert nem írt alá külön fegyverszüneti egyezményt. Ennek megfelelő egyezség aláírására csak augusztus 27-én került sor. A fővezérségi napló e napi följegyzése szerint Szombathelyről bizalmas jelentés érkezett, hogy a románok hadműveleti együttműködésre szólították fel Renner osztrák kancellárt, aki azt válaszolta, hogy az osztrák csapatokban ez idő szerint nincsen harci kedv.

297 Augusztus 28-án egy osztrák, főleg magyarországi menekültekből szervezett szabadcsapat meg akarta szállni Lajtaújfalut, ahol csak 58 határrendőr volt. Az ottani ipartelepek védelmére kifutott egy páncélvonat, majd tüzérséggel megerősített székely különítmény, a magyar hadügyminisztérium pedig ugyanezen a napon értesítette a síófoki fővezérséget, hogy Ausztria elrendelte a Nyugat-Magyarország elleni katonai intézkedések azonnali beszüntetését.²⁰⁽²⁰⁾ Győrből egy román különítmény elindult az ebenfurti vasútvonal mentén azzal a szándékkal, hogy Sopront megszállja és az ottani „székely kommunista csapatokat” lefegyverezze. Ekkor már a székely dandár parancsnokságát Verbőczy századostól Gaáli alezredes vette át, aki a Vitnyédig jutott román él fogadtatására két székely zászlóaljat és egy üteget küldött ki a sopronnyéki (Neckenmarkt) táborból. A románok erre augusztus 29-én Kapuvárt és Csornát is feladva, visszatértek Győrbe.²¹⁽²¹⁾

Amikor a szombathelyi körletparancsnokság megkezdte Moson, Sopron, Vas és Zala megyékben a nemzeti hadsereg csapatainak megszervezését, a soproni gyalogezred felállításával Bozó ezredet bízta meg. Augusztus 10-én Sopron városra és hét járásra 120-120 főnyi kontingenst vetett ki: így nyolc, 120–120 főnyi csoportot kapott, amiből két zászlóalj keretét állította fel, a bevonultakat 14 napi fegyveres szolgálatra kötelezve. A soproni honvédlaktanyában a volt 18. honvédgyalogezred pótteste állította ki a II/18. „magyar zászlóaljat”, a megye németlakta részéből behívottak pedig a régi 48-as laktanyában a III/76. „német zászlóaljat” alkották. Ebben a 76-os póttest által szervezett zászlóaljból eleinte a vezényszó is német maradt. A huszárlaktanyában fél lovasszázad alakult, a tüzérlaktanyában pedig egy tábori üteg négy löveggel. A behívottak teljes számmal bevonultak, csak egyes esetekben volt szükség karhatalomra. A soproni ezred I. zászlóalja augusztus végén alakult meg Magyaróvárott, főleg a volt pozsonyi 13. honvéd gyalogezred tisztjeiből, altisztjeiből és legénységéből. 1919. szeptember 19-én Horthy Miklós altengernagy, a nemzeti hadsereg fővezére, szemlére Sopronba érkezett és a csapatokat föleskette. Az Ausztriának ítélt területről származó németajkú legénység egy része vonakodott az eskü letételétől, de Bozó ezredes beszéde

után az esküt – két ember kivételével – mégis letette.

Bozónak a székely dandárról nem volt jó véleménye. Lehár ezredesnek azt javasolta, hogy oszlassa fel, mire azt a választ kapta, szívesen megtenné, de nincsen rá erő, mivel többen vannak, mint a nemzeti hadsereg csapatai. A valódi ok az volt, hogy a tervezett osztrák bevonulás ellen előnyösen lehetett őket felhasználni. Az élelmezést enyhe rekvirálással, legeltetéssel javították, ami még ment, amíg gazdag magyar vidéken voltak, de amikor szegényebb német vidékre – Sopronnyékre – kerültek, örökösen panaszos deputációk érkeztek Bozó ezredeshez a községekből. A katonáknak fehéreneműjük nem volt, ezért Sopronban fehéreneműt gyűjtöttek számukra. Bozó ismételt követelésére Lehár ezredes előbb feleskette őket, aztán „harcászati okokból szétvonta”, végül az időközben megalakult ezredekbe olvasztotta őket.²²⁽²²⁾

Október első napjaiban megkezdődött a románok kivonulása Dunántúlról. Az általuk kiürített területek megszállására elvonult a szombathelyi hadosztály, ²⁹⁸amely folytatólagosan részt vett a budapesti bevonulásban, a Tiszáig terjedő terület megszállásában, majd 1920 február–március havában a Tiszántúl visszafoglalásában is. A szombathelyi hadosztály csapatai csak 1920 júniusában kerültek vissza eredeti állomáshelyeikre.²³⁽²³⁾ Ez idő alatt a szombathelyi körletparancsnokságnak – mint területi alakulásnak – csendőrtartalék- és határcsendőrszázadok állottak rendelkezésére; volt egy rejtett üteg, Bozó ezredes szabadcsapatokat is szervezett, azonkívül a csurgói ezred egyik zászlóalja is előbb Sopronba, majd Nezsiderre (Neusiedel) rendeltetett.²⁴⁽²⁴⁾

Renner kancellár 1920. január 10-én Prágában barátsági szerződést kötött, ami magyar–osztrák fegyveres konfliktus esetén csehszlovák katonai támogatást jelentett Ausztriának. Ezt követően Renner elutasította a magyar kormány azon javaslatát, hogy az Ausztriának ítélt területen tartsanak népszavazást. Kieszközölte, hogy a Nagykövetek Tanácsa szövetségekzi katonai bizottságot (Commission Militaire Interalliée) rendeljen ki Sopronba a nyugat-magyarországi hatóságok ellenőrzése végett. A katonai bizottság 1920 januárjában érkezett meg Sopronba, majd a Nagykövetek Tanácsának hozzájárulásával előbb az osztrák, majd a magyar kormány is két megbízottat delegált a szövetségekzi katonai bizottság mellé. Az osztrák delegátusok 1920. március 4-én érkeztek meg Sopronba, ahol a pályaudvar előtt magyar közönség tüntetett ellenük és záptojásokkal dobálta meg őket. Bántalmazásukat azonban a rendőrség megakadályozta. Az osztrák kormány panaszt is emelt a Nagykövetek Tanácsánál, ismételten kérve, hogy még a magyar békeszerződés aláírása, illetve érvénybelépése előtt megszállhassa Burgenlandot, mert a magyarok elnyomják a német ajkú lakosságot.

Habár Renner kancellár az osztrák nemzetgyűlésen kijelentette, hogy az osztrák közlekedési vonalak háború esetén rendelkezésére állanak a csehszlovák hadseregnek Magyarország elleni felvonulásra, a bécsi antantmisszió arról biztosította a magyar kormányt, hogy a nagyhatalmak nem fogják megengedni a csehszlovák hadsereg bevonulását Nyugat-Magyarországra. A budapesti antantmisszió pedig azt jelentette Párizsba a Nagykövetek Tanácsának, hogy Nyugat-Magyarország lakossága ellenzi az annexiót és népszavazást követel.²⁵⁽²⁵⁾

A fehérterror elől számos nyugat-magyarországi német ajkú szociáldemokrata és kommunista menekült Ausztriába, a Magyar Tanácsköztársaság bukása és a fehér tisztí különítmények zaklatása után mint a terület Ausztriához való csatolásának lelkes hívei. Az Amszterdamban székelő szakszervezeti internacionálé szállítási bojkottot rendelt el ugyan a fehérterror miatt Magyarország ellen, ennek kárvallottja azonban inkább Ausztria volt, mert az osztrák piacról eltűntek a magyar élelmiszerek. A bécsi francia követ maga is erélyesen szorgalmazta a bojkott megszüntetését. A magyar kormány kénytelen ²⁹⁹volt aláírni a békeszerződést anélkül, hogy akár csak Ausztriával szemben is konkrét módosításokat ért

volna el, ami arra ösztönözte, hogy Burgenland megmentése érdekében párhuzamos tárgyalásokat folytasson osztrák és bajor monarchista körökkel. Bizonyos fokig ezzel függött össze a fürstenfeldi bandabetörés is. Fürstenfelden ugyanis az antant elől eltitkolt fegyverraktár volt, amelyet a Volkswehr szociáldemokrata katonai vezetése át akart játszani az Arbeiterwehrnek. Ezt az ottani helyőrség egyik jobboldali érzelmű tisztje Prónay Pál alezredesnek elárulta, mire az parancsot adott, hogy különítményének mintegy százhusz embere támadja meg polgári ruhában Fürstenfeldet és a fegyvereket teherautókon szállítsa el. Ez 1920. július 28-án rajtaütés formájában megtörtént, a fegyvereket elhurcolták, az elfogott osztrák fegyvereseket és polgári személyeket pedig szabadon eresztették, azt állítva, hogy ők magyar kommunista szabadcsapat és Horthyék ellen mennek harcolni. A fegyvereket Prónay elrejtette és a nyugat-magyarországi felkelés céljaira használta fel. Sréter hadügyminiszter nyomoztatott ugyan a fegyverek után, mert nem akarta a Prónay-különítmény birtokában hagyni, de nem tudta megtalálni.²⁶⁽²⁶⁾ Még egy határincidens zajlott le 1920. augusztus 21-én Prellenkirchennél (brucki járás). A község tanácsa ugyanis lefoglalt egy fegyverszállítmányt, amelyet csempészárúként akartak Magyarországra vinni. Erre egy 80 főnyi magyar katonai osztag be akart hatolni Prellenkirchenbe, hogy a fegyvereket elvigye, de a támadást visszaverte az osztrák katonaság.²⁷⁽²⁷⁾ (Nyilván a hamburgi vagy brucki helyőrségnek a határra kitolt osztaga.)

A két és feles internacionáléhoz csatlakozott osztrák szociáldemokraták 1920 októberében a nemzetgyűlési választásokon elvesztették szavazóik egy részét és ellenzékbe vonultak. Renner helyett a keresztényszocialista Mayr lett a kancellár, aki a burgenlandi kérdésben teljesen elődje nyomdokain haladt. A szociáldemokraták továbbra is olyan politikai tényezőnek számítottak, amelyet figyelmen kívül hagyni nem lehet, mivel Bécs nagyobbik fele rájuk szavazott és a hadseregben (amelyet időközben Volkswehrből Bundesheer-re kereszteltek át) is hozzájuk tartozott a legénység nagyobb része. A tisztikarban ugyan kisebbségben voltak, de itt is jelentős pozíciókat tartottak. Theodor von Körner ezredes, a Bundesheer átszervezője, majd dandárparancsnoka (aki három évtized múltán köztársasági elnök is lett) szintén a szociáldemokrata párt tagja volt. Egyébként Komáromban született és magyarul is jól beszélt.

1921. január 2-án a Nagykövetek Tanácsa közölte az osztrák és öt nap múlva a magyar kormánnyal is, hogy Burgenlandot a saintgermaini és trianoni békeszerződések értelmében át fogja adni Ausztriának. Mayr kancellár ezt az osztrák parlament külügyi bizottságában azzal kommentálta, hogy a csehszlovák és jugoszláv kormány katonai segítséget helyezett kilátásba Burgenland birtokbavételéhez, a magyar részről ismételtlen fölvetett népszavazás gondolatát pedig elutasította.

Az Ausztriának ítélt terület lakosságának hangulata az akkori helyzetjelentések alapján igen vegyes volt, a magyarbarátok, ingadozók és ausztrófilek körülbelül egyenlő arányban voltak képviselve. Az egyik jelentés írója szerint a német ajtkú lakosoknak legalább háromnegyed része nem volt magyarbarát.²⁸⁽²⁸⁾

300 Az akkori helyzetben sem az osztrák, sem a magyar kormány nem lehetett biztos abban, hogy egy népszavazás az ő javára dől-e el.

A magyar nemzetgyűlés német ajtkú képviselői manifesztumot adtak ki, amelyben Nyugat-Magyarország részére saját katonasággal és külön vámterülettel ellátott autonómiát követeltek. Egyes bécsi politikai körökben szintén ismeretes volt, hogy gróf Sigray Antalnak Nyugat-Magyarország főkormánybiztosává történt újólajos kinevezése ellenállásra való készülést jelent, amelynek Lehár ezredes lesz a katonai vezetője. Úgy tudták, hogy a tizenegy nyugatmagyarországi nemzetgyűlési képviselő külön képviseleti szervnek kiáltja ki magát, amely Nyugat-Magyarországot mint corpus separatumot fogja kezelni és nem ismeri el a trianoni békeszerződést.²⁹⁽²⁹⁾ Lehár ezredes valóban dr. Bleyer Jakab és dr. Huber János

nemzetgyűlési képviselőkkel egyetértőleg milíciát szándékozott szervezni a burgenlandi lakosságból és az oda illetékes tisztekből, amely a magyar reguláris csapatok kivonása után fegyveresen állt volna ellen az osztrák csapatoknak. Burgenlandot az önrendelkezési jogra való hivatkozással önálló államnak kiáltották volna ki, amely későbbi időpontban szorosabb kapcsolatot létesített volna Magyarországgal.³⁰⁽³⁰⁾ Erre vonatkozólag tényleg folytak megbeszélések 1921. április 20-án, 23-án és 28-án Budapesten, amelyeken miniszterek, katonai és politikai szakértők vettek részt. Lehárnak mint Burgenland dezinált katonai parancsnokának 3 zászlóalj, 1 lovasszáhad és két üteg felszerelését bocsátották rendelkezésére. Egyúttal függetlenítették a szombathelyi körletparancsnoktól (Hegedűs Pál altábornagy), törzsének és csapatainak megalakítása végett pedig negyven, Burgenland területére illetékes nemzeti hadseregbeli tisztet saját kiválasztása szerint rendelkezésére bocsátottak. Az értekezlet azt is kimondta, hogy osztrák tiszteket a csatlakozás kimondása előtt – tehát az előkészítés időszakában – az új véderőbe felvenni nem szabad.³¹⁽³¹⁾

A burgenlandi ellenállás és Nyugat-Magyarország függetlensége azonban nem Lehár tervei alapján valósult meg. A szabadkirályválasztó körök és titkos társaságok bizalmát elveszítette azzal, hogy amikor IV. Károly király 1921 húsvétján Magyarországra érkezett, Lehár ezredes a szombathelyi katonai körlet csapataival együtt mellé állott és lehetővé tette, hogy az első restaurációs kísérlet kudarca után is április 5-ig Szombathelyen maradjon. Június elsejével a trianoni békeszerződés határozmányai értelmében megkezdődött a magyar hadsereg leszerelése a megengedett maximális létszámra. A gyaloghadosztályok harmadik ezredeit megszüntették, így vegyesdandárokká alakultak át, a tisztek százait pedig nyugdíjazták, illetve (a tartalékos tiszteket) polgári foglalkozásukba bocsátották vissza. Nem volt véletlen, hogy Lehár ezredet is 1921. szeptember 1-től nyugállományba helyezték.³²⁽³²⁾ A szabadkirályválasztók nem minden alap nélkül gyanúsították, hogy Burgenland katonai megszervezésével egy második restaurációs kísérlet részére is akar katonai bázist teremteni. A fegyveres ellenállás vezetését Lehár menesztése után többen igényelték maguknak ³⁰¹(így Gömbös Gyula, Prónay Pál, Friedrich István), ami kevésbé épületes versengéshez vezetett.

Az osztrák haderő ebben az időben még eléggé cseppfolyós állapotban volt. A Körner ezredes által megkezdett átszervezést Vaugoin hadügyminiszter folytatta a Renner-kormány távozása után. Körner volt az, aki az osztrák hadseregben a némethez hasonló tányérsapkás egyenruhát rendszeresített, amelyen a tiszti rendfokozatokat az alsó karon különböző számú és vastagságú csíkokkal jelezték, az altisztek rangjelzései pedig a felső karon voltak.³³⁽³³⁾ Az 1920. évi véderőtörvény – amelynek alapján a Volkswehr átalakult Bundesheerré – magán viseli a szociáldemokraták és a polgári pártok közt megkötött kompromisszum bélyegét. Előbbiek a katonatanácsokon keresztül akarták befolyásukat megőrizni. 1921-ben a Bundesheer összesen 20 000 emberrel rendelkezett, amelyhez toborzás útján jelentkezett még 1000 fő, úgyhogy a békeszerződésben engedélyezett létszámot (30 000 fő) el sem érte. A legénység averzióval viseltetett tisztjei iránt, akiket a „reakciós monarchista gondolat” képviselőinek tekintett. Amikor a volt uralkodó húsvéti restaurációs kísérlete után Ausztrián át vonaton tért vissza Svájcba, az ellene folyó tüntetésekben részt vettek a Bundesheer tagjai is. Emiatt Glanz osztrák belügyminiszter leköszönt állásáról.³⁴⁽³⁴⁾ A magyar, német és osztrák katonai jobboldali körök akkoriban nemcsak szocialista, hanem egyenesen kommunista befolyás alatt álló fegyveres alakulatnak bélyegezték a Bundesheert, és az antantmissziókat is ebben az értelemben informálták.

A Bundesheer akkoriban hat vegyes dandárra tagolódott. Ezek közül az első három dandár Bécsből és Alsó-Ausztriából, a 4. dandár Felső-Ausztriából, az 5. dandár Stájerországból, a 6. dandár pedig Karinthiából, Tirolból, Vorarlbergből és Salzburgból nyerte kiegészítését. (Az 1. dandár Burgenland átszervezése után alakult át burgenlandi dandárrá.) Az osztrák hadügyminisztérium 1921. június 2-án

elrendelte, hogy a dandárparancsnokságok „külföldi bevetés” (azaz Burgenland megszállása végett) 2-2, azaz összesen tizenkét gyalogzászlóaljat helyezzenek készenlétbe. Kilenc nap múlva a hadműveletek végrehajtásával megbízták Rudolf Vidossich ezredesét, az 1. dandár parancsnokát azzal, hogy a Bundesheer bevonulását Burgenlandba dr. Robert von Davy lovag, miniszteri osztályfőnökkel, Burgenland dezinált tartományi főnökével egyetértésben készítse elő.³⁵⁽³⁵⁾ Vidossich brigadéros-ezredes (később vezérőrnagy) Horvát-Szlavonországban, grancsárcsaládból született, dr. Robert Davy tartományfőnök viszont apai ágon angol származású volt.

1921. július 26-án életbe lépett a trianoni békeszerződés. Ez alkalommal a párizsi osztrák követ, Eichhof báró interveniált a Nagykövetek Tanácsánál, hogy a magyar kormányt Burgenland kiürítésére szólítsa fel. Ez erélyes hangú jegyzékben meg is történt, július 28-án pedig Grácban megtartotta első ülését az új osztrák–magyar határt megállapító bizottság.³⁶⁽³⁶⁾

3021921. augusztus 3-án Bécsben legfelsőbb szinten lezajlott az első formális tárgyalás is. Ezen részt vettek Schober kancellár, Pogatscher külügyi osztályfőnök, illetve Masirevich Szilárd bécsi magyar követ, dr. Gratz Gusztáv volt külügyminiszter és báró Villani Frigyes. Ezen olyan előzetes megállapodás jött létre, hogy Burgenland területének körülbelül egyharmada Magyarországnál marad, és pedig Moson megyének a Fertő tóig terjedő része (az ún. Seewinkel), Sopron megye a Vulka patakig, Sopron városa és Vas megye egy sávja. Ezt a megegyezést nagyon támogatta Seipel prelátus. Schober tehát bizonyos előzékenységet tanúsított a magyar határrevíziós igényekkel szemben, de azt is hangsúlyozta, hogy ezt a megállapodást még az osztrák parlament külügyi bizottságának kell jóváhagynia. Az augusztus 13-án, majd 27-én összeült osztrák külügyi bizottság azonban ezt a megállapodást nem hagyta jóvá, kijelentve, hogy minden esetleges területi engedményt Burgenland előzetes átadásától tesz függővé.²⁷⁽³⁷⁾

A következő napon osztrák csendőrök átlépték a történelmi magyar határt. Most az események folyásában meglepetésnek ható fordulat történt, bár a Bécsi Magyar Újság július 10-i számában már jelentette, hogy „magyar Korfantyáda készül!” A májusi felső-sziléziai lengyel fegyveres akció pendantja tört ki Burgenlandban: az osztrák karhatalmat magyar irreguláris csapatok tüzeléssel fogadták.

(Folytatjuk)

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Merényi Oszkár: Berzsényi soproni tankönyveiről és első soproni olvasmányairól II. Berzsényi soproni olvasmányai

Merényi Oszkár: Berzsényi soproni tankönyveiről és első soproni olvasmányairól II. Berzsényi soproni olvasmányai

6. Súlyom Jenő nagy értékű felfedezése Berzsényi soproni olvasmányairól²¹⁽³⁸⁾ (amelyeket a Soproni Magyar Társaság könyvtárából kért kölcsön), még jobban megerősíti azt a felfogást, hogy Sopron jelentősége nagyobb Berzsényi költői fejlődése szempontjából, mint gondoltuk. Érdemes e soproni kölcsönkönyvek jegyzékét még egyszer felidézni²²⁽³⁹⁾:

Révai Költeményes Holmija (Orczy Költeményei) 1787

Dugonics: Etelka 1791

Révai Miklós Elegyes Versei 1787
Gessner Idylliumi Kazinczy fordításában 1788
Zakkariásnak, a pápa írdeákjának levelei 1784
Kotzebue: A szerelem gyermeke 1792
Kotzebue: Embergyűlölet és megbánás 1790
Dugonics: Trója veszedelme 1774
Cronegh: Kodrus 1784
Kassandra Báróczi ford. 1774
Ovid változásai Sándor István fordításában 1792
Patay Sámuel ford. A régi indusok bölcselkedései 1781
Két nagyságos elmének szüleményei 1789
Mindenes Gyűjtemény 1791
Magyar Játékszín 1792

303A fenti művek közül nagyon érdekesek a Két nagyságos elmének szüleményei és a Költeményes Holmi a költő élet- és történelemszemléletének kialakulása szempontjából: Gessner, Dusch művei érzelmességének kifejezésére tett hatásukkal; Zakkariás levelei a felvilágosodás érdekes elemeivel, amelyek nyoma egészen a „Vandál bölcsesség”-ig érezhetők és Kotzebue érzelgős drámái, amelyek a költő kedvenc olvasmányai közé tartoztak. A többi soproni kölcsönkönyvben eddig lényegesebb Berzsenyi-vonatkozást nem találtunk.

7. Magyar patriarchalizmus, nemzetkritika, életideál

A felfedezett olvasmányok között szerepel Orczy Lőrinc „Költeményes Holmi”-ja és a „Két nagyságos elmének szüleményei” (Orczy és Barcsai Ábrahám versei. Révai Miklós kiadásában). Nem állítjuk azt, hogy a következőkben felsorolt idézetek mind költőnk konkrét forrásai lettek volna. De mint hiteles olvasmányok táplálhatták, erősíthették rokon felfogását, elhatározásait, gondolkodását, érzelmeit. Magára ismert bennük vagy ellenkezett velük. S ne felejtsük: első olvasmányok voltak a fogékony ifjúkorban, az első költői korszak belső előkészületei közt.

Így az elvi rokonság nyilvánvaló Orczy és az ifjú Berzsenyi nézetei között, ami az „oskolai tudományt” illeti, s ez a rokonság az ifjú költő elhatározásaira is befolyással volt:

*Felyebb hágott fítkó már két garáditssal.
Az iskolát járja több nagy kamaszokkal,
Meg terhelik őket comparatiokkal,
Sok izetlen formán tsinált regulákkal.
Hat esztendő el fogy, Verset, oratiot
Kohol öszve zavar sok hibás Deák szót.*

*Egy könyvből, másiktól ír occupatit,
Üres tők fejjel vár két hó vacatit...* (Költ. Holmi 56. 1.)

Ilyen és hasonló nézetek forogtak az ifjú Berzsenyi fejében is, amikor – tekintve az akkori körülményeket – búcsút mond, korábban, mint kéne, az iskolának. De ez még nem jelenti azt, mint általában vélik, hogy hasznos ismereteket nem gyűjtött volna a maga számára és ezeket nem használta volna fel. Gondoljunk csak Horatius-tanulmányaira!

Az *Életphilosophia* költőjének hangja (de ez a hang Berzsenyié, a prózáíróé is) rokon azzal, ahogy Orczy a bölcsesség dicséretéről szól:

*Mert más a' tudomány, más pedig böltsesség.
Nagyobb ebben, mint a' másban az emberség...
Tudomány kívül van, böltsesség lélekben.
'S igazán mutatja, mi lakik emberben...* (Költ. Holmi 60. 1.)

Tanulságos, ahogy a két költő a *Virtusról* beszél. Orczy a jó fejedelemtől várja az erkölcsök javítását:

*Jó fejedelemnek borulj lábaihoz...
Fojtsa meg Nagyurak' buta kevélységét,
Ébressze Nemesek' régi vitézségét...
Mert Virtus egyedül viszen fényességre.*

(Két nagyságos elme... 55. 1.)

304 Ezzel szemben Berzsenyi magából a nemzetből, annak erkölcsi megújulásából fejt ki a nemzeti felemelkedés lehetőségeit.

De az idegen *módi* ostorozásában, a nemzetkritika hangjában is van rokon vonás köztük:

*A' Frantzia Módi, a' pompás Tzifraság,
Theatrum, tobzódás, torkosság, bujaság,
Béjött a' Hazábann mindenféle hivság,
'S követte nyomában déltzégesség, romlottság!...*

(Két nagyságos elme... 41. 1.)

Berzsenyi ugyan Gvadányira hivatkozik (akinek *A Magyarokhoz* c. ódával való összefüggéseire másutt mutattunk rá), de mint olvasmány, ez is befolyással lehetett költőnk gondolkodására.

A másutt is, különösen a Molnár Jánosnál megmutatkozó hivatkozás a hanyatlás történelmi példáira, ami *A Magyarokhoz* egyik fő motívuma, Orczynál is előfordul (*Két nagyságos elme... 45. 1.*):

*Róma Országoknak lehet a' példája,
Mint forog Szerentse sebes karikája...
Sinór, szablya között Mord Vezér' lábánál
Szabadság mély gyászban görnyed oszlopánál
És vitéz népeit, kik víttak Trójánál,*

Könyvezi, nem menti, mint hajdan Spártánál...

305 Berzsenyinek ugyancsak korai korszakában, a századforduló körül írt „árkádiai” versei – különösen a Matthisson *Genfersee*-jére célzó *A Balaton* – hangsúlyozzák a nép „idilli” állapotát, ami szintén az Orczy-korszak örökségeként szállhatott költőnk gondolkodására (Két nagyságos elme... 32. 1.):

*Oldják már Királyok szegények' béklyóját,
Nyomják 's porbann teszik ezeknek rontóját,
Szeretet, Szelidség 's Tudomány zászlóját
Fel-üti 's mutatja Nép' szabadítóját...
Ha balsors tette is Jobbágyok' számábann,
De ember ő és társ 's nem rab hazájábann.
Jussa van és része azon boldogságbann,
Mellyet a' Régiek szerettek Országbann...*

(Berzsenyiné a „gunyhók lakosait szent törvény jobbkeze védi” stb.)

A nemzet régi dicsőségére való hivatkozás (a jelen hol idilli, hol kritikai rajzán kívül) Orczynál is gyakori. Buda-kultusza is rokon a Berzsenyiével. Ő is emlegeti Mátyást, aki „Pallasnak emelt templomot” Budán, ő is felidéz „Mahomet hatalmát”, amelyet Berzsenyi említ. Természetesen Attilát is szerepelteti Budával kapcsolatban, de más színezettel, mint költőnk (Két nagyságos elme... 137. 1.):

*Ott hol rég Attila kegyetlenségébenn
Mártotta kezeit Ötsének vérébenn,
Hol vitéz zsákmányát rakván szekrényébenn,
Bizánc, Róma sorsát tartotta kezébenn...*

Orczy itt a felvilágosodás háború-ellenes eszmevilágát tükrözi; Berzsenyi Attilában a régi dicsőség egyik lelkesítő példáját látja.

Mint már a *Virtus* virágzását, a nép sorsának javulását, úgy a béke áldásait is a felvilágosodott uralkodóhoz köti Orczy. Ez a forrása Mária Terézia-kultuszának is, amelyben bizonyos mértékig Berzsenyi is osztozik (*A felkölt nemességhez; A XVIII. század*). Orczynál így szól a királynő önmagáról (Költ. Holmi 48. 1.):

*Igyekeztem: legyen boldog állapotbann,
Szegény 's gazdag, koldus ne legyen Országbann,
Erőszak-tételek szűnjenek Hazábann,
A' mi jó, mi kedves, terjedjen Várambann.*

E királynő idejében Magyarország képe – Orczy szerint – hasonlít a boldog szigetéhez, amelyről költőnk fent idézett idilli verseiben szól (s amelynek hangulata „A XVIII. század” c. Berzsenyi-verssel rokon):

*Föld! Kinek határát az Isten őrzötte,
Hogy háboru lángja csak nem is érhetne,
Békességben a sok veszélyt távul nézte,*

*Szabadság, áldomás, bőség ékesíte...
Látván sok népeknek szörnyű veszedelmét,
Egyéb Országoknak sűrűn vett sérelmét...*

306A Megelégedés sommázó életbölcességének egyik vonását már itt sajátíthatta el Berzsenyi Orczy tanításaiból is (Költ. Holmi 108. 1.):

*Nem pénzen kell venni elme' vidámságát,
Nem áron, nem kintsen szívnek vigasságát...
Tudod úgy is őtet nem pompás házaknál,
Nem a' méltóságtól fel puffadt Nagyoknál
Kell keresni, bé tér és mulat viskóknál,
Hol kapus nints, strázsa nem áll az ajtónál...
Közép szerentsébenn vagyon a boldogság,
Fő kép ha kötve van ehhez a szabadság...*

Befejezésül hadd utaljunk Orczy költészetének egyik motívumára: a patriarkális élet dicséretére a női nemmel kapcsolatban. A női erkölcs megromlásának kritikája közös (l. *A magyarokhoz* egyik mozzanatát!) mindkét költőnél, amihez természetesen Berzsenyinéél horatiusi emlékek is kapcsolódnak. (Ez különösen „A magyarokhoz” eredeti fogalmazásában szembentűnő. De itt kell megemlítenünk a Gvadányi-olvasmány befolyását is.) Azonban az elpuhult és romlott női erkölcs Orczy-féle rajza sem lehetett hatástalan a költőnek ez ifjúkori olvasmányában (Uo. 102. 1.):

*Féli őszve srófolt gyenge kis derekát,
El romlik látszatja, ha vesz jó falatkát,
Inkább koplal, mint sem rontsa vékonyságát...
A' leves ételnek nincs etyepetyéje,
Mert fél: ajakának le megy a' festékje...*

*Negédes kényesség szüle kevélységet,
Testi gyönyörűség szerzett feslettséget,
Henyélő puhaság a' régi szentséget
Meg vetvén el hagyá a' szép kegyességet...*

S nem lehetetlen, hogy Berzsenyit a házasságra való elhatározásában, felesége kiválasztásában is vezethette egyik indítékként Orczy patriarkális női ideálja, az egyszerű vidéki nemesasszony jellemzése. A maga „próza” életformájának szinte paraszti egyszerűségű felfogását megerősíthette az az életkép, amit Orczy kora egyszerű nemesasszonyairól festett (Uo. 158. 1.)

*Kik szurtos Majornét a' lambris szobábann
Bé hivnak 's kérdezik, hány lud hizlalóbann,
Hány tyuk, hány polka ül setét kamorábann,
Hány tehén, hány borju vagyon istállóbann?*

És fonás-szövésnek jól értvén munkáját,

*Esmervén sok féle lisztnék is a' lángját,
Magok meg tekintik süítés-szövés módját,
Kerüli a' Szakáts, Takáts praktikáját...*

Ami azonban nem jelenti azt, mintha ez lett volna Berzsenyinek, a költőnek női ideálja. Ennek az eszményképnek különböző formáit, árnyalatait figyelhetjük meg szerelmes verseiben: Dudi harmatos fiatalságában, szép, „tündéri” 307mozdulataiban, édes énekében, ártatlan kacérságában, hirtelen elpirulásában, a testi szépségnek a lelki nemességgel való egyesülésében, a szépség és az erény összefonódásában. Ugyanígy az Emmi-versek ódai szárnyalásában, antikos asszociációiban szintén saját Berzsenyi-ideál jelenik meg, ahol a kedves arcának sziluettje szinte mint „szellemi társ” szerepel. Más ideált képvisel „Az én kegyesem” „paraszt-Psychéje” is.²³⁽⁴⁰⁾

Házassága inkább azt mutatja, hogy már korán megtanulhatta, valószínűleg saját tapasztalatai alapján, elválasztani (vagy ahogy ő mondta: „megválasztani”) a költői és prózai létformát egymástól.

Különben ez az „átszellemítő” költői magatartás áll az eddigiek minden vonatkozásában is. A patriarkalizmus, a prédikáló nemzetkritika, a lapos életbölcesség elemei Berzsenyi lelkének „műhelyében” olyan formát öltöttek, hogy hősi életszemléletének nagy arányai, szárnyaló költői képzeletének távlatai más, magasabb értelemmel töltötték el a régi gondolatokat: a régi „létániás” költészetből heroikus, magasrendű poézis lett, a szürke közhelyek márványfeliratokká alakultak át, amelyek méltók lettek arra, hogy egy nemzet, sőt az emberiség bölcsességét és emberséges életelveit hirdessék halhatatlan formákban.

8. Az érzelmesség iskolája

E kezdeti olvasmányokból megismerte a kor érzelmességének világát is. Elsősorban Gessner *Idylliumaiból*, amelyeket első olvasmányai között emleget. Ezekből az érzelmi elragadtatás formái, a szerelem-központúság életszemlélete, a szerelmi életbölcselet megnyilvánulásai, az érzelmes szituációk kiszínezésének módjai, a szerelmi párbeszéd stílusa (amely nála mintegy monológ-formát ölt), sőt még a szerelmi líra szókincsének egyes fordulatai s a magyar nyelvújítás újsága válnak költészetének elemeivé.

Gessneri hangulatot fejeznek ki még az *Amathunt* és a *Melissza*-versek is (Vö. Merényi i. m. 58):

„Nem a' vérrel bé-fetskendezett bátor Bajnokot, nem az Ütközet' pusztá helyét éneklí a' víg Muzsa: rebegve szalad ő, mezei könnyű sípjával, a' fegyver-csattogás elől. A' tiszta patakok' lassu tsergedezése és a' szent erdők' susogó homálya által tsalogattatván, a' sásos partokonn tévelyeg, vagy a' virágokonn jár a' magas fák' zöld bozótjában, vagy a' pusztá pázsiton hever 's éneket készít a' te, egyedül a' te számodra, szép Daphne...” (Gessner 1. 1.).

A szerelmi szituációk leírásának érzelmes módját is itt tanulhatta:

„Nézd... milyen szépen omlík a' forrás tajtékozva szikláiról...”

Ez az a' hely, ez a' Szilfa, mellynek árnyékában tegnap alkonyodáskor Chloe először tsókolt meg. Itt állottál sóhajtózva, midőn akadozó szavam, dobogó meljem és szemembe meggyült könnyeim szerelmemet előttd ki-nyilatkoztaták!

Sápadt, tsendes Hold, légy bizonyossága sóhajtásaimnak!...” (Uo. 20. 1.)

A természet tavaszi és őszi hangulatainak kifejezését is itt ismerhette meg:

„Örül a kis fetske, mikor téli álmából a' partonn fel-ébred és a' szép tavaszt meg-látja, szökdös akkor a' füzekenn 's éneklő örömét a' domboknak és völgyeknek 's ezt kiáltja: Társaim, keljete fel, itt a' Tavasz!...

Sárgán áll a' som és a' fűz a' tó körül: sárgán állanak az alma- és körtvélyfák. Tarka a' liget, mint a' rét tavasszal, mikor a' virágok borítják el. Kiméljete az ősz' ékességét! Tsendes szellők fosszák-meg játszadozva a' fákat haldokló leveleiktől! Mellyik fáról hull le a' levél koporsóm' tsendes halmára?" (Uo. 45. 1.)

308Az érzelmesség feltűnő eleme a fiatal Berzsenyi szerelmi költészetének. De az erkölcsi elem talán még feltűnőbb. Szinte egyedül áll a kor költészetében az erkölcsi eszmék e gyakori túlsúlya szerelmi lírájában. Az ifjúkori olvasmányok között (az iskolában is) szerepelnek egy német szerző, érzelmes író, Johann Jakob Dusch (1725–1787) Báróczi Sándor által fordított *Erköltsi levelei* is. E könyvből Wietorisék példamondatokat is kiírtak és kiírtattak az egykorú feljegyzések szerint.

Íme, Berzsenyi egyik jellemző motívuma: a „széplélek” dicsérete:

„Mitsoda szeretetre méltó az olyan Szép, a' kinek lelke fellyül haladgya testének alkotását, 's minden külső kellemetességeit! Mellyik hizelkedik néked jobban, az a' ki romlandó alkotásodat, rózsa szín ortzádat, liliom színü mellyedet, szép szemeidet, vagy az a' ki okosságodat, jó erkölcsedet, nemes szívedet tiszteli? ... A' jó erkölts, Glitzera, nintsen az idő' viszontagságainak alá vetve. E' szüntelen virágzik gyönyörködtető kellemetességgel a' szép testben, ragyogván az ifjúságban, az életnek nyarában tsudáltatván, 's tiszteltetvén öregségében... Mellyik ditséret nagyobb: virágzó ortza, vagy szép lélek?" (Dusch i. m. 14. 1.).

Az érzelmesség bizonyos elemeit Berzsenyi egy akkor nagyon divatos drámaíró műveiből is elsajátíthatta, akinek hatása szinte élete végéig elkíséri. Kotzebue, akinek befolyása még a *Kupa támadásában* is kimutatható. (Az e drámában szereplő szerelmesek Kotzebue alakjainak érzelmes nyelven áradoznak.) Berzsenyi többször megvallja, hogy szinte szerelmes Kotzebue műveibe (1814 körül is!). Hát még milyen hatással lehettek e drámák az érzelmes ifjú költőre!

A Súlyom Jenő által felfedezett jegyzékben Kotzebuenak két drámája is szerepel: *A szerelem gyermeke* és az *Embergyűlölet és megbánás*. Az előbbi tele van érzelmes jelenetekkel, amelyek nem tévesztették el hatásukat a szentimentális korra, az olvasóra és a színházi közönségre sem. Ebben egy magasrangú katonatiszt fiatal korában elcsábít egy Magdolna nevű szegény leányt, s azután elhagyja. A leánynak fia születik: Ferenc. A fiú nagy nélkülözések között szegény, de becsületes emberként nő fel, anyja minden áldozatot meghoz érte. Ferenc katona lesz, majd hazatér, hogy anyjának öregségében gyámolítója legyen. Anyját koldusszegényen és nagybetegem találja. Mivel sürgős segítségre van szükség, és más módot nem tud, a fiú koldulásra adja magát. Egy előkelő idegenhez fordul, de mivel a tőle kapott alamizsnát kevésnek találja, kardot ránt és erőszakkal akar célt érni. Mint később kiderül, az előkelő idegen saját apja volt. A fiút elfogják és börtönbe vetik, ahol mély megbánást érez hirtelen tette miatt. Végül is rendbejön minden, az előkelő apa elismeri Ferencet fiának.

Kotzebue másik drámája az *Embergyűlölet és megbánás* hősnője Eulália, aki korán férjhez megy. Eleinte boldog házasságot él, két gyermeke is születik. De férje egyik barátja elcsábítja, megszökteti, úgyhogy elhagyja gyermekeit is. A csábító később elhidegül tőle és eltűnik. A nő társalkodónak megy egy grófi házhoz. Lelkiismeretfurdalások gyötrik gyermekei miatt. Alapjában becsületes, jószívű teremtés, aki közben sok jót tesz a falu népével. Hirtelen felbukkan három év után az elhagyott férj, a gyermekekkel együtt. Jóra fordul minden, a férfi megbocsátja az asszony bűnét és boldogan élnek tovább.

Mindezekben a könnyes szentimentalizmus, a megindító és meglepő jelenetek, fordulatok, az érzelmes jellemek nagyon megfeleltek a kor ízlésének, s foglalkoztathatták – mint olvasmányok – az ifjú költő képzeletét is. (A remete c. „rege” sem ment az ilyen érzelmes hatásoktól.) Érdekes, hogy a lírában oly magas igényű költő drámai ízlésében rabja maradt ifjúkori érzelmességének [309](#)(pl. a Kupa támadása több jelenetében is), ami különben a színháztól távoleső elszigeteltségének is tulajdonítható. [24\(41\)](#)

Ugyancsak érzelmességét (és hazafiságát) táplálta másik olvasmánya: Báróczi *Kasszandrája* is. De úgy hisszük, ez az érzelmes és hosszadalmas regény (Báróczi fordítása) a szerelem pszichológiájának tanulságain, érzelmes jelenetezésein és szentimentális vallomásain kívül elsősorban hazafias szellemű *Előszavával* hathatott az ifjú költőre: [25\(42\)](#)

„Hogyha a’ Görögök’ vitézségét a’ Curtius’ és Plutarchus’ író tollai által szemeink eleibe terjeszti a’ régiség, a’ Magyarokét a napnyugoti el rettent Nemzetek tészik halhatatlanná és ha amazoknak Nagy Sándorjok, ezeknek is volt Attilájok. Ha ők Ajaxokkal, Ulyssessekkel és Agamemnonokkal, Achillesekkel és Leonidásokkal ditsekednek, miért hallgatnánk mi az Árpádokról. Lajosokról, Hunyadiakról és Kinizsiekről?”

Ugyancsak soproni diákkorában olvasta Révai Miklós verseit is. Ezek közül az egyiket (nyilván nem véletlenül, hanem mint talán költői ízlésének egyik formálóját) még idős korában is emlegeti: [26\(43\)](#)

*Mi kesergő sok gondolat
Terheli bús fejemet?
Sériült szívem ott nem mulat,
Hol töltöttem kedvemet.*

*Meg változott egen, földön
Nékem minden alkotmány:
Nem mosolyog olyly szép zöldön*

*A’ rét ’s kerti oltovány...
Minden felől borul az ég:
Nintsen tehát más reménység
Boldogabb jövendőrrül...*

Ezt mint az érzés és gondolat egyszerű és természetes kifejezésének szép példáját emlegeti a mesterkelt szonettköltészettel folytatott keserű háborújában a borús lelkű, idős Berzsenyi. De azt hisszük, már a kezdő költő sugallatai közé tartozott ez a Révai-vers nemcsak modulációs, hangsúlyos versformájának Berzsenyi által is dicsért és kiemelt módjával, hanem kifejezéseivel, stílusával, akkor, amikor az ifjú Berzsenyi a „berzsenyies” költőiség magyar mintáit kereste és sokszor nem találta (Rajnisék, „létániás” verselők stb.) mások műveiben.

9. A felvilágosodás első „szellemsugarai”

Berzsenyi költészetének korai forrásaira, de érlelődési módjára is jellemző egyik legfontosabb ifjúkori olvasmánya, amelynek címét szintén Sólyom Jenő fedezte fel: *Zakkariásnak, a pápa íródeákjának levelei* (Szatsvai Sándor fordításában megjelent 1784-ben.)

310E különös cím alatt a felvilágosodás egyik legmerészebb, legironikusabb hangvételű könyve rejtőzik: a babona, a szellemi sötétség, az inkvizíció, a könyv- és embermáglyaégetés olyan ostromozása, amely az ironia eszközeivel éri el legmélyebb hatásait. Ez ifjúkori olvasmány emlékeit talán az a körülmény idézte fel újra az „érett” Berzsenyi emlékezetébe, hogy az 1814-es években, az európai reakció diadala idején, (mint erre monográfiánkban rámutattunk) újraéledt a könyvégetés, a francia forradalom és a felvilágosodás könyveinek máglyára vetése. Erre céloz Berzsenyi a *Vandal bölcsesség*-ben:

*A vandaloknak ferde bölcsesége
Ismét divatba jó s csudáltatik:
Ezek, hogy a nagy Rómát dőlni látták,
Vesztének abban lelték fő okát:
Hogy ottan írni és olvasni szoktak,
S ez okra nézve űk a könyveket
Elégeték mint ördögségeket:
S hogy most kiforrt Párizs régi mérgét,
Mi szülte azt más, mint könyvek, tudósok?
Égetni kell hát minden könyveket,
Égetni mindazt, a ki gondol és lát...*

Zakkariás deáknak ironikus leveleiben bőven van utalás mind a könyvégetés, mind az embermáglyák, mind a szellemi sötétség ironikus dicséretére, aminek hatása már az ifjú költő képzeletét is foglalkoztathatta, éppen e könyv nyomán. Úgyhogy nézetünk szerint Berzsenyinek a felvilágosodás eszmevilágához való ifjúkori közeledésétől el nem választható e korai olvasmány, amelynek hatása azután a *Vandal bölcsesség*ben tetőzik, évtizedek múlva.

Zakkariás többek között a következőképpen szól:

„Mivel a’ *vak hit* azt kívánja, hogy az okosság, melly különben is tsak vesztekre adatott az embereknek, néki egészen alája vettessék, tehát szükség, hogy tsak legkissebb *szabadságot* is ne adjanak a *gondolkodásra*.

Argusi szemekkel kellek vigyázni, hogy senki a’ ki ilyen Pestises-Országból²⁷⁽⁴⁴⁾ jó, mig tsak az erős Kontumátziót ki nem állja, az Országba bé ne botsáttassék.

Hát nem kellene-é minden *könyveket*, mellyek az okosságnak pestissétől megvesztegettetett, Istent-tagadó természet világánál járó Eretnek-íróknak fejből származnak, erős Kontumátzió alá vetni, minek előtte árulni meg-engednék?...

Azért is felettebb szükséges, hogy minden Országban egy Censura, még pedig ugyan kemény Censura állíttassik-fel, a’ melly az egész Népnek okosságát a’ járt uton vezesse, hogy el ne tántorodhassanak... Ha pedig a’ Censura el töröltetik, ugy minden Nemzetségek vezető-nélkül, egyedül tsak magokra hagyatván, tántorogni (fognak) ’s szükség képpen el is kell nekik esni...

Tsupán tsak a’ Papok böltsek, más világi emberek, nints mód benne, hogy ilyen szentséggel zavart böltességgel bírhatnának...²⁸⁽⁴⁵⁾

Egyedül tsak nekünk (ti. a papoknak) ígértetett a’ *világosság* t. i. az igazságnak Lelke, és nem a’ hallgatóknak vagy községnek. Hogy bírhatnák azok az igazságnak Lelkét, kiknek a’ *Sötétségben* ülven

kelletik boldoggá lenni? Hogy *láthatnák* ezek által, mi légyen a' valóságos okosság, a' kiknek az idvesség olly feltételek alatt ígértetett, ha együgyűek lesznek...

Midőn a' lelkeknek boldogságok egy embernek-is jobban szívéhez nem köttetett, mint a' Papokéhoz, azért helyes dolog volna tsupán tsak ezekre bizni a' vigyázést, **311** hogy mitsodás *könyveket* engedjenek a' népnek és *mitsodásokat égessenek meg*. Igen jó lenne, ha a' szent dolgoknak gondviselője a' határszéleken egy igen élesen látó szemet tartana a' végre, hogy egy *idegen könyv* is akárki számára, ha mindjárt magának a' Királynak vitetnék is, az Országba *bé ne botsátassék*... (Uo. 66. 1.)

Ha valakinek *szabad gondolkodás* ütköznék elméjébe, tehát az tartozzék legkegyetlenebb büntetés alatt a' Papoknak legottan meg-vallani, *miről akart gondolkozni*, hogy azok meg-vizsgálhassák, *adhatnak é arra néki szabadságot* vagy nem?

Igen jó lenne, ha ő Szentsége egy kemény átkozódó Bullát botsátana, melly a' népeket el-sántzolhatná az előre nyert *engedelem nélkül való gondolkodástól*... (Uo. 89. 1.)

Ha az Ecclesia meg-tilthatta: *Ne egyél húst*, mellye többnyire minden hiveket illet: miért ne lehetne hatalma azt-is meg-tiltani: *Ne gondolkozz*, melly igen keveseket illet? Leg-alább a' Papoknak ezen parantsolat nem léssen igen terhes...

A *Könyvnyomtató Házak* számát-is igen szükséges léssen *megkevesebbíteni*, mert ezek az *ördögi alkalmatosságnak szolgáltatói*, mellyek által terjed az értelem (U. 88. 11.)

Oh, melly szép idők valának akkor, mikor senkinek sem lehete nyilvánosságosan más értelemben lenni, hanem tsak a' mellyet a' Pápa jóvá hagyott... Mellyben minden hitetlenek *tűzzel, vassal töröltettek el a' földről!* Tsak játék volt akkor nekünk bármelly betsületes embert-is a' Vallásnak színe alatt az *ember-égető rakásra vitetni!*" (A kiemelések mind tőlem. M.)

E főleg szellemükben, lényegükben (könyv, látás, szabad gondolkodás, könyv- és embermáglyák) Berzsenyi iróniájára emlékeztető, jellemző gondolatokon kívül a' könyv többi fejezeteiben is bőven találunk részleteket a' babonaság, a' fanatizmus, az embertelenség, a' szellemi sötétség ostorozására; az író ezekről a' tárgyokról látszólag a' legnagyobb dicsérettel, de sokszor szinte gyilkosan ironikus értelemben szól, mint ezt azon idők többi gúnyiratai is teszik.

E hiteles olvasmányának hangja a' költő számára a' legtartósabb élmény, amely sok idő után is megmaradt a' költő lelkében. Világnézetének további elmélyítésére, szellemi bátorságának fordulataira, költői fejlődésének újabb magaslataira volt szükség, hogy híres episztolájában, a' *Vandál bölcsességben* megtehesse e hatalmas kirohanást a' babona, a' fanatizmus és zsarnokság ellen, amelynek „bárd alá jutásával” a' legnagyobb mértékben egyetért. Ehhez mindenesetre Volney francia író (1757–1820) „A romok” c. művének olvasása is hozzájárulhatott későbbi olvasmányélményei közül. S ismét emlékeztetnünk kell az 1814 körüli évek könyvégetéseire. Végül az is megjegyzendő, hogy a' költő a' „Zakkariás levelei”-ben egyébként megnyilatkozó szűkebb felekezeti szempontokon felülemelkedve, egyetemesíti, egyetemes síkra emeli a' felvilágosodás eszmei tartalmát úgy, ahogy ez a' „Vandál bölcsesség”-ben kifejezésre jut.

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Rózsa György: Lackner Kristóf, a rézmetsző II. rész

312 Rózsa György: Lackner Kristóf, a rézmetsző

II. rész

Végezetül meg kell még emlékeznünk Lacknernak egy olyan emblémaegyütteséről, amelyet nem rézmetszetű sokszorosításban terjesztettek, hanem monumentális formát kapott, a város kapuin, a városháza külső és belső falain került elhelyezésre, hogy állandóan a polgárok és főleg a városi magisztrátus tagjainak szeme előtt lebegjen. Ez az együttes szervesen kapcsolódik Lackner korábbi emblémasorozataihoz: a városi kormányzatban érvényesülő erényekkel foglalkozik. A képek az 1676. évi nagy tűzvész idején megsemmisültek, magát a városházát is lebontották a múlt század utolsó éveiben. Mindaz, amit a képekről tudunk, egy 1670-ben tartott egyházi beszéd²³⁽⁴⁶⁾ és egy 18. század eleji beszédgyűjtemény utalásaira támaszkodik, bár az utóbbi keletkezése idején a képek már nem voltak láthatók.²⁴⁽⁴⁷⁾ E két, részben korabeli leírás alapján foglalkoztak a városháza dekorációjával a 20. századi tudományos feldolgozások is.²⁵⁽⁴⁸⁾

A kapuk, a külső fal és a lépcsőház emblémáit most mellőzve, a városháza belsejét díszítő képekkel kapcsolatban néhány problémára mutatok rá. A régi leírások a városháza két terméről beszélnek, tanácsteremről (Ratsaal) és nagyteremről (Gemeindesaal). Az utóbbi a 120 főből álló nagytanácsnak szolgált üléstermül, többször tartottak benne országgyűlést is, Lackner életében kétszer, 1622-ben és 1625-ben. A másik, kisebbről, amely a 12 személyes tanácsé volt, egy régi fénykép tájékoztat; ennek a mennyezetén jól látható Dorfmaister Istvánnak a 18. század végén festett történeti allegóriája.²⁶⁽⁴⁹⁾ A régi leírások az emblémák említésénél nem tesznek különbséget a termek között, s azokat általában a nagyterembe szokás helyezni. Talán nem tévedünk, ha a forrásokban említett uralkodóképmásokat inkább a nagyteremben, a nehezen érthető tartalmú, a beavatottnak szóló emblémákat pedig a kisebb teremben képzeljük el. Nemcsak tartalmilag illenek jobban ide, de a leírások „ajtó felett”, „ablak felett” helymegjelölései is inkább az intimebb belső térben helyénvalóak. Ez persze nem zárja ki, hogy voltak emblémák a nagyteremben is.

Az emblémákat általában falképekként szokták emlegetni.²⁷⁽⁵⁰⁾ Egy régi adat,²⁸⁽⁵¹⁾ valamint a pozsonyi vár mennyezetképeinek analógiájára²⁹⁽⁵²⁾ talán helyesebb lenne arra gondolnunk, hogy mozgatható anyagra, talán vászonra festették őket, és csak kész állapotban illesztették a megfelelő helyre, esetleg a falburkolatba. Ebben az esetben Lackner többi emblémájához hasonlóan nyilván **313**kerek formájú képeket kb. egy méteres átmérőjű festményeknek kell képelnünk. A 17. század első harmadából nem ismerünk olyan soproni művészt, akinek a városház dekorációját tulajdoníthatnánk, azok eddig ismeretlen művész műveiként szerepeltek az irodalomban.³⁰⁽⁵³⁾ A most feltételezett mozgatható megoldást és Lackner újabban felfedezett rajzait tekintetbe véve esetleg arra is gondolhatnánk, hogy talán a tudós polgármester maga festette őket. Újabb adatok előkerüléséig ez persze csak feltevés lehet, emellett a külső falakra festett képek és szövegek megoldásához még ebben az esetben is hivatásos festő közreműködésére volt szükség. De ezeket a feladatokat már egy egyszerűbb festőmesterember is elvégezhette.

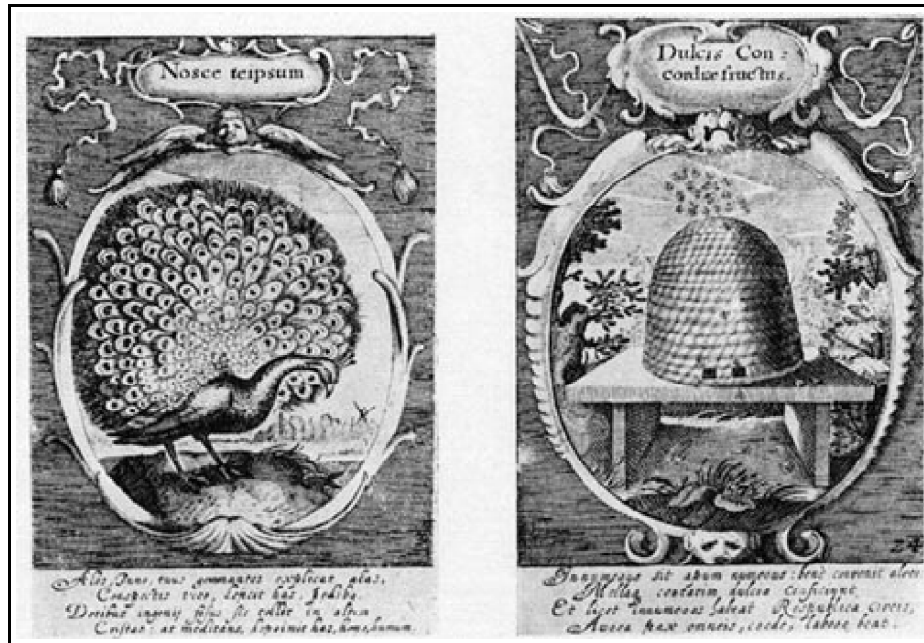
A városház-emblémák keletkezésének időpontját általában 1615-ben határozzák meg, bár néha későbbi időpont is felmerül,³¹⁽⁵⁴⁾ mintáikat pedig Regensburgban és Velencében keresik. Valóban, emblémasorozatok alkalmazása városházak falára nem volt ritka jelenség.³²⁽⁵⁵⁾ De mintákért nem kellett olyan messzire menni. A nürnbergi városháza is kapott emblémasorozatot a 17. század elején, amelyet Peter Isselburg korábban már idézett és 1617-ben megjelent művében rézmetszetű reprodukciók formájában közzé is tett. Mivel a soproni képek közül a páva és a méhkas ebben is szerepel (37–8. ábra), valószínű, hogy Lackner ismerte Isselburg kiadványát, tehát ennek megjelenési éve, 1617, terminus post quem a soproni képek számára.³³⁽⁵⁶⁾ Egy másik soproni emblémának ha nem is picturája, de inscriptiója

egyezik meg egy nürnbergi felirattal.³⁴⁽⁵⁷⁾ Az önzetlenség szimbóluma, az égés közben elenyésző gyertya – eltérő inscriptióval ugyan – szerepel egy 17. század eleji németalföldi emblémagyűjteményben.³⁵⁽⁵⁸⁾ A néhány felsorolt analógia segíthet Lackner legmonumentálisabb művének, a városház dekorációjának ha nem is rekonstrukciójában, de legalábbis magunk elé képzelésében. Másrészt a legkülönbözőbb források széles körű felhasználása itt is, mint a sokszorosított sorozatokban, arra mutat, hogy Lackner teljesen otthon volt a korban népszerű emblémairodalomban. Ha a rézmetszést műkedvelőként művelte is, tudományos felkészültsége teljesen a kor színvonalán állott. Az emblémákhoz felhasznált könyvekhez Bécsben könnyen hozzájuthatott. Camerarius könyvének bőséges kiaknázása alapján feltehetjük, hogy az neki magának is megvolt.

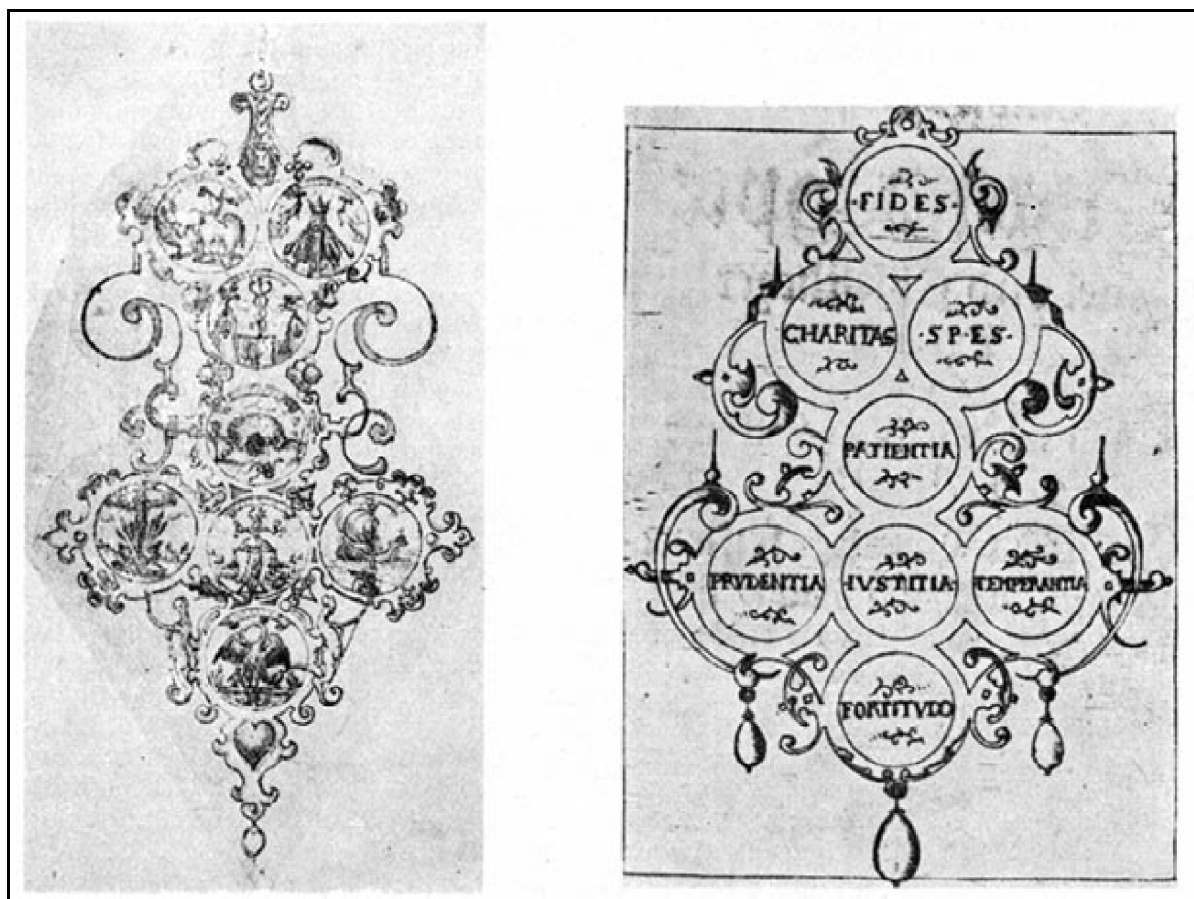
Fontos politikai és közéleti szereplése mellett tehát Lackner nemcsak sokoldalú irodalmi tevékenységet folytatott, de – nyugodtan mondhatjuk így – céltudatos művészi elképzeléseket is megvalósított emblémasorozataival. Pataky Dénes találó meghatározása szerint őt kell az első ismert nevű magyarországi rézmetszőnek tartanunk.³⁶⁽⁵⁹⁾ Alakja nemcsak a soproni várostörténet kimagasló jelensége, hanem az egész magyar művelődéstörténetben is fontos szerepet töltött be, akár mint művészt, akár mint az emblémairodalom hazai földön működő magyar képviselőjét tekintjük.³⁷⁽⁶⁰⁾

31433–36. kép. XXXII. embléma (templom babérkoszorúval). Tüzkiz. Lackner címere (1617). A fenség emblémája (1617).

31537–38. kép. Emblémák Isselburg könyvéből

39–40. kép. A Tugendspiegel címképe (rajz 1613, rézmetszet 1618)

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Rózsa György: Lackner Kristóf, a rézmetsző II. rész / Lackner Kristóf rézmetszeteinek kritikai jegyzéke

316 Lackner Kristóf rézmetszeteinek kritikai jegyzéke

1. Sopron látképe 1610 körül. Felirata a város babérkoszorúba foglalt címer felett szószalagon: TVRRIS*ET* FOR-/ TITVDO* MEA*DEVS. Rézmetszet, 103x73 mm. Eredeti rézdúca a soproni evangélikus egyházközség tulajdona. Új levonatai a soproni Liszt Ferenc Múzeumban és a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában, 30/1929. Gr. lt. sz. alatt. *Irodalom*: Pataky D.: A magyar rézmetszés története. Bp., 1951. 1. sz. – A magyar rézmetszet és rézkarc. Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum grafikai osztályának LXXXVII. kiállítása. Bp., 1954. 1. sz. – Csatkai–Dercsényi: Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956², 157–8.

2. Lackner Kristóf képmása. 1611. Felirata lent a képben középen: FIAT* VOLVNTAS*TVA*/ M. DC. XI. A feliratos tábla mellett balra Sopron városa, jobbra Lackner nemesi címere. A háttérben balra feszület, jobbra nemesi korona. Az ábrázolt életkorának jelzése a bal kezében tartott könyvön: Ae. S. XL. Rézmetszet, 108 × 78 mm. Eredeti rézdúca a soproni evangélikus egyházközség tulajdona. Régi levonata a

Történelmi Képcsarnokban, 318/1950–20. Gr. lt. sz. alatt. A Liszt Ferenc Múzeum ismeretlen festőtől származó, 1602-re datált olajfestményének fordított állású átdolgozása. Az ábrázolt a festmény és a metszet keletkezése között eltelt 9 évnyi időnek megfelelően a metszeten öregebb. *Képe:* Payr S.: Emlékezés Doktor Lackner Kristófra. Sopron 1932, 26.

3. Címlap. Kiterjesztett szárnyú kétféjű sas, teste előtt drapérián a könyv címe: CORONAE/ HUNGARIAE/ EMBLEMATICA/ DESCRIPTIO/ AUTHORE/ CHRISTOPHORO/ LACKHNER/ I.U.D./ ANNO/ MDCXIII. Az egészet babérággal befönt, saját farkába harapó kígyó veszi körül. A négy sarokban: VICISTI/ FAMA VIRTVTIBus/ TUIS. A sas két feje felett: SVVM/ CVIQVE. Felette címerpajzson összefonódó IHS és MA betűk, fölöttük nyitott korona kereszttel és csillag. A sas kiterjesztett szárnyainak tollain: MAXIMUS/ AUSPICATO/ TRIUMPHAT/ HOMINUM/ INDUPERATOR/ AUCTORQ/ SALUTIS és MERITO/ CAESAR/ TE/ BEATVM/ PRAEDICAT/ SECVLVM/ BENED. szöveg, amelynek első része akrosztichonnal a Mathias nevet adja. A sas karmaiban kivont kard és kormánypálca. Rézmetszet, 178 × 130 mm. A könyv, amelynek címlapjául szolgált, a kolofon szerint 1615-ben Lauingenben jelent meg Jakob Winter kiadásában. Apponyi Hungarica 715. sz. – Régi Magyar Könyvtár III. 1156. sz.

4. A magyar királyi korona szimbolikus képe előlnézetből. Felirata fent: dextra – facies – laeva. A korona belsejében: MATTHIAS II., a pánton DIADEMA HVNGARIAE. A kétoldalt lent ábrázolt pántrészeket kétszer ismétlődve: VBER TERRAE PROVENTus – PROPRIus EST ORNATus. Alul közepén a Thurzó címer. Rézmetszet, 140 × 125 mm. Megjelent: *Coronae...* 38. 1. Eredeti rézlemeze a soproni evangélikus egyházközség tulajdona. *Képe:* Soproni Szemle XXV/1971/14.

5. A magyar királyi korona szimbolikus képe hátsó nézetből. Felirata fent közepén: dextra- pars aversa – laeva. A korona belsejében: MATTHIAS II.; a pánton: DIADEMA HVNGARIAE szöveg. A koronát két, talapatból kiemelkedő kéz tartja, rajtuk az akkori koronaörök nevével: PETRVS REWAY és STEPHANus PALFFY. Az előző képhez hasonlóan ezen is számokkal ellátott emblémák láthatók a koronán, amelyek a könyvben később nagyobb méretben ismétlődnek. Rézmetszet, 140 × 122 mm. Megjelent: *Coronae...* 39. 1. *Képe:* Soproni Szemle XXV/1971/15.

6. I. embléma: napkorong. Nyomatott inscriptio: Taliter saluti publicae invigilandum. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: *Coronae...* 48. 1. Eredeti rézlemeze a soproni evangélikus egyházközség tulajdona. A könyv római számokkal jelzett emblémái között nyolc fametszet is van, ezek a következők: II. Vbi fortitudo, ibi tutela. Adamas. 55. 1. – III. Casta decent reges. Smaragdus. 59. 1. – IV. Vbi sobrietas, inibi sapientia. Amethystus. 63. 1. – V. Vbi pietas, ibi et reliquia. Saphyrus. 68. 1. – XVIII. Quae docent, non nocent. Turchesia. Thraciae lapis. 131. 1. – XIX. Data fides servanda. Turchesia. Thraciae lapis. 138. 1. – XX. Varius propter varios. Achates. 140. 1. – XXI. Virtus omnia regit. Magnes lapis Herculeus. 142. 1. A fametszetek közül a két-két egymásra következő azonos dűcről készült, csak egy-egy belenyomott betűben térnek el egymástól. A XXXIII. embléma mellett nincs kép.

3177. VI. embléma: sas. Nyomatott inscriptio: Vbi honos, ibi onus. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: *Coronae...* 73. 1. Eredeti rézlemeze i. h.

8. VII. embléma: kavicsot tartó daru. Nyomatott inscriptio: Sic tuis invigiles. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: *Coronae...* 77. 1. Eredeti rézlemeze i. h.

9. VIII. embléma: koronával összefogott fáklyák. Nyomatott inscriptio: Vbi clara incendia, ibi lumen.

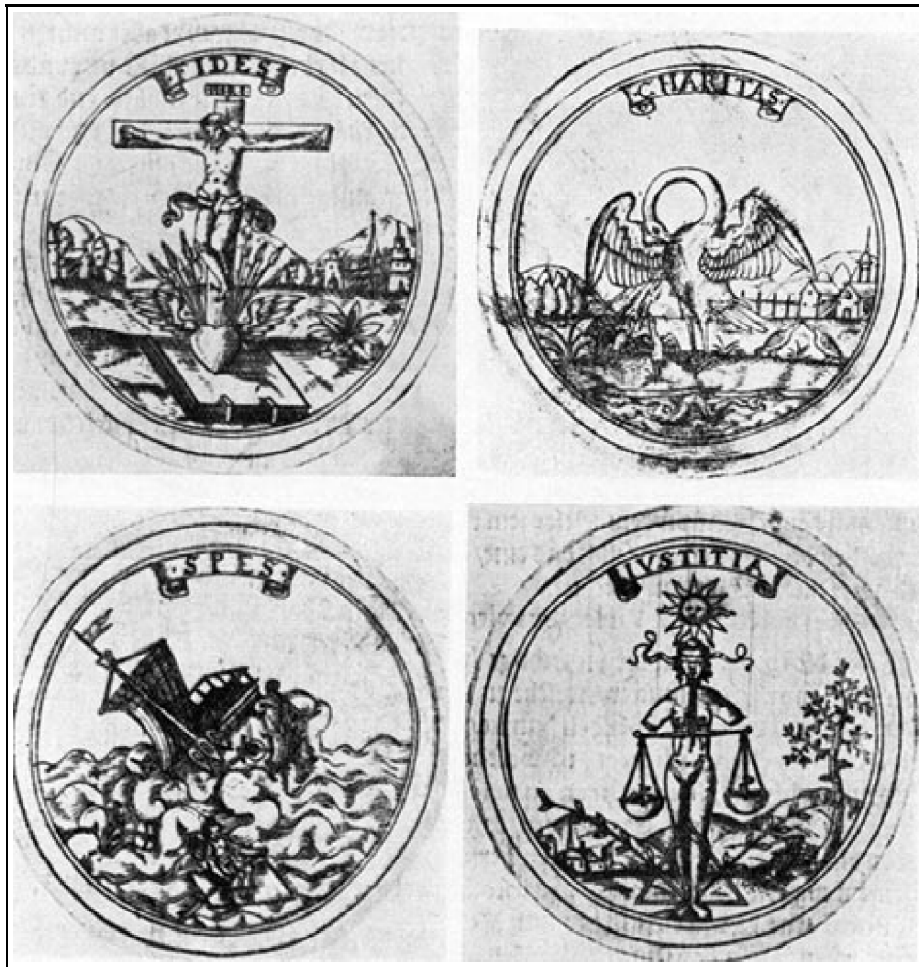
Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: *Coronae...* 82. 1.

10. IX. embléma: égő gyertyák. Nyomatott inscriptio: *Vbi lumen, transeant tenebrae*. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: *Coronae...* 86. 1. Eredeti rézlemeze i. h. Képe: *SSz. XXII* (1968) 133.

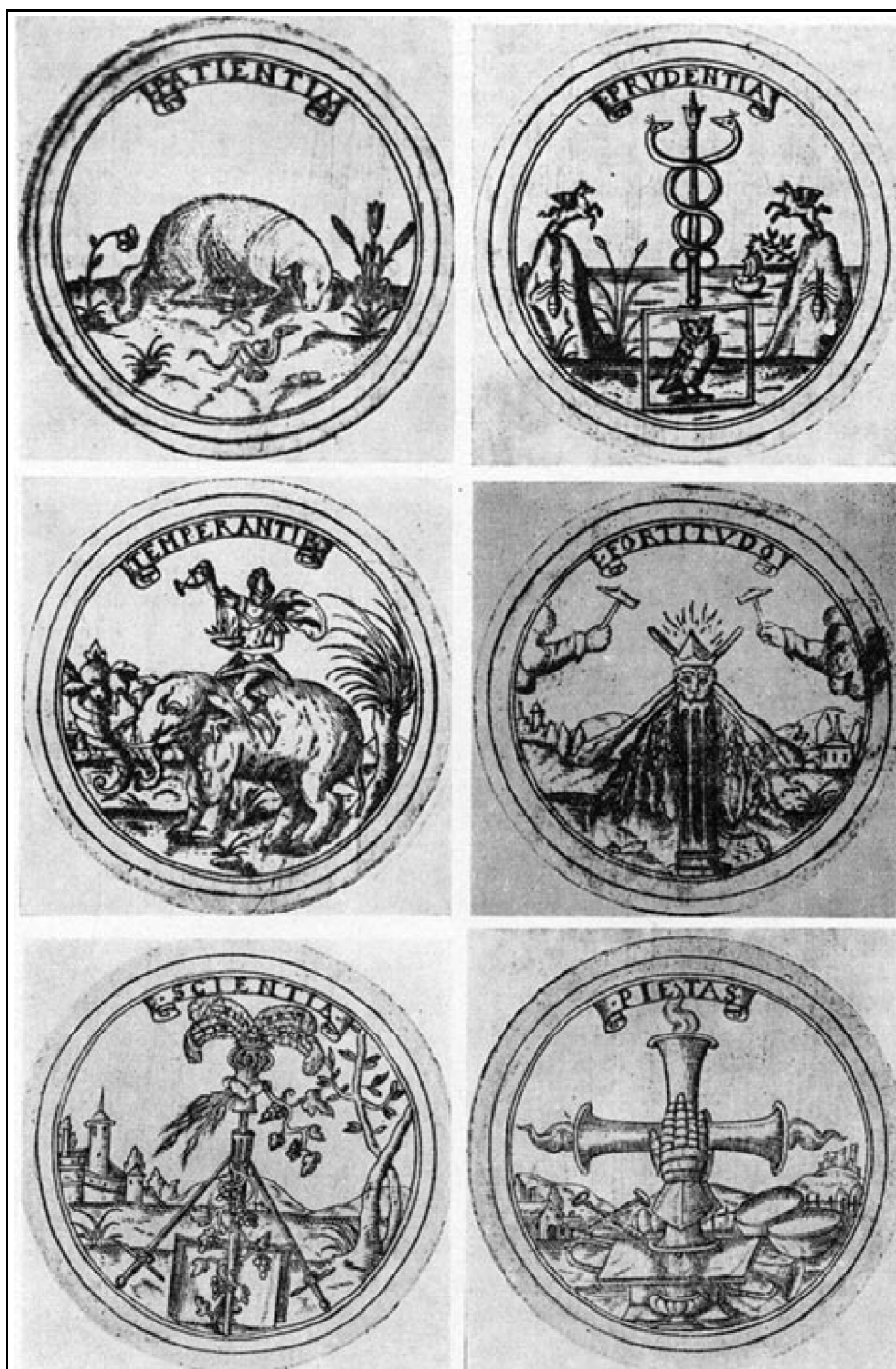
11. X. embléma: magyar címer. Nyomatott inscriptio: *In hoc signo vinces*. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: *Coronae...* 91. 1. Képe: *SSz. XXII* (1968) 131.

12. XI. embléma: halálfej. Nyomatott inscriptio: *Hic finis omnium*. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: *Coronae...* 94. 1. Képe: *SSz. XXII* (1968) 135.

13. XII. embléma: mérleget, kardot és koronát tartó kéz. Nyomatott inscriptio: *Discite justitiam moniti*. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: *Coronae...* 1001. Eredeti rézlemeze i. h.

41–44. kép. A hit, a szeretet, a remény, az igazságosság emblémája

45–50. kép. A türelem, a bölcsesség, a mértékletesség, az erő, a hadi tudomány és a jámborság emblémája.

51–56. kép. A tekintély, a társadalmi rend, a védelem, a hadicsel, a halhatatlanság, a dicsőség emblémája.

32014. XIII. embléma: fénylő csillag. Nyomatott inscriptio: Virtute sic emineas. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: Corone... 106. 1. Eredeti rézlemez i. h.

- 15.** XIV. embléma: ék alakban repülő darvak. Nyomatott inscriptio: Ex inordinato gignitur confusio. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: *Coronae...* 112. 1. Eredeti részlemez i. h.
- 16.** XV. embléma: törvénykönyv. Nyomatott inscriptio: Legibus solutus lege vivat. A nyitott könyvön: SUUM CUIQUE. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: *Coronae...* 117. 1.
- 17.** XVI. embléma: babérág. Nyomatott inscriptio: Juste certanti. laurea. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: *Coronae...* 123. 1.
- 18.** XVIII. embléma: oroszlánfejes pajzs. Nyomatott inscriptio: Si non clementia, potentia. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: *Coronae...* 129. 1.
- 19.** XXII. embléma: szárnyas homokóra. Nyomatott inscriptio: Temporis honesta avaritia. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: *Coronae...* 145. 1.
- 20.** XXIII. embléma: összefonódó kezek babérágakkal, karddal és koponyával. Nyomatott inscriptio: Concordia bello praeferenda. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: *Coronae...* 150. 1.
- 21.** XXIV. embléma: Janusfej. Nyomatott inscriptio: Vndique prospiciat. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: *Coronae...* 154. 1.
- 22.** XXV. embléma: égi kéz kancsóból vizet tölt koronában elhelyezett kezekre. Nyomatott inscriptio: Castis subveniunt casta. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: *Coronae...* 158. 1.
- 23.** XXVI. embléma: koronában álló jogarok. Nyomatott inscriptio: Sceptra gladio sunt praeferenda. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: *Coronae...* 163. 1. Eredeti részlemez i. h.
- 24.** XXVII. embléma: két horgony koronával. Nyomatott inscriptio: Deus anchorae jactum secundet. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: *Coronae...* 167. 1. Eredeti részlemez i. h.
- 25.** XXVIII. embléma: hangya. Nyomatott inscriptio: Sit calcar industriae. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: *Coronae...* 171. 1. – Eredeti részlemez i. h.
- 26.** XXIX. embléma: gyepplő. Nyomatott inscriptio: Fraenum quale, regnum tale. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: *Coronae...* 174. 1. Eredeti részlemez i. h.
- 27.** XXX. embléma: füstölő. Nyomatott inscriptio: Pietas summum necessarium. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: *Coronae...* 179. 1.
- 28.** XXXI. embléma: fönixmadár. Nyomatott inscriptio: Pro vita moritur. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: *Coronae...* 183. 1.
- 29.** XXXII. embléma: babérkoszorúval díszített templom. Nyomatott inscriptio: Vbi ictoria, ibi gloria. Rézmetszet, átmérő kb. 60 mm. Megjelent: *Coronae...* 186. 1.
- 30.** [ADAMAS]. A soproni evangélikus egyházközség tulajdonában három rézmetszet dúca található, amelyek témája Lackner könyvével áll kapcsolatban, és amelyek stílusban is közel állanak műveihez. Valószínűleg a *Coronae* emblémáinak nyomtatására készültek, de végül is nem használták fel őket. Mivel a többi könyv eredeti rézdúcanyaga is hiányosan maradt fenn, feltehető, hogy mind a nyolc, végül is fametszetű megoldásban napvilágot látott emblémának készült rézmetszetű változata. A szögletes zárójel

azt jelenti, hogy a lemez nem maradt fenn.

31. [SMARAGDVS]. Vö. 30. sz.

32. AMETHISTVS. Rézmetszet, 25 × 40 mm. Vö. 30. sz.

33. [SAPHYRVS]. Vö. 30. sz.

34. TVRCK/ ESIA. Rézmetszet, 25 × 40 mm. Vö. 30. sz.

35. [TVRCKESIA]. Vö. 30. sz.

36. [ACHATES]. Vö. 30. sz.

37. MAGNES. Rézmetszet, 25 × 40 mm. Vö. 30. sz.

38. Lackner és a Tudós társaság címere. Felirata fent szúszalagon: FIAT*VOLVNTAS*TVA. Ez alatt babérkoszorúban Lackner címere. Alul a Társaság címere iratot tartó, összefonódó kezekkel, mellette: S.F.S.N.S. betűk (Sigillum Foederis Studiosorum Nobilium Sempronensium) és „1604” évszám, az alapítás éve. Legalul 321INSIGNIA; CHRISTOPHORI LACKHNER/ I.U.D. szöveg. Rézmetszet, 125 × 70 mm. Megjelent: FLORILE-/ GVS AEGYPTIACVS/ IN/ AGRO/ SEMPRONIENSI./ A/ CHRISTOPHORO LACKHNER/ I.V.D./ CONDVCTVS./ ANNO M.DC.XVII. KERESZTVRINI./ Ex officina Emerici Farkas./ M.DC.XVII. címlapja mellett. Régi Magyar Könyvtár II, 374. sz. Az eredeti részlemez a soproni evangélikus egyházközség tulajdona. *Irodalom:* Pataky i. m. 2. sz. (kérdőjellel).

39. A fenség emblémája. Felirata fent: MATESTAS. Középen körben kiterjesztett szárnyú sas, mellén a magyar címerrel, karmaiban a világmindenséget jelképező gömb. Fején korona, erről szalagok lógnak le, amelyek mérlegserpenyőket tartanak IVSTA STATERA felirattal. A gömb alsó részén Sopron város címere, méhkaptár és jogar. Legalul Náprágyi Demeter kalocsai érsek címere MEVM A DOMINO AVXILIVM köriratban. A sas szárnyainak tollain a következő szavak: MAIESTAS/ AVGVSTA/ TIBI/ HVNGARIA/ IMPERAT/ ANXIE/ SEMPER – azaz akrosztichonban Mathias – és CASSOVIA/ PISONIVM/ TYRNAVIA/ SEMPRONIVM BARTWA/ EPERIES/ SAKOLCZA – azaz a szabad királyi városok nevei. Rézmetszet, 140 x 75 mm. Megjelent: MAIESTA-/ TIS HVNGARIAE/ AQVILA/ A/ CHRISTOPHORO LACKHNER/ I.V.D./ Inventa... ANNO/ M. DC. XVII. Sempronij./ KERESZTVRINI./ Apud Emericum Farkas./ MDC. XVII. címképeként. RMK II, 373. sz. *Irodalom:* Pataky i. m. 2. sz. (kérdőjellel).

40. Címkép. A kötetben látható emblémák inscriptiói ékszer formájú dekorációba foglalva. Szövegek: FIDES/ CHARITAS/ SPES/ PATIENTIA/ PRVDENTIA/ IVSTITIA/ TEMPERANTIA/ FORTITVDO. Rézmetszet, 130x60 mm. Megjelent: Emblematischer/ Tugend Spie-/ gel vnd Christlicher/ Discursus./ So CHRISTOPHORVS Lackhner/ J.U.D./ Gott zu Ehren, seinem/ Nechsten zu Nutz gemacht, auch/ mit schönen EMLEMATVM, SYM-/ BOLORVM ET EXEMPLORVM, Figuren vnd Schmuck gezieret./ Getruckt zu Franckfurt durch Nicolaum/ Hoffmann, in Verlegung Jonae Rosen./ Im Jahr, M.DC. XVIII. *Apponyi Hungarica* 1992. sz. – RMK. III, 1212/a. sz.

41. A hit emblémája. Felirat: FIDES. Feszület és szárnyas szív. Nyomtatott inscriptio: FIDE INVISA VIDEO/ Oder/ Recht glauben macht trawen. Rézmetszet, átmérő kb. 65 mm. Megjelent: Emblematischer...
44. 1. Eredeti részlemez a soproni evangélikus egyházközség tulajdona. *Képe:* Payr S.: Emlékezés Doktor

Lackner Kristófra. Sopron 1932, 49.

42. A szeretet emblémája. Felirat: CHARITAS. Fiait vérével tápláló pelikán. Nyomatott inscriptio: AMOR NIL DENEGAT/ Oder/ Hertzliche Lieb versagt kein Hülf. Rézmetszet, átmérő kb. 65 mm. Megjelent: Emblematischer... 74. 1. Eredeti részlemez i. h. *Képe:* Payr i. m. 56.

43. A remény emblémája. Felirat: SPES. Viharos tengeren süllyedő hajó, mellette lélekvesztőn evező puttó. Nyomatott inscriptio: SPERO SPIROQVE/ Oder/ Gutes Hoffen vberwindet alles. Rézmetszet, átmérő kb. 65 mm. Megjelent: Emblematischer... 98. 1.

44. Az igazságosság emblémája. Felirat: IVSTITIA. Justitia-szobor mérleggel és napkoronggal. Nyomatott inscriptio: DISTRIBVO LEGE/ Oder/ Gerechtigkeiit verhüt Hertenleid. Rézmetszet, átmérő kb. 65 mm. Megjelent: Emblematischer... 138. 1. Eredeti részlemez i. h. *Képe:* Payr i. m. 57.

45. A türelem emblémája. Felirat: PATIENTIA. Kígyótól fenyegetett megkötözött bárány. Nyomatott inscriptio: PATIOR PRO LAVREA/ Oder/ Leiden bringt Frewden. Rézmetszet, átmérő kb. 65 mm. Megjelent: Emblematischer... 160. 1. Eredeti részlemez i. h.

46. A bölcsesség emblémája. Felirat: PRVDENTIA. Bagoly, jogarra tekeredő koronás kígyók, szárnyas paripák, hangyák. Nyomatott inscriptio: VBI PRVDENTIA IBI FELICITAS/ Oder,/ Tugend richt, so Vnglück bricht. Rézmetszet, átmérő kb. 65 mm. Megjelent: Emblematischer... 181. 1. Eredeti részlemez i. h.

47. A mértékletesség emblémája. Felirat: TEMPERANTIA. Elefánton ülő katona italt tölt kancsóból és bőségszaru. Nyomatott inscriptio: MEDIVM TENVERE BEATL Oder/ Mässig seyn hält Tugend rein. Rézmetszet, átmérő kb. 65 mm. Megjelent: Emblematischer... 200. 1. Eredeti részlemez i. h.

32248. Az erő emblémája. Felirat: FORTITVDO. Felhőből kinyúló kezek gyémántdarabot ütnek kalapáccsal, oszlop, oroslánbőr és bunkók. Nyomatott inscriptio ROVR VIRTUTE PARATVR/ Oder/ Fest macht Tugend. Rézmetszet, átmérő kb. 65 mm. Megjelent: Emblematischer ... 223. 1. Eredeti részlemez i. h.

49. A hadi tudomány emblémája. Felirat: SCIENTIA. Búzakalászokkal és szőlőfürtökkel díszített fegyverek közé helyezett könyv. A sisakforgó tollain a következő szavak: IVS/ TEM/ PRV/ FOR. – azaz a Iustitia, Temperantia, Prudentia és Fortitudo rövidítése. Rézmetszet, átmérő kb. 59 mm. Megjelent: GALEA/MARTIS,/ hoc est,/ BONA MILITIA/ Pro/ Publica salute/ epitomicel A/ CHRISTOPHORO LACKHNERO, J.U.D./ Com. Pal. con-/ scripta./ Tubingae,/ TYPIS EBERHARDI WILDII,/ ANNO M.DC.XXV. 26–7. 11. között. RMK III, 1389. sz. Eredeti rézdúca a soproni evangélikus egyházközség tulajdona.

50. A jámborság emblémája. Felirat: PIETAS. Négy fújtató vaskesztyűk között, dobok, trombita. Rézmetszet, átmérő kb. 59 mm. Megjelent: Galea... 44–5. 11. között. Eredeti részlemez i. h.

51. A tekintély emblémája. Felirat: AVTHORITAS. Sátorban álló kard, végén csillaggal. Rézmetszet, átmérő kb. 59 mm. Megjelent: Galea... 64–5. 11. között. Eredeti részlemez i. h.

52. A társadalmi rend emblémája. Felirat: ORDO. Pásztorbot, alabárd és eke, melyeket felhőből kinyúló kéz tart zsinóron. Rézmetszet, átmérő kb. 59 mm. Megjelent: Galea ... 84–5. 11. között. Eredeti részlemez

i. h.

53. A védelem emblémája. Felirat: TVTAMEN. Pajzson fekvő sünn, ugató kutya és fegyverek. Rézmetszet, átmérő kb. 59 mm. Megjelent: Galea... 106–7. 11. között. Eredeti részlemez i. h.

54. A hadicsel emblémája. Felirat: STRATAGEMA. Szerencsekerék, rajta rókával, kutya és fegyverek. Rézmetszet, átmérő kb. 59 mm. Megjelent: Galea... 148–9. 11. között. Eredeti részlemez i. h.

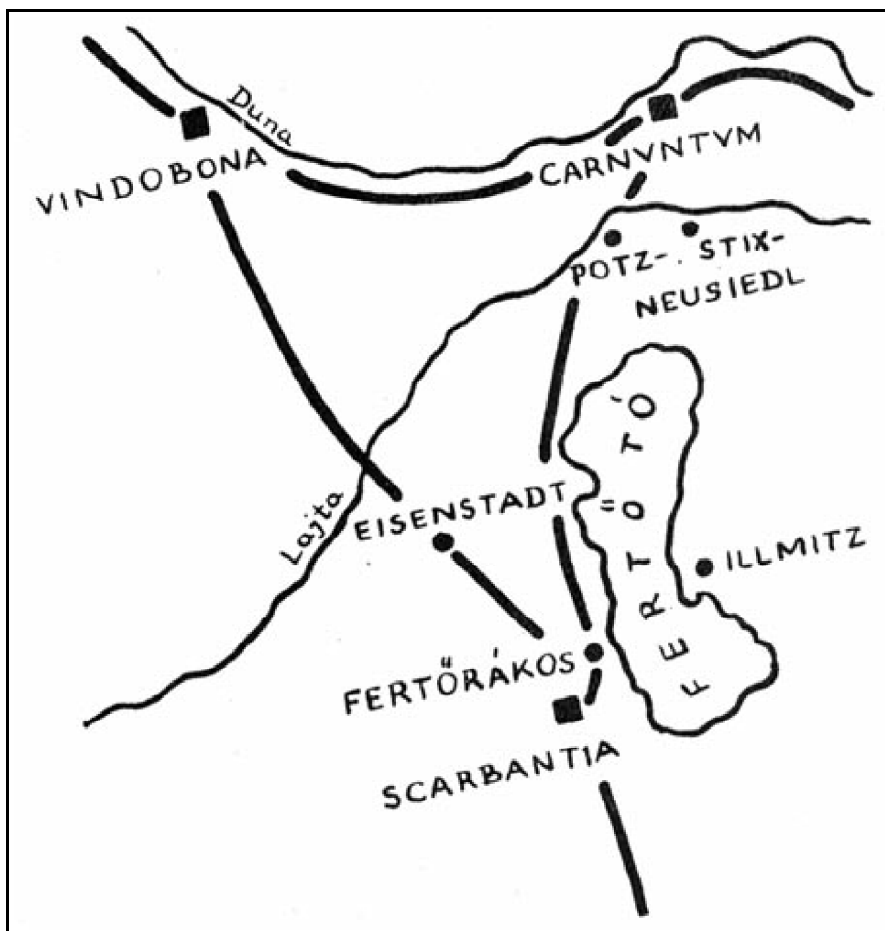
55. A halhatatlanság emblémája. Felirat: IMMORTALITAS. Füstölő felett lebegő, szívet tartó, összefogott kezek. Rézmetszet, átmérő kb. 59 mm. Megjelent: Galea... 164–5. 11. között. Eredeti részlemez i. h.

56. A dicsőség emblémája. Felirat: GLORIA. Fáklyát tartó kéz, koronával összefogott babérágak. Rézmetszet, átmérő kb. 59 mm. Megjelent: Galea... 178–9. 11. Eredeti részlemez i. h.

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Tóth István: A fertőrákosi Mithraeum II. rész

Tóth István: A fertőrákosi Mithraeum II. rész

A fertőrákosi Mithraeum a III. század elején nem állt egyedül Északnyugat-Pannonia e szögletében. A közeli Carnuntum népes hívőközösségei⁴³⁽⁶¹⁾ mellett, a várostól délre elterülő vidéken számos olyan lelet került elő, amelyek a Fertő tavat környező római települések és villák lakóinak Mithras-tiszteletét bizonyítják (7. kép). Rákoshoz legközelebb a kismartoni (Eisenstadt) villa kultikus célokra használt helyiségeiből ismeretes egy felirattalan Mithras-relief.⁴⁴⁽⁶²⁾ A villa birtokosa a III. sz. elején egy flaviusi polgárjoggal rendelkező, bizonyára bennszülött származású (boius) carnuntumi decurio volt.⁴⁵⁽⁶³⁾ A relieffel együtt talált feliratos és kőplasztikai emlékek tanúsága szerint a villa lakói **323**Mithrast lokális és római termékenységű vonatkozású istenalakok (Silvanus, Mercurius, Venus) mellett tisztelték.⁴⁶⁽⁶⁴⁾ A tótól északra fekvő Stix-Neusiedlben két carnuntumi sevír – testvérek – rendeztek be egy szentélyt a III. század első éveiben, amelyben rajtuk kívül két egynevű személy dedikált oltárt.⁴⁷⁽⁶⁵⁾ A közeli Potz-Neusiedlben egy *Mithras-taurophoros*-t ábrázoló relief ismeretes.⁴⁸⁽⁶⁶⁾ A Fertő tó keleti partján fekvő Illmitzben valószínűleg Mithraeumra utal egy ma már elvesztett kultuszrelief és egy nemrég előkerült oltár,⁴⁹⁽⁶⁷⁾ amelyet *legio XIII Gemina* egy bennszülött származású katonája dedikált.

7. kép. Mithras- emlékek Észak-nyugat Pannoniában

Valamennyi emlék a III. század elején keletkezett, dedikálóiak pedig kivétel nélkül Carnuntummal hozhatók összefüggésbe, csakúgy, mint Fertőrákos esetében. A kultusz hordozói s egyben terjesztői, ezekben az esetekben is a carnuntumi municipális vezetőrétegek (Eisenstadt? Stix-Neusiedl) és a bennszülött származású katonaság (Illmitz) köréből kerültek ki.

Ez a keletkezési idejét és társadalmi hátterét tekintve egységes emlékcsoport, amelybe a fertőrákosi Mithraeum feliratos emlékényaga szervesen illeszkedik be, Carnuntum tágabb környékének vallásos fejlődéséhez, s így áttételesen [324a](#) pannoniái limes-vidék sajátos viszonyaihoz kapcsolódik. A III. század eleje Pannoniában a keleti vallások s ezen belül is főképp a Mithras-tisztelet nagyarányú elterjedésének időszaka volt. A markomann háborúk után lezajlott mélyreható gazdasági, társadalmi és etnikai változások, illetőleg az első Severusok korában bekövetkezett gyors, ám rövid életű és egyoldalú konjunktúra által felszínre hozott ellentmondások a lakosság minden rétegében felfokozták a személyes tartalmú vallásosság iránti igényt. A klasszikus görög-római istenalakok fokozatosan veszítettek vonzásukból, s előtérbe kerültek a vallásosság új formáit s főképp új tartalmát hirdető keleti vallások. A kor emberének „istenkeresése” a megváltást ígérő kultuszokban, a vallás és valóság között határozott distanciát teremtő misztériumvallásokban találta meg célját. A vallásos élet terén mutatkozó nagyarányú változás jól tükrözi a gazdasági és társadalmi életfeltételek rosszabbodását, azt a tendenciát, amely a valóságos lét mindinkább

megoldhatatlan problémáira a transzcendens világban kívánt választ találni.⁵⁰⁽⁶⁸⁾

A válsághelyzet teremtette ellentmondások a limes-menti városok lakossága és vezető rétegei számára is mind érezhetőbbé váltak,⁵¹⁽⁶⁹⁾ a bennszülött lakosság köréből verbuvált legionáriusok pedig a Birodalom egyik legjobban veszélyeztetett határvonalán, ill. a Severus-kori hadjáratok során természetesen igényelték a „győzhetetlen isten” segítségét. Emellett az ő esetükben aligha hagyható figyelmen kívül, hogy a territoriumon élő családjuk körében közvetlenül is megismerhették a konjunktúra árnyoldalait: a polgári lakosság szegényebb rétegeit sújtó – egyébként éppen a hadsereg érdekében végrehajtott – intézkedések növekvő terheit.

Ezek a körülmények indokolják a carnuntumi városi arisztokrácia tagjainak, ill. a *legio XIII Gemina* helyben sorozott katonáinak a Mithras-kultusz iránt tanúsított élénk érdeklődését, ill. a vallás gyakorlása terén kifejtett aktivitását. A misztérium megváltást ígérő tanai, ill. az isten harcias, triumfális karaktere – amelyet a neve mellől szinte soha nem hiányzó *invictus* jelző kifejez – egyaránt vonzó volt a háborús győzelmet remélő katona és a „triumphus” tartalmát tágabban értelmező, a boldogulását akadályozó körülmények felett győzedelmeskedni kívánó polgári lakosság számára. Ennek az általános igénynek tulajdonítható, hogy Mithras tisztelete a 3. század elején a tartomány lakosságának valamennyi rétege körében megtalálható, általánosan népszerű kultusszá vált.⁵²⁽⁷⁰⁾

A fertőrákosi Mithraeum gazdag és nagy valószínűséggel teljesnek tekinthető inventárja azonban kizárólag a III. század első harmadára, azaz a szentély keletkezése után eltelt legfeljebb két-három évtizedre derít fényt. A Caracalla-kori feliratok (vö. V. 4–6.) alapján biztos, hogy ebben az időben rendszeres szertartások folytak a szentélyben. Ennek, ill. a pannoniai vallásos élet tendenciáinak ismeretében valószínűsíthető, hogy a kultusz-tevékenység a következő időkben, legalábbis a század közepéig tovább folyt. Ezekből az évekből már nem maradtak fenn feliratos emlékek, de ez a feliratok számának egész Pannoniára jellemző általános csökkenésével, majd elapadásával⁵³⁽⁷¹⁾ hozható összefüggésbe. ³²⁵A feliratállítás hanyatlásának hátterében a mesterségesen fenntartott konjunktúra megszűnése, a lakosság életfeltételeinek gyors romlása állott.⁵⁴⁽⁷²⁾

8. kép. Iulius Saturninus fogadalmi táblája

Az emlékek hiánya tehát önmagában még nem jelenti a kultusz megszűnését, arra azonban rá kell mutatnunk, hogy a II. század 30-as éveitől kezdve az eredeti kultuszközösség tagságának kicserélődésével s valószínűleg társadalmi összetételének megváltoztatásával is számolnunk kell. Ezt egyik oldalról a természetes halandóság, más oldalról a lakosság valószínű fluktuációja teszi indokolttá. Az utóbbi vonatkozásában utalnunk kell arra, hogy az életviszonyok általános rosszabbra fordulása, ill. a limes mellett fenyegető barbár betörések veszélye minden bizonnyal fokozta az elvándorlást, részben a jobban védett városok, részben a tartomány belső területei felé, elsősorban a jómódú [326](#)polgári rétegek körében.[55\(73\)](#) Emellett a földbirtokviszonyoknak a III. század közepére, második felére tehető nagyarányú átalakulása – akár a magánparaszti kisbirtok időleges fellendülését, akár a Carnuntum környékén jelentős hagyományokra visszatekintő nagybirtokrendszer kiteljesedését eredményezte – a municipális középirtok háttérbe szorulását, fokozatos elsorvadását hozta magával.[56\(74\)](#) Ez a gyakorlatban a municipális arisztokrácia territóriumon fekvő birtokainak felszámolását jelentette, s ennek során a birtokon épült

ingatlanok is gazdátlaná váltak, ill. gazdát cseréltek.⁵⁷⁽⁷⁵⁾ Valószínűleg ez indította el a territoriumon álló szentélyek – köztük a fertőrákosi Mithraeum – felhagyását és lassú pusztulását. A környékbeli lakosságnak az a része, amely korábban is részese volt a szertartásoknak, feltehetőleg egy ideig még kitartott a kultusz ápolása mellett, de a közösség fokozatosan szervezetlenné vált – elsősorban az összetételében beállott változások miatt. Ehhez járult, hogy a szentélyt fenntartó vagyonos személy vagy személyek feltételezhető kikapcsolódásával az építményt és a belső berendezést nem újították meg többet. Mindez a szentély és a hozzá kapcsolódó kultuszközösség, ill. kultusz lassú elsorvadását eredményezte.

A városokban némiképp másképp alakulhatott a helyzet. Egyes helyekről ui. még a III. század második feléből és a IV. század elejéről is ismerünk a Mithraeumok helyreállítását dokumentáló feliratokat,⁵⁸⁽⁷⁶⁾ valószínűnek látszik azonban, hogy ezek az adatok már csak kivételes esetek bizonyítékai. Aquincumban a *M. Antonius Victorinus*-féle Mithraeum a 3. század második felében pusztult el, s helyreállítására már nem került sor.⁵⁹⁽⁷⁷⁾ Poetovioban az ún. III. Mithraeum Gallienus-kori megújítása egy egészen kivételes esemény – a két daciai legio parancsnoki karának poetovioi tartózkodása – következménye volt, s tudjuk, hogy ekkor a város többi Mithras-templomából is ide vitték át az oltárok egy részét,⁶⁰⁽⁷⁸⁾ ami a többi szentély elhanyagoltságára utal. A leginkább jellemző adatot pedig a szomszédos Norciumból ismerjük, ahol a Virunumi (ma: Klagenfurt) Mithraeum 311-ből származó helyreállítási felirata kimondja, hogy a szentély *fuit per annos amplius L desertum*. E több mint ötven éves időszak kezdete ezúttal is a 3. század közepére esik.⁶¹⁽⁷⁹⁾

Ezek az adatok arra mutatnak, hogy a III. sz. közepén a fertőrákosi Mithraeum felhagyása nem elszigetelt jelenség, hanem a pannoniai emlékanyag egészénél megfigyelhető tendencia eredménye volt. A Mithras-kultusz ³³⁰Diocletianus-kori reneszánsza⁶²⁽⁸⁰⁾ idején a vidéki szentélyek már nem épültek újjá, a fertőrákosi Mithraeum sem jutott újra szerephez. Maga az építmény azonban – mivel természetes sziklafalhoz támaszkodott – nem omlott össze, de fennállásának további tartama alatt már nem szolgált vallásos célokat.

D·S·I·M

L·A·V·I·T·M
T·V·R·V·S·D·C
C·O·L·F·A·R·N
V·S·L·M·

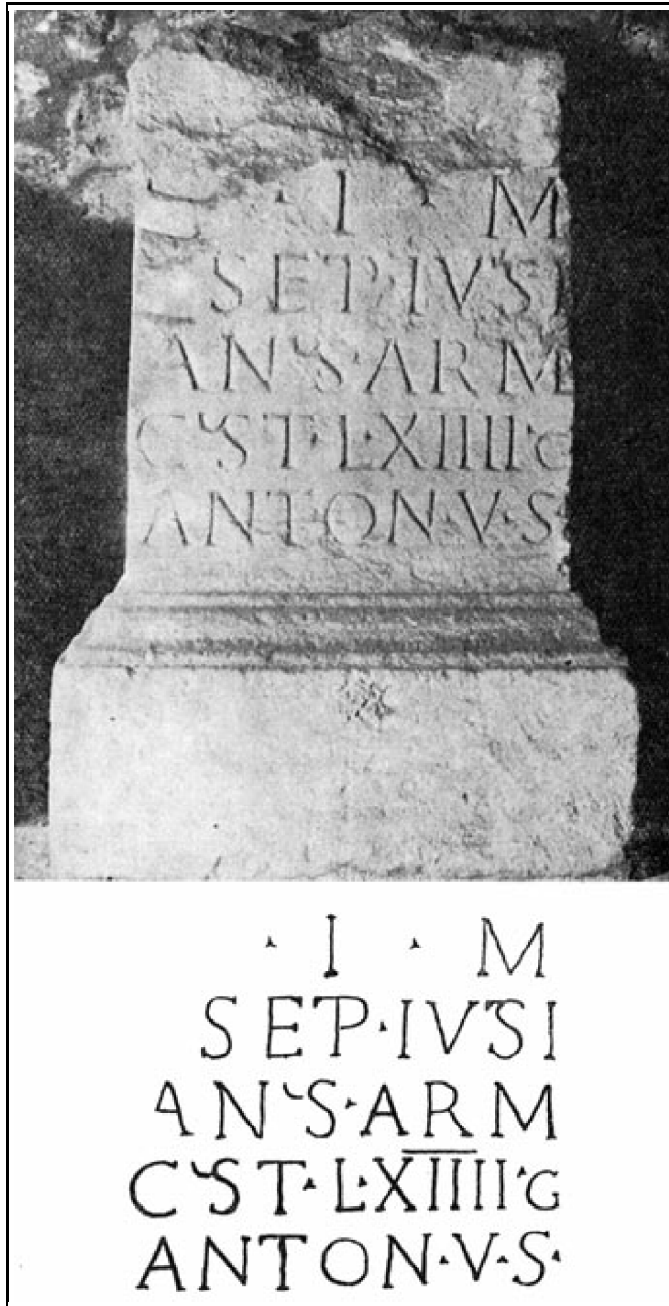
9. kép. L. Avitius Maturus carnuntumi decurio oltára

D · S · I · M

L · A · V · I · T · M ·
T · V · R · V · S · E · D · C ·
C · O · L · F · A · R · N ·
V · S · L · M ·

10. kép. Septimius Iustianus oltára

11. kép. Septimius Iustianus töredékes oltára

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Tóth István: A fertőrákosi Mithraeum II. rész / IV. A temetkezés

IV. A temetkezés

A barlangban talált sírral és hamvvedrekkkel kapcsolatban már Kenner megállapította, hogy azok a

Mithras-kultusszal nem kapcsolhatók össze, s a temetkezés csak a szentély elhagyása után következhetett be. Ezt a véleményt Király P. és N. Massalsky elfogadhatatlan, ill. komolyan nem vehető felfogása kivételével (l. fent) a kutatás egységesen magáévá tette.

Az itt feltárt temető-leletek legfontosabb sajátossága a temetkezés rendszeressége és folyamatossága, ill. a következetesen alkalmazott hamvasztásos rítus. Ezek kizárják annak lehetőségét, hogy véletlenszerű betemetkezésre gondolhassunk, mint pl. a brigetioi Dolichenum magános, késői sírja esetében,⁶³⁽⁸¹⁾ de nem gondolhatunk pl. a keresztények elrettentő akciójára sem, mint a saarburgi Mithraeum megbilincseltszontváza esetében.⁶⁴⁽⁸²⁾ Fertőrákoson egy meghatározott lakosság-csoport folytatott, viszonylag hosszabb időn át, sajátos rítusú, szabályozott formák közötti temetkezést.

Kenner és későbbi feldolgozók nyomatékosan leszögezik, hogy az itt eltemetett személyek semmiképp sem lehettek romanizált keresztények – jóllehet Scarbantiaiban a III. század második felében már tudunk keresztény közösségről⁶⁵⁽⁸³⁾ – „mert keresztényt nem temettek volna el az első századokban a világ minden kincséért sem pogány isteni tisztelet által megszentelt föld alá.” (Récsey: Pannónia ókori ...71.). E megállapítás igazsága nem vitatható. Ugyanakkor épp ilyen mértékben elképzelhetetlen a hamvvedrek halottaiban olyan személyeket látni, akiknek számára a barlangban álló oltárok és faragványok egy még ismert kultusz votívtárgyai voltak. Latinul tudó provinciálisok számára a feliratok és a Pannoniában bizonyosan jól ismert bikaölési jelenet félreérthetetlenül *d(eus) S(ol) i(nvictus) M(ithras)*-t jelentették volna, s a klasszikus kultuszgyakorlat hagyományait akár csak homályosan is ismerő lakosság a szentélyben nem temetkezett volna.

A döntő érvet azonban a hamvasztásos rítus alkalmazása jelenti. Ez ugyanis nem tekinthető a koracsászárkori római szokás felújításának, hanem nagy valószínűséggel egy *újonnan betelepített, barbár népcsoport* saját temetkezési rítusának.

E népcsoport – kísérő leletek hiányában – etnikailag csak általánosságban azonosítható: a Duna e szakaszának balpartján élő, főképp germán etnikumú törzsek körében az égetéses temetkezés megtalálható volt.⁶⁶⁽⁸⁴⁾ Nem tudjuk közelebbről meghatározni a betelepítés időpontját és körülményeit sem. A IV. század során azonban Carnuntum és Scarbantia körzetét több ízben is érintették a politikai-hadászati megfontolásokból történő betelepítések.⁶⁷⁽⁸⁵⁾

³³¹Fertőrákoson a jövevények valószínűleg a Mithraeum közelében megfigyelt épületek (villa?) maradványait (Kenner, 1867. 132.) vették birtokba, a szentélyt pedig kifejezetten temetkezés céljára használták fel. E barbár csoportok valószínűleg gyorsan átvették egyes római szokások külsődleges elemeit – mint ez esetben az érmeknek a hamvak mellé való helyezését –, mélyebb, szellemi-vallási értelemben vett romanizációjukról azonban ekkor már szó sem lehetett. (Erre utal egyébként a hamvasztásos rítushoz való ragaszkodásuk is. A szentélyben talált egyetlen csontvázas sír halottja e csoporthoz képest idegen lehetett.) Az új környezet hatására utal valószínűleg a hamvvedrek rendezett, columbarium-szerű elhelyezése is, e temetkezési forma ui. Pannoniában is ismeretes volt a IV. században.⁶⁸⁽⁸⁶⁾

A temetkezés időpontját és időtartamát csak hozzávetőlegesen tudjuk megállapítani. Az kétségtelennek tűnik, hogy az előkerült érmek – Gallienustól (254–268) Gratianusig (367–383) – nem jelenthetnek mintegy százéves időtartamot. Ellene mond ennek az az ismert szokás, hogy a sírokba régi érmeket helyeztek,⁶⁹⁽⁸⁷⁾ valamint az a körülmény, hogy a IV. század viszonyai között aligha képzelhető el egy zárt lakosságcsoporthoz ilyen hosszú időn át való helybenlakása, ill. fennmaradása. A hamvvedrek száma sem engedi meg ilyen nagy időszak feltételezését, ugyanakkor e szám viszonylag tartós (talán egy-két évtizedes) megtelepülésre

utal.

Kenner az érmek időbeli eloszlása alapján úgy véli, hogy a temetkezés a Constantinus-dinasztia uralmának kezdetén indulhatott meg, s a század végéig tartott. Valószínűnek tűnik azonban, hogy későbbi és főként rövidebb időhatárokat kell feltételeznünk. Kiindulópontunk a legkésőbbi veretek (Valentinianus – Valens – Gratianus) időpontja mellett ugyancsak az érmek eloszlása lehet. Szembetűnő ui., hogy a 28 érmek több mint fele (16 db) 350 utánra utal, valamint, hogy a legtöbb azonos veretű érem (9 db) a Valentinianustól – Gratianusig terjedő időszakból (364–383) származik. Úgy véljük, a temetkezés megindulása erre az időszakra tehető. Végét – tekintve, hogy az érmek csak *terminus post quem*-et jelentenek – valamikorra a 380-as évekre keltezhetjük. Jelenlegi ismereteink szerint erre az időszakra tehető Pannoniában a római pénzforgalom megszakadása.⁷⁰⁽⁸⁸⁾ Hogy a Fertőrákoson megtelepült népcsoport további sorsa mi lett, arra vonatkozólag nincsenek adataink.⁷¹⁽⁸⁹⁾

V. A szentélyben talált feliratos kőemlékek

1. Kultuszrelief a szentély déli (hátsó) falán. A felirat az alsó keretlécen:

....] *fecit inpendio suo.*

Irodalom: Király: *Der Wanderer* 1867. febr. 15. – Kenner: *Archiv f. Öst. Geschichte* 38 (1867), 264. – Kenner: *MCC* i. h. 124. fig. 1. – *CIL* III 4240. – Récsy: *Sopron ókori neve ...* 50. 3. szám – Király: *A Hunyad Megyei Tört. és Rég. Társ. Ért.* 6 (1889) [1891], 43 skk. 1. szám – Cumont: *Textes et Monuments ...* II, 361. – Récsy: *Pannoniai ó-kori ...* 70. – Massalszky: *SSz.* 4 (1940), 270. 3. kép – Massalsky: *Bulletino del Museo dell' Imperio Romano* 69 (1941) [1943], 161. fig. 6. – Vermaseren: *CIMRM* II, 332 1641–42. fig. 414. – Póczy: *Sopron rómaikori emlékei*, 27. kép. – Vö. még: Becht R.: *SSz.* 1 (1937), 5. – *Amicus Artium: Soproni Hírlap* 1932. júl. 24. – Diebold K. fényképe: *SSz.* 19 (1965), 335.

2. Domborműves márványtábla. A felirat a relief alatti keretelt mezőben (8. kép):

D(eo) invicto / Mitre (sic!) S(oli) vagy s(acrum) / Iul(ius) Saturninus / ex voto posuit ⁵ *l(ibens) m(erito).*

Irodalom: Király: *Der Wanderer* i. h. – Kenner: *Archiv f. Öst. Geschichte*, i. h. 265. – Kenner: *MCC* i. h. 125. – *CIL* III 4237 = 10941. – Frankfurter: *Arch.-ep. Mitt.* 11 (1867), 82. – Récsy: *Sopron ókori neve ...* 55. 4. szám – Király: *A Hunyad Megyei Tört. és Rég. Társ. Ért.* i. h. 45 skk. 2. szám – Cumont i. h. II 360. – Récsy: *Pannonia ó-kori ...* 71. – Massalszky: *SSz.* 4 (1940), 273. 4. kép. – Massalsky: *Bulletino ...* i. h. 161. fig. 7. – Vermaseren, *CIMRM* II. 1643–44. fig. 415. – Barkóczi: *Acta Arch. Hung.* 16 (1964), 334. no. 62/4. – Gábler: *Arrabona* 11 (1969), 42 sk. 37. szám, 36. kép. – Vö. még: Campbell, Le Roy: *Berytus* 11 (1954), 50. no. 190.

3. Oltár (9. kép)

D(eo) S(oli) i(nvicto) M(ithrae) / L(ucius) Avit(ius) / Ma | turus d(e)c(urio) / col(oniae) Karn(untensium) ⁵ *v(otum) s(olvit) l(ibens) l(aetus) m(erito).*

Irodalom: Paúr: *Pesti Napló* 1866. szept. 12. – Kenner: *Archiv ...* i. h. 265. – Kenner: *MCC* i. h. 123. – *CIL* III 4236. cf. p. 1754. – Frankfurter, i. h. 82. – Récsy: *Sopron ókori neve ...* 49. 1. szám – Király: *A Hunyad Megyei Tört. és Rég. Társ. Ért.* i. h. 50 sk. – Cumont i. h. II. 358. – Récsy: *Pannónia ó-kori ...*

69. – Massalszky: SSz. 4 (1940), 272 sk. 5. kép – Massalsky: Bulletino ... i. h. 162. no. A. fig. 2. – Massalsky: Sorsunk 4 (1944), 446. – Vermaseren, CIRM II, 1637. – Barkóczi: Acta Arch. Hung. 16 (1964), 334. no. 62/3.

4. Oltár (10. kép)

*[S(oli)] i(nvicto) M(ithrae) | Sept(imius)
Iusti | anus arm(orum) | cust(os) l(egionis) XIII
G(eminae)]⁵ Anton(iniana) v(otum) s(olvit).*

Irodalom: Paúr, i. h. – Kenner: Archiv ... i. h. 265. – Kenner: MCC, i. h. 123. – CIL III 4238 = 10942. – Frankfurter, i. h. 82. – Récsey: Sopron ókori neve ... 49. 2. szám. – Király: A Hunyad Megyei Tört. és Rég. Társ. Ért. i. h. 51. 6. szám – Cumont, i. h. II. 359. – Récsey: Pannónia ó-kori ... 69. – Massalszky, SSz. 4 (1940), 273. 5. kép – Massalsky: Bulletino ... i. h. 162. no. B. fig. 3. – Barkóczi, Arch. Ért. 1941, 27. – Massalsky: Sorsunk 4 (1944), 446. – Vermaseren, CIMRM II, 1637. – Barkóczi: Acta Arch. Hung. 16 (1964), 334. no. 62/1.

5. Oltár (11. kép):

*S(oli) i(nvicto) M(ithrae) | Sept(imius) Iusti | anus
a(rmorum) [c(ustos)] l(egionis) XIII G(eminae) Ant(oniniana)]⁵ s(olvit) l(ibens) m(erito).*

Irodalom: Kenner: Archiv ... i. h. 266. – Kenner: MCC, i. h. 126. – CIL III 4239 = 10943. – Frankfurter, i. h. 82. – Récsey: Sopron ókori neve ... 61. 5. szám – Király: A Hunyad Megyei Tört. és Rég. Társ. Ért. i. h. 52. 8. szám – Cumont, i. h. II, 362. – Récsey: Pannónia ó-kori ... 73. – Massalszky: SSz. 4 (1940), 272 sk. 6. kép. – Massalsky: Bulletino... i. h. 162. no. C. fig. 4. – Barkóczi: Arch. Ért. 1941, 28. – Massalsky: Sorsunk 4 (1944), 446. – Vermaseren: CIMRM II, 1639 = 1645. – Barkóczi: Acta Arch. Hung. 16 (1964), 334. no. 62/2.

333 VI. Bibliográfia [72\(90\)](#)

- (1) A fertőrákosi Mithras-szentély és Julianus császár emberáldozata. Pesti Hírlap 1943. máj. 22.
- (2) Alföldi András: Bibliographia Pannonica, VI. Arch. Ért. 1941. 213–278.; klny.: Dissertationes Pannonicae, Ser. II, no. 17. Budapest, 1941.
- (3) Amicus Artium: Mentsük meg a fertőrákosi Mitrász-emléket! Soproni Hírlap 1932. júl. 24.
- (4) Barkóczi László: A V–S betűk sajátos összekötési módja a pannoniai feliratokon. – Eine spezielle Ligatur der V–S Buchstaben auf pannonischen Inschriften. Arch. Ért. 1941, 25–29.
- (5) Barkóczi László: The Population of Pannonia from Marcus Aurelius to Diocletian. Acta Arch. Hung. 16 (1964), 257–356.
- (6) Cumont, Franz: Textes et Monuments figurés relatifs aux Mystères de Mithra. I–II. Bruxelles, 1894.
- (7) Die Mithrasgrotte – eine Opferstätte des Kaisers Julian? Oedenburger Zeitung 1940. aug. 6.
- (8) Frankfurter, Solomon: Neue und revidierte Inschriften aus Ungarn, Steiermark, Krain und Kärnten. Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen aus Österreich-Ungarn 11 (1887), 71–85.

- (9) Gábler Dénes: Scarbantia és környékének római kőplasztikai emlékei. *Arrabona* 11 (1969), 5–57.
- (10) Halla, Franz: Menschenopfer bei Julianus Apostata. *Forschungen und Fortschritte* 30 (1956), 374–348.
- (11) Helyreállítják Julianus Apostata császár fertőrákosi Mithras szentélyét. *Pesti Hírlap* 1943. júl. 3.
- (12) Kenner, Friedrich: *Archiv für Österreichische Geschichte* 38 (1867), 263 skk.
- (13) Kenner, Friedrich: Das Mithraeum von Kroisbach. *Mitteilungen der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale* 12 (1867). 119–132.
- (14) Király, Joseph Paul von: Eine Mithras-Grotte. (Am Neusiedlersee bei Oedenburg in Ungarn). *Der Wanderer – Morgenblatt*, 1867. február 15.
- (16) Király Pál: Adalékok Mithra Cultusához. I. A rákosi Mithraeum és a mithriacusok temetkezése. *A Hunyad Megyei Történeti és Régészeti Társulat Értesítője* (1889) [1891], 36–64.
- (17) Massalszky Miklós hg.: Volt-e Julianus Apostata császár Sopronban? *SSz.* 4 (1940), 267–282.
- (18) Massalsky, Nikolaus, Fürst von: Das Menschenopfer des Kaisers Julianus in Ungarn. *Oedenburger Zeitung* 1941. aug. 30.
- (19) Massalsky, Nikolaus: Menschenopfer bei Julianus Apostata. *Forschungen und Fortschritte* 17 (1941), 239–240. – Ism.: Alföldi András: *Arch. Ért.* 1941, 228.
- (20) Massalsky, N.: Los sacrificios homanos del emperador Juliano en Hungria. *Investigación y Progreso* 1942, 345–358.
- (21) Massalsky, N.: Sacrificio umano offerto dall' Imperatore Giuliano in Ungheria. *Bulletino del Museo dell' Imperio Romano* 69 (1941) [1943], 159–166. – Ism.: Vermaseren, M. J.: *Hermeneus* 22 (1950–51), 70–72.
- 334(22) Massalsky Nikolaj: Julianus császár Pannoniában. *Sorsunk* 4 (1944), 441–450.
- (23) M[assalsky], N[ikolaus]: Ein Menschenopfer im Burgenland. *Volk und Heimat* 4 (1951), Aug. Nr. 16. – Ism.: Halla, Franz: *Forschungen und Fortschritte* 30 (1956), 347–348; Schmiedt, Ludwig: *Burgenländische Heimatblätter* 20 (1958), 46–47.
- (24) Mesterséges barlang. *Vasárnapi Újság* 1872. aug. 4.
- (25) Mócsy, Andreas: „Pannonia”. In: *Pauly-Wissowa-Kroll-etc.: Realencyklopädie der Classischen Altertumswissenschaft. Suppl. IX.* Stuttgart, 1962, Sp. 749.
- (26) P[arragi] Gy[örgy]: Lóistállónak használják a közel 2000 éves rákosi Mithras templomot. *Soproni Hírlap* 1925. ápr. 23.
- (27) Paúr Iván: *Pesti Napló* 1866. szept. 12.
- (28) Póczy Klára, Sz.: *Sopron rómaikori emlékei.* Budapest, 1965.
- (29) Radnóti Aladár: Sopron és környéke régészeti emlékei. In: *Csatkai Endre–Dercsényi Dezső: Sopron és*

környéke műemlékei. Budapest, 1953, 1956.²

(30) Récsey Viktor: Pannonia ó-kori mythológiai emlékeinek vázlata. Esztergom, 1894. 114 1.; Budapest, 1896,² 114 1. Vö. még: Értesítő a pannonhalmi Sz... Benedek-rend esztergomi Főgymnasiumáról az 1892/93. tanév végén. Esztergom, 1893, 3–76.

(31) Récsey Viktor: Sopron az ókorban. Sopron, 1885, 83 1.

(32) Récsey Viktor: Sopron ókori neve és a sopronmegyei római feliratok. Sopron, 1887, 80 1.

(33) Sandy Dezső: Julianus Apostata császár embert áldozott Sopron 1700 éves Mithras oltárán. Pest 1940, aug. 9.

(34) Schmiedt, Ludwig: Zu einem angeblichen „Menschenopfer im Burgenland“. Burgenländische Heimatblätter 20 (1959), 46–47.

(35) Tóth István: A fertőrákosi Mithraeum újkori története. Műemlékvédelem 1971. évf.

(36) Vasvári Edit: Perzsa napisten szentélye Sopronmegyében. Újság 1943. júl. 4.

(37) Vermaseren, Maarten J.: Keizer Julianus en een mensenoffer. Hermeneus 22 (1950–51), 70–72.

(38) Vermaseren, Maarten, J.: Corpus Inscriptionum et Monumentorum Religionis Mithriacae. I–II. Den Haag, 1956–1960, 366 + 448 1.

(39) Zur Frage etwaiger Menschenopfer im Mithraeum bei Fertőrákos. Oedenburger Zeitung 1940. aug. 14.

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

---

335 HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Fogarassy László: A soproni népszavazás

Fogarassy László: A soproni népszavazás

A saint-germaini és trianoni békeszerződés Ausztriának ítélte Moson, Sopron és Vas megyék németlakta részét Sopron városával és környékével együtt, túltéve magát a ne plus ultra petitum elvén, az osztrák békedelegáció által javasolt népszavazás nélkül. Erre a soproni munkás- és katonatanács 1919. július 20-án határozatilag kimondta, hogy a nyugati határokat, ha kell, fegyverrel is megvédi. Az akkori soproni sajtó tanúsága szerint dr. Leser Lajos, Burgenland későbbi tartományi főnöke is az átcsatolás ellen szólalt fel. Lesernek ugyan az ellenforradalom hatalomra jutása után emigrálnia kellett, az ellenforradalom azonban magáévá tette a Tanácsköztársaság idején elhatározott ellenállás gondolatát. 1921 augusztus végén

szabadcsapatok jelentek meg Nyugat-Magyarországon és sikeres guerillaharcokat folytattak a bevonuló osztrák karhatalom ellen. Az a tény, hogy vezetésük néhány kivétellel különítményesek kezébe került, Gömbös Gyula érdeme, vagy inkább hibája, aki az egész fegyveres akciót a háttérből irányította. Ezek azonban hamarosan szembefordultak vele, de még azok a felkelők is vonakodtak elismerni vezetését, akiknek a fehérterror eseményeiben semmi részük nem volt, a szabadcsapatok állományának többségét képezték és nem a kilátásba helyezett amnesztia, hanem hazafias motívumok készítették őket a fegyverfogásra.¹⁽⁹¹⁾

Közéjük tartozott a soproni felkelők parancsnoka, Gebhardt Pál százados, aki maga is soproni születésű volt. Az általa megszállt területen szigorú rendet tartott és a zsidó vallású polgárok bántalmazását sem tűrte.

Az akkori magyar külügyminiszternek, gróf Bánffy Miklósnak kiadatlan emlékirataiból is kiviláglik: a Bethlen-kormány azzal, hogy e szabadcsapatok működését tűrte, azt akarta elérni, hogy az átadandó területnek legalább egy részén népszavazást eszközöljön ki ugyanúgy, mint ahogyan az osztrákok is népszavazást csikartak ki Karinthiában. Ez sikerült is az emlékezetes velencei egyezményben. Ebben a magyar kormány kötelezte magát, hogy Burgenlandot a felkelőktől megtisztítja és Ausztriának átadja, Sopron város és nyolc község kivételével, ahol antantcsapatok felügyelete alatt népszavazás fog dönteni, hogy ez a terület Ausztriához vagy Magyarországhoz tartozzék-e.²⁽⁹²⁾ Bánffyt politikai ellenfelei később hevesen támadták, hogy nem eszközölt ki népszavazást egész Burgenlandra, vagy pedig Sopron körül nagyobb területre. Bánffy anélkül, hogy külön vitába bocsátkozna, erről a kérdésről a következőket vallja: „Mi Sopron és vidéke részére népszavazást kértünk. Térképen is pontosan megjelölt területre. Csakis erre. Ezt alapos megfontolás után határoztuk el. Fájdalmas volt ugyan, hogy sokkal nagyobb területre nem terjeszthettük ki, de ezt kívánta az okosság. Döntő érv, hogy csak akkora területen kívánjunk népszavazást, melyről biztosan tudjuk, hogy nemcsak egy-két százalék többségünk lesz, hanem nagy és döntő. A Burgenland többi részében már nem volt olyan egységes a hangulat mellettünk, ahogy a kezdetben. A bandák ugyan fegyelmet tartottak, de már maga az a tény, hogy idegen fegyverforgatók laktak a falvakban, sok apró súrlódást okozott. Ez minden hosszabb megszállás kényszerű következménye. A déli részen, ahol Prónay gabonát és vágómarhát rekviráltatott, de csak bonokkal fizetett, a hangulat már ellenünk fordult. Tehát ezekre nem számíthattunk.”³⁽⁹³⁾

Bánffy érvelését alá lehet támasztani azzal, hogy a népszavazási területen levő **336** hat német község közül ötben a szavazók többsége Ausztria mellett döntött. Fennmaradt azonban egy okmány, amely szerint eredetileg további hat Sopron környéki község és tíz Moson megyei község került volna a népszavazási területre.⁴⁽⁹⁴⁾ Hogy az utóbbiakat mégis készek voltak népszavazás nélkül átadni Ausztriának, még érthető, mert ezek német községek voltak, amelyeknek osztrákbarát hangulatát az ott lakó jelentős magyar kisebbség nem ellensúlyozhatta. Mindenesetre hiba volt, hogy a hat Sopron környéki kihagyott község közt volt három horvát lakosságú is. Ezek ugyanis, mint a hasonlóképpen horvát Kópháza, Magyarországra szavaztak volna. Látható, hogy Bánffy a javasolt népszavazási terület határainak megállapításába nem vont be megfelelő szakértőt.⁵⁽⁹⁵⁾ Tempi passati. Mindenesetre a burgenlandi horvátok az elmúlt közel ötven év alatt új hazájukat teljesen megszokták.

1. kép. Bécsben készült magyarellenes röplap

A velencei egyezmény megkötése után Carlo A. Ferrario olasz tábornok, a soproni [338](#)Szövetségekői Tábornoki Bizottság elnöke azt az álláspontját fejtette ki Zsembery főispán és Ullein Antal (később Ullein-Reviczky) konzuli attasé előtt, hogy a soproni népszavazást a karinthiainak a mintájára kellene végrehajtani. Zsemberynek és Ulleinnek azonban a karinthiai népszavazás előírásai nem feleltek meg és ellenjavaslatot nyújtottak be, amelyet viszont Ferrario nem tudott magáévá tenni. Végül is a népszavazási előírásokat a Nagykövetség Tanácsa állapította meg, amelyeket Hamelin francia tábornok személyesen hozott magával Párizsból. Szavazásra jogosult volt minden férfi és nő, aki 1921. január 1-én 20. életévét betöltötte, a népszavazási területen született, vagy ottan községi illetőséggel bírt, ha 1921. január 1. óta ott lakott, valamint az, aki ugyan nem született, vagy nem volt illetékes a népszavazási területen, de 1918. december 31-e óta állandóan a népszavazási területen lakott. Nem volt szavazati joga a vétség vagy büntetés miatt elítélteknek, azoknak, akik ellen csődeljárás volt folyamatban, a gyámság alatt levőknek és elmebetegnek.

2. kép. A bécsi zsidó hitközség elnökségének felhívása a soproni zsidósághoz.

Közbejött azonban az októberi királypuccs. A király Sopronból indult el végzetes útjára, magával vivén az Ostenburg-csendőrszászlóaljot, majd szabadcsapatok vonultak be a városba, amelyek a visszamaradt csendőrszászadot lefegyverezték, sőt néhány órára az antantmissziót is internálták. Ulleinnek csak nehezen sikerült az antanttábornokokat lebeszélni arról, hogy elutazzanak. Benes követelte a velencei egyezmény eltörlését. Egyébként a berni osztrák követ volt az, aki 1921. október 28-án felkérte csehszlovák kollégáját, hogy Benesnek ilyen javaslatot tegyen. Hasonló kéréssel folyamodott az osztrák kormány Jugoszláviához is. Mivel azonban a Nagykövetek Tanácsa ragaszkodott a velencei egyezményhez, sem a csehszlovák, sem a jugoszláv kormány nem volt hajlandó magát e kérdésben különösebben exponálni.⁶⁽⁹⁶⁾

Sopronba az Ostenburg-zászlóalj helyett bevonult a nagykanizsai 6/I. zászlóalj Bobest Mátyás ezredes parancsnoksága alatt, amely azután a Szövetségek Tábarnoki Bizottság rendelkezésére állott mint karhatalom. Szó volt róla, hogy rövidesen csendőrséggel fogják felváltani, végeredményben azonban a Szövetségek Tábarnoki Bizottság hozzájárulásával Sopronban maradt.⁷⁽⁹⁷⁾ Október 27-én, tehát ugyanazon a napon, amikor a szabadcsapatok Sopronban átadták az őrseget a Bobest-zászlóaljnak, az osztrák nemzetgyűlés külügyi bizottsága a velencei egyezmény ratifikálása helyett két feltételhez kötötte a magyar kormánnyal megindítandó tárgyalások felvételét: hogy a magyar csendőrség azonnal vonuljon ki a népszavazási területről, és a népszavazás csak több héttel a kivonulás után tartassék meg. Az egyezmény viszont világosan annyit mondott erről a kérdéstről, hogy az olasz külügyminiszter rajta lesz, hogy a

népszavazási területen állomásozó magyar csapatokat antantcsapatok váltsák fel, a népszavazást pedig nyolc nappal azután kell megtartani, hogy az osztrákok Burgenlandot – a népszavazási terület kivételével – birtokba vették. Megalakult a Központi Népszavazási Bizottság (Commission Centrale de Plébiscite), amelynek elnöke Ivaldi ezredes, tagjai pedig de Redon és Gundry-White századosok voltak. Tanácsadóként magyar részről Jobb Dezső külügyminiszteri osztálytanácsos (helyettese Ullein Antal konzuli attasé), osztrák részről pedig Peter követségi tanácsos voltak beosztva.⁸⁽⁹⁸⁾

A magyar kormány azt kívánta, hogy a népszavazást Burgenlandnak a szabadcsapatok által történt kiürítésétől számított nyolc nap múltán tartsák meg, biztosítva Ferrario tábornokot, hogy a kiürítés november 6-ig meg fog történni. Az osztrák kormány azonban tiltakozott a Nagykövetek Tanácsánál és keresztülvitte, hogy addig ne tekintsek Burgenlandot pacifikáltnak, amíg azt az osztrák csapatok teljesen meg nem szállták. Bécs a tiltakozó jegyzékről Prágát is informálta. Magyar részről nehezményezték, hogy az osztrákok a bevonulást vontatottan és késedelmesen hajtják végre. Bánffy november 18-án egy Budapesten tartott megbeszélés alkalmával szóbelileg ³³⁹ azt javasolta a Szövetségek Tábournoki Bizottság tagjainak, tűzzenek ki egy napot, amelyen az osztrák megszállásnak be kell fejeződnie. Ellenkező esetben adják ki a velencei egyezményben előírt pacifikálási nyilatkozatot, amelytől számított nyolc napon belül a népszavazásnak meg kell történnie. A Szövetségek Tábournoki Bizottság ehelyett csak néhány sürgető jegyzéket intézett az osztrák kormányhoz. Ennek dacára a Burgenland megszállásával kapcsolatos hadműveletek 23 napig tartottak, habár azt két nap alatt is végre lehetett volna hajtani. Az osztrák diplomáciai akció eredménye végső soron az volt, hogy a Szövetségek Tábournoki Bizottság csak 1921. december 3-án állapította meg: Burgenland teljes pacifikálása megtörtént.⁹⁽⁹⁹⁾

A késedelmes megszállás háttere az volt, hogy az osztrák kormány időt akart nyerni a népszavazási területen folytatandó agitációra. Már október 20-án megalakult Bécsben osztrákbarát soproni lakosok közreműködésével az Ödenburger Heimatdienst nevű propagandaszervezet, amely december elején Prágába is elküldte megbízottját, hogy a csehszlovák kormány támogatását a soproni kérdésben kieszközölje. Benes tudomására adatta az Ödenburger Heimatdienst exponensének, hogy együtt érez velük, Csehszlovákiának is érdeke, hogy a népszavazás osztrák győzelemmel végződjék, de nincs abban a helyzetben, hogy ellentétes álláspontra helyezkedjék a nagyhatalmakkal szemben.¹⁰⁽¹⁰⁰⁾

Az Ödenburger Heimatdienst vezetői: Josef Rauhofer udvari tanácsos, dr. Alfred Walheim tanár és publicista, Paul Eitler volt soproni tanár és Hans Ambroschitz, az Ödenburger Zeitung volt főszerkesztője, nagy ambícióval fogtak munkájukhoz. Ebben nagy segítségükre voltak a Kärntner Heimatdienst vezetői, akik az előző évben lezajlott karinthiai népszavazás idején az osztrák propagandát irányították. Ezek részben mint az osztrák kormány hivatalos megbízottai, részben pedig mint az Ödenburger Heimatdienst exponensei érkeztek Sopronba. Közülük kiemelendő Hans Steinacher, aki kitüntette magát az 1919-es karinthiai harcokban a jugoszlávok ellen, valamint dr. Victor Miltschinsky, akit erre a feladatára az osztrák tanügyi hatóságok külön szabadságoltak.¹¹⁽¹⁰¹⁾ Az Ödenburger Heimatdienst vezetői Schober kancellárhoz is fordultak támogatásért. Ezt meg is kapták, mert az osztrák szövetségi kormány Bécsben irodahelyiségeket és segédzsemetet bocsátott rendelkezésükre. Az irányítást november 7-én átvette dr. Alfred Walheim és Josef Rauhofer (később Burgenland tartományi főnöke), akikhez később harmadiknak dr. Ludwig Leser csatlakozott. Az Ödenburger Heimatdienst Bécsújhelyen és Lépesfálván kirendeltségeket állított fel és Ambroschitz szerkesztésében kiadta a „Der freie Burgenländer” c. lapot, röpiratokat és plakátokat terjesztett és információkat szolgáltatott az osztrák kormánynak. A propagandaanyagot dr. Széll Zoltán orvos és Richard Marek soproni könyvkereskedő osztotta szét. Ezt Kópháza lakossága kedvéért horvát nyelven is kiadták.¹²⁽¹⁰²⁾ Hogy magyar szavazatokra is számítottak, annak bizonyosága egy

kommunistaellenes röpcédula, amelyen magyarul bizonyították, hogy Magyarországon nagyobb a kommunizmus veszélye, mint Ausztriában. A császárhű németek kedvéért adták ki sárga papíron fekete betűkkel a következő szövegű röpcédulát: „Rings um Ödenburg herum stehen kärntnerische, steirische, tiroler und andere österreichische [340](#)Bundestruppen. Fürchtet Euch nicht. Sie stehen bereit zu Eurem Schutze.” Ugyancsak a császárpártiak megdolgozására adták ki a következő szövegű propagandalevelezőlapot: „Mutter, stimme nicht für Ungarn, sonst muss ich Horthysoldat werden.”[13\(103\)](#) A fekete-sárga röpcédula állítása, hogy a népszavazási terület körül van fogva karinthiai, stájerországi, tiroli és más Bundesheer-alakulatokkal, megfelelt a valóságnak. Ugyanis az osztrák hadügyminiszter, azzal az indoklással, hogy elébe akar vágni magyar szabadcsapatok esetleges támadásainak, Bécsből a 2. dandárt (Johann Graf ezredes) a Soprontól délre eső térségbe rendelte, hogy a várost a népszavazás kedvező kimenetele esetén gyorsan megszállhassa. Ezért a népszavazás időpontjában a Bundesheer 25 zászlóalja, 4 kerékpáros zászlóalja, 3 lovasszázada, 17 útege, 2 1/2 műszaki százada és 6 híradós százada 800 tiszttel és 14 000 fő legénységgel állomásozott Burgenlandban.[14\(104\)](#) Prónay Pál naplójából tudjuk, hogy valóban be akart törni szabadcsapataival Burgenlandba, ha a soproni népszavazás Ausztria javára dőlt volna el. Osztrák részről még merészebb gondolat merült fel: Hans Steinacher, az egykori karinthiai szabadcsapatvezető éppenséggel Zeligowski tábornok puccsát akarta megismételni, aki lengyel szabadcsapataival behatolva a vilnai területre, megakadályozta az ottani népszavazást. A Kärntner Heimatdienstnek az Ödenburger Heimatdienst szolgálatába állott tagjainak az volt a tervük, hogy amikor a soproni magyar helyőrség a népszavazási területet elhagyja, osztrák szabadcsapatokkal, a népszavazást megelőzve, Sopronkeresztúr felől Kópháza irányában betörnek a népszavazási területre. Ezután a soproni kiszögellést Magyarországgal szemben lezárták volna és ott védelmi állást foglaltak volna el. Hans Steinacher ebben az ügyben tárgyalt a bécsújhelyi dandárparancsnokkal (Vidossich vezérőrnagyra gondol, mert az ő főhadiszállása volt Bécsújhelyen), Püchler bécsújhelyi alpolgármesterrel, az Arbeiterwehr egyik vezetőjével, valamint volt karinthiai felkelőkkel. Karinthiából fegyvereket helyeztek kilátásba; a tervbe be volt avatva Klinge ezredes is. A bécsújhelyi dandárparancsnok egy zászlóaljnak rendelkezésre bocsátását is kilátásba helyezte.[15\(105\)](#)

Hogyan tudták meg Sopronban, hogy a népszavazási területre reguláris és irreguláris osztrák csapatok készülnek behatolni, arra nem áll rendelkezésre okmány. Tény az, hogy a soproni polgárőrség parancsnoka, Karcsey Béla alezredes (1919-ben a soproni 18. vörös gyalogezred parancsnoka) külön ilyen akció meggátlására határvédelmi parancsnokságot szervezett, amelynek keretében a felkelésben részt vett soproni bányászati és erdészeti akadémia hallgatói mint „főiskolás határvédelmi zászlóalj” működtek Obendorf Károly tart. főhadnagy, a későbbi városi tűzoltóparancsnok vezetése alatt. Ez a magyar helyőrség kivonulása után állandó készenléti szolgálatot teljesített a soproni Lövérek villáiban, és a határszéleken portyázott. Járőrök cirkáltak a Sopron környéki erdőségekben, főleg a Dudlesz-erdő, Hubertus turistaház tájékán, a katonai lövőtér mögött, Sopronnyék környékén és Himmelsthron fennsíkján.[16\(106\)](#)

Az élénk osztrák agitáció ösztönözte a magyarokat hasonló propagandatevékenységre. Krúg Lajos „Tüzek a végeken” c., a soproni népszavazás történetét is érintő könyvében egy csomó magyar és osztrák propagandaképet közöl, közte fiktív kommunista propagandaanyagot is. Utóbbival arra a konzervatív német gazdapolgárságra akartak hatni, amely már a Tanácsköztársaság idején ellenforradalmi magatartást tanúsított. Kiadtak soproni nyelvjárásban írt röpiratokat is.[17\(107\)](#)

[341](#)Steinacher egyébként agitációs tevékenységével magára vonta a soproni rendőrség figyelmét. Házkutatást tartottak nála és ez alkalommal olyan iratok birtokába jutottak, amelyek szerint az osztrákok (értsd: az Ödenburger Heimatdienst) több bánsági német anyanyelvű, magyarul tökéletesen beszélő diákot

szándékoztak Sopronba küldeni, hogy magukat soproni főiskolásoknak kiadva – mint provokátorok – a német lakosság inzultálásával elősegítsék a magyarellenes hangulatot. Miután a kompromittáló iratokat a Szövetségközi Tábornoki Bizottságnak bemutatták, ez Steinachert a népszavazási területről kiutasította.¹⁸⁽¹⁰⁸⁾ Ez volt az egyedüli eset, hogy az antanttábornoki bizottság erélyesen fellépett az osztrák propaganda ellen, egyébként beérte azzal, hogy néhány, az agitációt rosszálló jegyzéket küldött az osztrák kormány megbízottainak. De a magyar agitációval szemben is ugyanilyen langyosan viselkedett. Talán ez volt az oka annak, hogy osztrák és magyar propagandisták, illetve ausztrófil és magyar érzelmű egyének közt napirenden voltak a verekedések. Haláleset azonban nem történt, a legsúlyosabb sebesülés pedig egy főiskolást ért, akinek egyik szemét ütötték ki.

December 8-án Felső-Sziléziából a népszavazási területre érkezett 150 francia, 120 olasz és 40 angol katona Marini olasz ezredes parancsnoksága alatt, hogy az interregnum idején karhatalmi szolgálatot teljesítsen. A magyar helyőrség pedig december 12-én elvonult a népszavazási területről; a soproni rendőrség – az antanttábornokok felügyelete alatt – a helyén maradt.

Osztrák részről most azt javasolták, hogy az antantcsapatok kis létszámára való tekintettel osztrák legénységgel egészítsék ki a soproni rendőrséget. Ezt a javaslatot Ferrario tábornok is támogatta, mivel azonban Guillaume Árpád tábornok tiltakozott ellene, az osztrákoknak be kellett érniük azzal, hogy a rendőrséget kiegészítették 200 városi polgárral. Ezeket egy közös bizottság jelölte ki, ahol mind a magyar, mind pedig az osztrák bizottsági tagoknak vétőjoguk volt egyes személyek ellen.¹⁹⁽¹⁰⁹⁾ Ez volt a nemzetközi segédrendőrség, amelybe főiskolások is bejutottak és amely A. F. I. jelzésű karszalagot hordott (Angleterre, France, Italie rövidítése).

A népszavazásra jogosultak jegyzékét az osztrák népszavazási bizottságok 1921. december 5-e és 7-e között kapták meg. Sor került kimaradtak felvételére és jogtalanul fölvettek törlésére: Missuray-Krúg Lajos felpanaszolja, hogy az osztrákok tiltakozására a népszavazási bizottság törölte a szavazók jegyzékéből a Selmebányáról Sopronba települt bányászati és erdészeti akadémia hallgatóit. Nyilván azért volt felháborodva, mert Sopron város tanácsa 1921. február 19-én a főiskola tanári és hallgatói karát családjukkal együtt soron kívül és illetékmentesen soproni illetőségűnek ismerte el,²⁰⁽¹¹⁰⁾ amivel egyúttal honosságot is szerzett az akkoriban elcsatolt területekre illetékes személyeknek. Hogy jogi szempontból helyes volt-e a népszavazási bizottság döntése, azon kár vitatkozni. Ez a lépés mindenestre arra vall, hogy az osztrák kormány sem volt biztos a győzelemben, különben nem emeltek volna vétőt nem egészen négyszáz ember szavazati jogosultsága ellen.

Dr. Victor Miltschinsky szuggesztív hatású könyvet adott ki a következő évben a soproni népszavazásról. Miltschinsky azonfelül, hogy egy szót sem tudott magyarul, karinthiai létére a helyi viszonyokat sem ismerte. Felsorolja pl. 19 ember nevét, akik kimaradtak a szavazók lajstromából, azzal a megjegyzéssel, hogy „wie man schon aus den Namen sieht, fast ausschliesslich Deutsche.” Már pedig az általa felsoroltak közül Giczy Josef, Haygato Janos, Csete Janos, Csete Janosné magyar volta ³⁴²kétségtelen! (A Miltschinsky-féle ortográfiát meghagytuk.)²¹⁽¹¹¹⁾ Tehát nem készakarva, hanem elnézésből hagyták ki őket.

Azzal, hogy az antanttábornoki bizottság elismerte, hogy Burgenland 1921. december 3-ától pacifikáltnak tekintendő, a velencei egyezmény értelmében a népszavazást december 11-én kellett volna lefolytatni. Azonban a népszavazási bizottság a népszavazási jegyzékek átvizsgálásával és kijavításával lévén elfoglalva, azt a megjelölt terminusig befejezni nem volt képes. Ezért a Szövetségközi Tábornoki Bizottság a népszavazás időpontját Sopronban december 14-re, Brennebergbányán december 15-re, vidéken pedig 16-ra tűzte ki. Az osztrák kormány azonban a népszavazást december 18-ra kívánta elhalasztatni. Ezt a

javaslatát azzal indokolta, hogy a nyolcadik nap attól a naptól számítandó, amikor a magyar csapatok a népszavazás területéről eltávoznak. (Az eredeti proposíciók szerint december 10-én kellett volna kivonulniok.) Arra az esetre, ha a javaslatot nem fogadják el, osztrák részről kilátásba helyezték, hogy megbízottaikat a népszavazási területéről vissza fogják vonni.

Ferrario tábornok 1921. december 10-én Schober kancellárhoz intézett „reservat” jelzésű levelében közölte, hogy az ellenőrző antanttiszték átvizsgálják a választási névjegyzékeket és minden egyes reklamációt figyelembe vesznek. A magyar atrocitásokról szóló hírek túlzottak. A népszavazás kimenetelére nincs befolyással, hogy a magyar csapatok hány nappal a népszavazás előtt fognak kivonulni. Úgy véli, hogy az osztrák kormány rosszul tenné, ha visszavonulna. „Biztos csatavesztés, ha az ember a vereségtől való félelmében visszavonul!” – írja Ferrario.²²⁽¹¹²⁾

Ivaldi ezredes a választói névjegyzékekkel összefüggő reklamációk elintézését december 12-én befejezte. Másnap Sopronba érkezett a Szövetségi Tábornoki Bizottsághoz a Nagykövetek Tanácsának azon értesítése, hogy az osztrák javaslatnak megfelelően a népszavazás terminusát december 14-ről december 18-ra elhalasztja. Azonban a SzTB már minden előkészületet megtett a másnapi népszavazásra, úgyhogy a Párizsból kapott felhatalmazással már nem akart élni, mire az osztrák kormány december 13-án este mind a központi népszavazási bizottságba, mind pedig a nyolc szavazatszedő bizottságba delegált tagjait visszahívta, kijelentve, hogy a népszavazás pártatlan lefolyását nem látja biztosítottak.²³⁽¹¹³⁾ Ugyanakkor az osztrák kormány maga szögezte le, hogy a népszavazás legális voltát nem fogja megtámadni, ha azt december 18-ra halasztják el!²⁴⁽¹¹⁴⁾ Úgy látszik, magyar részről nem egészen alaptalanul gyanakodtak, hogy az osztrákok propagandájuk fokozására akarnak időt nyerni. Villani bizalmas jelentésében felpanaszolja, hogy osztrákok fenyegető tartalmú röpcédulákat is terjesztettek: a lakosságot azzal fenyegették meg, hogy ha a népszavazás Ausztriára nézve kedvezőtlenül üt ki, fegyveresen behatolnak a népszavazási területre és bosszút állnak azokon, akik elárulták a német ügyet. Az osztrák tüzéség a népszavazási terület közelében gyaakorlatozás ürügyén nemcsak a népszavazás előtt, hanem a népszavazás napján is több riasztó lövést adott le.²⁵⁽¹¹⁵⁾ A magyar felelőtlen elemek propagandája viszont élénken híresztelte, hogy ha a népszavazás Ausztria javára dőlne el, felkelőcsapatok betörése várható Sopron környékére.

A népszavazás titkos volt és a következő eredménnyel zárult, amelyet december 18-án hoztak nyilvánosságra:²⁶⁽¹¹⁶⁾

343 SOPRON	Szavazásra jogosult	Leszavazott	Magyarországra	%	Ausztriára	%	Érvényes
1. kerület	2 639	2 332	2 021	88,7	258	11,3	53
2. kerület	2 312	2 130	1 540	74,3	533	25,7	57
3. kerület	2 400	2 078	905	44,4	1 133	55,6	40
4. kerület	2 201	1 950	1 104	58,3	789	41,7	57
5. kerület	2 587	2 437	1 816	76,4	561	23,6	60
6. ker. város	1 523	1 426	1 101	80,1	285	19,9	40
Brennberg	790	706	152	21,5	554	78,5	–
7. kerület	1 650	1 446	1 308	91,3	125	8,7	13
8. kerület	3 062	2 793	2 384	86,4	378	13,6	31
Összesen	19 164	17 298	12 331	72,8	4 616	27,2	351

343 SOPRON	Szavazásra jogosult	Leszavazott	Magyarországra	%	Ausztriára	%	Érvényes
VIDÉK							
Ágfalva	1175	848	148	18,3	682	81,7	18
Balf	655	595	229	39,6	349	60,4	17
Fertőboz	349	342	257	77,6	74	22,4	11
Fertőrákos	1 525	1 370	525	39,3	812	60,7	33
Harka	680	581	55	9,6	517	90,4	9
Kópháza	941	813	550	69,4	243	30,6	20
Nagycenk	1 041	1 039	1 026	99,5	5	0,5	8
Bánfalva	1 539	1 177	217	18,9	925	81,1	35
Összesen	7 905	6 675	3 007	45,5	3 607	54,5	151
Végösszeg	27 069	24 063	15 338	65,2	8 223	34,8	502

A népszavazás eredményeit érdemes egybevetni az 1920. évi népszámlálás fontosabb helyi adataival:[27\(117\)](#)

	Lakos	magyar	ném.	horv.	egy.	megyarul tudott	kat.	ev.
Sopron	35 248	17 166	16 911	733	438	28 467	22 438	9 713
(Brennberg)	(1 760)	(143)	(1 474)	(4)	(139)	(242)	(1 668)	(59)
Ágfalva	2 006	62	1 936	5	3	535	292	1 692
Balf	1 282	47	1 229	3	3	264	282	994
Fertőboz	591	33	557	1	–	153	589	–
Fertőrákos	3 025	62	2 923	6	34	332	3 025	–
Harka	1 075	6	1 065	4	–	237	52	1 020
Kópháza	1 795	59	48	1 681	6	1 085	1 792	–
Nagycenk	2 004	1 763	164	24	53	1 965	1 970	28
Sopronbánfalva	2 995	327	2 640	15	13	1 159	946	2 024
ÖSSZESEN	50 023	19 525	27 473	2 472	550	34 439	31 386	15 471

3443. kép. Németellenes röplap

A fentiekből a következőket lehet megállapítani: a magyarság elsőpró többsége Magyarország mellett döntött. A magyar szavazatok igen csekély töredéke, főleg a fehérterror visszahatására, a munkásság és zsidóság részéről eshetett Ausztriára. (Óvatos becsléssel nem több, mint 1–1,5%.) A horvátokat jobban befolyásolta a politikai konstelláció, de nagy többségük így is Magyarországra szavazott. Erősen megoszlott a német ajkú lakosság hangulata: a szociáldemokrata német munkások túlnyomó része Ausztria mellé állt, de mint a brennbergbányai eset bizonyítja, kb. tíz százalékuk mégis Magyarországra adta szavazatát. Az őstermelő gazdapolgár németek közül a katolikusok nagyobb százalékarányban szavaztak Magyarországra, mint az evangélikusok, sőt Fertőboz többsége Magyarországra adta szavazatát. Mivel a népre nagyon hatottak papjai, Balfon pedig magyarbarát volt az evangélikus lelkész, Magyarországra a szavazatok majdnem negyven százaléka esett, ellenben a legtisztább német lakosságú Harkán, ahol a lelkes ausztrófil Bothár Mihály volt az evangélikus lelkész, az Ausztriára eső szavazatok aránya a kilencven százalékot is túlhaladta. ³⁴⁶Azok, akik a népszavazástól távol maradtak, túlnyomórészt valóban osztrákpártiak voltak, kisebb részben pedig olyanok, akik az októberi királypuccs előtt Magyarországra szavaztak volna, de a történetek után, a „minden mindegy” elve alapján inkább távol maradtak a szavazóurnáktól. (Nyilvánvalóan túlnyomórészt németek, Kópházát leszámítva.) Ami pedig azt az osztrák részről elhangzott vádat illeti, hogy a népszavazáson olyanok is részt vettek, akiknek nem lett volna joguk szavazni, a Villani-féle könyv részben alátámasztani látszik. Nem lehetett nagy a számuk, legfeljebb három-négyszáz, túlnyomórészt vidékről Sopronba utaztatott, ottani születésű, vagy illetőségű ember, akiknek a propagandaszervek útiköltségeiket megtérítették. Viszont a magyarok nem vásároltak pénzért szavazatokat, mint az osztrákok.

4. kép. Antantkatonák díszmenete a soproni Várkerületen a Tábournoki bizottság előtt (1922. jan. 1.) A Hadtörténelmi Múzeum fényképtárából

Érdekes még a soproni népszavazás eredményeivel összehasonlítani a karinthiai 1920. október 9-i népszavazás adatait. A karinthiai népszavazási terület déli zónájának lakosságából 31,4% német és 68,6% szlovén anyanyelvű volt. Területén volt 49 község, ezek közül 12 német többségű, amelyek mind Ausztria mellett döntöttek. A 37 szlovén többségű községből 21 Ausztriára, 16 pedig Jugoszláviára szavazott. Ausztriára esett 22 025 szavazat (59,04%), Jugoszláviára 15 279 szavazat (40,96%), érvénytelen volt 1655 szavazat, 332 jogosult pedig nem szavazott. Ennek következtében a II. (északi) zónában a népszavazás elmaradt, illetve tárgyalanná vált. Érthető, hogy a karinthiai tapasztalatok alapján az Ödenburger Heimatdienst nagyarányú agitációt folytatott az ingadozó, illetve vegyes hangulatú Sopron környéki és városi lakosság megnyerésére.[28\(118\)](#)

A népszavazás akkor dőlt volna el Ausztria javára, ha a német ajkú szavazóknak legalább 95%-a adta volna le szavazatát Ausztria mellett, beleértve azokat is, akik nem járultak az urnákhoz. Az osztrák kormány tiltakozó jegyzéket küldött a Nagykövetség Tanácsához és azzal érvelve, hogy a szavazói jegyzékek összeállításánál visszaélések történtek, követelte a népszavazás megismétlését. A Nagykövetség Tanácsa azonban arra az álláspontra helyezkedett, hogy a megismételt népszavazás lényegében nem hozna más eredményt és az osztrák panaszt elutasította. Ehhez nyilván az is hozzájárult, hogy – mint már említettük – az osztrák kormány eleve hajlandó volt elismerni a népszavazás legalitását, ha azt az általa javasolt december 18-i terminusra elhalasztják. 1921 karácsonyán már megjelentek a népszavazás területén

a Szövetségi Tábournoki Bizottság plakátjai, amelyeken a lakosság tudomására adták, hogy a Nagykövetek Tanácsa jóváhagyta a népszavazás eredményét, ennél fogva Sopron és környéke Magyarországhoz visszakerül. 1922. január 1-én bevonult Sopronba egy magyar zászlóalj Kirschner ezredes parancsnoksága alatt. Miután a magyar- és az antant csapatok díszszemléje a Pannónia szálló előtt lezajlott, déli 12 órakor a soproni katonai leánynevelő intézet épületében aláírták az átadási jegyzőkönyvet. Maga az átadási ünnepség a postahivatal épülete előtt zajlott le, amely előtt az antant-, vele szemben pedig a magyar katonaság sorakozott fel. A nagyhatalmak képviselőiben jelen voltak Ferrario, Gorton és Hamelin tábornokok, magyar részről pedig Guillaume tábornok mint nyugat-magyarországi fő kormánybiztos, Kánya Kálmán rendkívüli követ, báró Villani Frigyes követségi tanácsos, Thurner Mihály polgármester, Zsembery főispán, Gévy-Wolff alispán, Ullein Antal követségi attasé és dr. Träger Ernő miniszteri osztálytanácsos.²⁹⁽¹¹⁹⁾ Megérkezett gróf Klebelsberg Kunó, Sopron nemzetgyűlési képviselője, akinek utólag felróták, hogy Sopron megelőző kritikus napjaiban a városban nem is mutatkozott, hiányoztak azonban olyan személyiségek, akiket a magyar közvélemény joggal Sopron megmentőinek sorába ³⁴⁷ számított. Osztrákpárti tüntetés nem zavarta meg az ünnepséget, de a díszszemle után a jelenlevő diákok egy része Ostenburgot éltette. Utána a közönség hevesen tiltakozott, amikor egy budapesti detektív emiatt egy diákot le akart tartóztatni.³⁰⁽¹²⁰⁾

Az antant csapatok 1922. január 5-én hagyták el Sopront, visszatértek Sziléziába, a magyar nemzetgyűlés pedig a népszavazás emlékét törvénybe iktatta (1921: XXIX), és Sopronnak a Civitas Fidelissima – a leghűségesebb város – címet adományozta. A soproni kérdéstről még az upsalai egyetem magyar tanszékének előadója is közzétett egy cikket egy svéd napilapban, amely azután magyar fordításban is megjelent.³¹⁽¹²¹⁾

A soproni kérdéssel összefüggésben érdemes megemlíteni: 1921. december 22-én báró Cnobloch osztrák követ megjelent a magyar külügyminisztériumban, hogy közölje: az osztrák kormány december 16-án Lánában egyezményt kötött a csehszlovák kormánnyal, amelynek éle nem irányul Magyarország ellen. (A lánai találkozó Michael Hainisch osztrák szövetségi elnök, Schober kancellár, valamint Masaryk köztársasági elnök és Benes miniszterelnök közt zajlott le.) Cnobloch követet gróf Khuen-Héderváry követségi tanácsos fogadta, mivel mind Bánffy külügyminiszter, mind pedig helyettese, Kánya Kálmán követ távol volt. Khuen-Héderváry megkérdezte, miért van belefoglalva a lánai egyezmény szövegébe a trianoni szerződés is. Cnobloch erre nem tudott választ adni, mivel ezt vele Bécsből nem közölték. Ezért azt felelte, hogy alkalmasint a csehek követelték így. Khuen érdeklődött, hogy a megállapodás azon része, amely a már megkötött szerződések egymással való közlését is kötelezővé teszi, kiterjed-e a velencei szerződésre is. Kifejezte azt a gyanúját, hogy az osztrák–csehszlovák megegyezés a velencei megállapodás hatálytalanítására is irányul, és hogy az osztrák kormány főleg azért szorgalmazta a soproni népszavazás terminusának négy nappal való eltolását, mert közben Benessel megállapodást akart kötni, amely képessé tette volna, hogy a soproni kérdésben intrazigens álláspontot foglaljon el. Cnobloch ezt cáfolta, ismételten hangoztatva az osztrák kormány ismert álláspontját, hogy a népszavazás eredményét nem ismeri el, és ez ellen a Nagykövetek Tanácsánál óvást fog emelni. Hosszú és kellemetlen vita következett a népszavazás körülményeiről, amelynek folyamán Cnobloch hangoztatta, hogy ők mindig csak a népszavazás pártatlan végrehajtását követelték. Khuen replikázott, hogy az osztrák kormány mindig talált ürügyet, hogy a velencei egyezmény reá nézve kellemetlen részét szabotálja, illetve a népszavazás határidejét eltolja. Cnobloch viszont hangsúlyozta, hogy az osztrák kormány mindig lojálisan viselkedett, viszont a magyar kormány volt az, amely a bandákat Burgenlandba küldte. Khuen utalt rá, hogy Schober kancellár Masirevich bécsi magyar követtel folytatott bizalmas beszélgetésben hajlandó volt a soproni kérdést a népszavazás eredménye alapján elintézettnek tekinteni.³²⁽¹²²⁾ A szövetségi kormány egyébként a megelőző

napon aláírta a Burgenland átvételéről szóló jegyzőkönyvet, az osztrák nemzetgyűlés pedig a velencei egyezményt 1921. december 28-án ratifikálta.

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

---

348 KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / R. Várkonyi Ágnes: Sopron vármegyének szóló pátens a fegyverre kelt jobbágyok felszabadításáról 1704 elején

R. Várkonyi Ágnes: Sopron vármegyének szóló pátens a fegyverre kelt jobbágyok felszabadításáról 1704 elején

Bercsényi Miklós 1704. január 10-én olyan pátent küldött Sopron megyébe, amelyben leszögezi, hogy a fegyvert fogó jobbágyok „minden ur dolgátul, robotozástul, házadajátul és egyéb akármilyen névvel nevezendő terh viselésétül fel szabadítatnak”. A pátens tehát azok közé a kiáltványok közé tartozik, amelyek a földesúri kötelekekből való felszabadulás ígéretével szólítják fegyverbe a jobbágyságot.

Sokáig csupán a jobbágy katonafolyamodványok és császári jelentések szűkszavú utalásai alapján lehetett következtetni rá, hogy a szabadságharc vezetői ilyen pátenseket adhattak ki a nemesi kiváltságokkal nem rendelkező lakosság megnyerésére. Mivel azonban jóideig egyetlen egy ilyen pátens sem került elő és társadalmi mondanivalójának hordereje elvben a jobbágy-földesúr viszony történelmi méretű változását készíti elő, érthető, hogy a történettudomány képviselői vagy kizártnak tekintették, hogy ilyen pátenseket valóban kiadtak volna, vagy csupán hipotézisként számoltak a szabadságot ígérő kiáltványokkal. A szabadságharc jellege körül folyó nyílt vagy látens történet szemléleti vitákban pedig szinte száz éven át a visszatérő kérdésre: miért fogtak a jobbágyok tömegesen fegyvert, az igényes, reális válasz döntő bizonyíték hiányában mindig bizonytalan maradt.¹⁽¹²³⁾ Eldőlt ugyan a vita lényege, amikor végre előkerült az első ilyen pátens, de Bercsényi 1704. április 2-án Léváról kiadott kiáltványa körül több kérdés nyitva maradt.²⁽¹²⁴⁾ A most feltárt, Sopron vármegyének küldött pátens a második ilyen kiáltvány, amelyet ismerünk, nemcsak korábbi keltű, nemcsak a nyitott kérdésekre ad részben választ, hanem a szabadságharc társadalmi bázisára, jellegére nézve is alapvetően fontos dokumentum. Teljes szövege a következő:³⁽¹²⁵⁾

Én székesy gróff Bercsényi Miklós, nemes Ung vármegyének fő ispánnya, méltóságos fejedelem, fölsővadász Rákoczy Ferencz és az magyar haza szabadságáért Isten által fegyvert fogott egész hadaknak fő generalisa, adom tudtára kiknek illik, nevezet szerint pedig nemes Sopron vármegyében lakozó fő és nemesi fegyverviselő, s viselhető rendeknek: hogy jollehet ez felsőbb napokban ky éreztett patensemnek valóságából ekként fegyverkezésünknek, s édes hazánk réghi dicsősséges szabadságának (melyet az idegen nemzet irtóztató igáia által el tapodtattot vala) keressesére s helyre állítására való indulatunkat, és e köz ügyinek megh böcsülhetetlen kincsnek elő mozditása mellet való szives fáratságunkat meg érthessék. Mindazonáltal mivel hogy már Isten eő szent Fölsége ingyen valo kegyelmébul fegyverünket s Dunán innen valo földnek egészlen maga meghhailásával, tul is a Dunán terjesztette, és akkarattya ellen az

ellenségnek, szerencsés előmenetel naponként boldogítja: ehez képest keresztiny indulatomtul s eddigh inség alatt nyogo édes nemzetemhez valo szeretetemtul viseltettvén, kit kit hazafiuságára és magyar virségére kinszerittek most ujobbanis, örülvén az idegen nemzet sarczoltató igája alól való fel szabadulássának, jövendő boldogulássának (kinekis most van az ideje, hogy ezen jó köz akarattal kevés fáradozással folytatassék), mellyetis, ha mostan egyenlő akkarrattal egy szivel lélekel nem segítettünk bizonyos légyen benne kiki minden igaz magyar hogy ...[szakadt] kincsnál drágáb szabad .... [szakadt] ... hanem a vigső .... [szakadt] ... köz fájdalom .... [szakadt] ... ván magára ... [szakadt] ... kiki e közügyinek elő mozdittássára, ... [szakadt] ... ilyen föl, lovas lóval, lovatlan gyalogja, vellünk edgyütt [349](#) az ellenség ellen egyező értelemmel fáradozon szivessen, és serinkedgyik. Valakik azért ezen istenes indulatomra nézve az haza szolgálattjának elő mozdittássára czélozo indulattunkat magok fölüllésekkel folytatny igyekeznek, bizonyossak lehetnek benne, hogy azok nem csak a portiozásnak igája alól szabadulnak föl, sőt minden ur dolgatül, robotozástul házadojátul és egyéb akármi nével nevezendő terh viseléstül fel szabadítatnak, és mentek lesznek. Holot pedig édes nemzete és virségi megh tagadássával istenes, keresztinyi indulatomnak hátra hagyásával az édegen nemzetnek hazánkot vigh képpen fogyaszto, pusztito igája allat valo maradást inkább, hogy nem mint édes hazánk réghi dücsöséges szabadságának helyre állittását ohajtanák, Isten s világh előtt ment legyek, ha az ilyen megh általkodok s idegen nemzetnek hitegető reminsigiben bizók, s magok vérségeket megh tagadó, fegyverünknek keminy volta miatt szemilyekben veszélt, jóságokban kárt tapasztalni fognak, magoknak tulajdonicsák. Falussi, várossy biráknak parancsoltatik, hogy ezen levelemet egy helybül más helybe megh olvastatván elsőb is sietve küldgyenek, máskint ha ky el rejteni vagy titkolná, s nem folytatna, Isten bennünket boldogitván, mássok példájára irtoztato halál megh fogh előttetny. Költ Somorjában die 10 January Anni 1704.

G. B. Miklós

Sopron Vármegie par.

Bercsényi 1704 januárjában a sikeres felvidéki hadjárat téli pihenőjén Somorján táborozott. Itt keresték fel a dunántúliak követői – töredékes adataink szerint január 3–6-a között Sándor László pápai kapitány és Bezerédi János vezetésével –, s a velük kötött megállapodás értelmében próbált átkelni a Dunán Ocskay és Gencsy ezerskapitány, majd január 11-én Károlyi Sándor mintegy 5000 emberrel.[4\(126\)](#) A kiáltvány tehát a szabadságharc eseménytörténetébe minden ellentmondás nélkül beilleszthető: 1704. január 6–11-e között a Dunántúlt felszabadító hadjárat előkészítése során adta ki Bercsényi.

1704 elején Rákóczi átfogó politikai és külpolitikai elképzeléseinek valóra váltásához a Dunántúl felszabadításán át vezetett az út. Még a szabadságharc megindulása előtt kidolgozott tervek szerint az ország egész területét kell gyors, lerohanó támadással minél előbb birtokba venniük, mivel így biztosíthatják a tartós siker két alapját: a nemesség nyílt politikai állásfoglalását és az ország gazdasági erőforrásait.[5\(127\)](#) Annyiban módosítaniok kellett ugyan e terveket (amint bebizonyosodott), hogy sem külföldi hadakra, sem a nemesség katonai erejére nem számíhattak olyan mértékben, ahogyan Lengyelországban még képzelték. Haderejükét a nemesi kiváltságokkal nem rendelkező lakosság köréből kellett felállítaniok. Túlbecsülték az ország gazdasági erőforrásait is. Mindez azonban megerősítette a már korábban felmerülő távolabbi politikai-külpolitikai elképzeléseket. A nagyhatalmak segítségével kívül Rákóczi a szomszédos országok szövetségére akart építeni, s úgy tervezte, hogy a magyar állam kötelékében élő más nemzetekkel együtt harcol a Habsburgok ellen. 1703. december 15-én Morvaországhoz, december 22-én Sziléziához fordul kiáltványában, biztosítani akarja Havasalföld és Moldva barátságát, Horvátország segítségét, és még töretlen optimizmussal munkálkodik az ország déli részein élő, vagy a töröktől visszafoglalt területeken letelepített szerb határőr csoportok megnyerésén.

Horvátországot 1704. január 18-án kiadott pátensében szólítja fel, hogy saját szabadságuk érdekében segítsék a szabadságharcot.⁶⁽¹²⁸⁾ A szerbek különböző csoportjaihoz küldött kiáltványainak ellentmondásos fogadtatása pedig arra intette, hogy mindenekelőtt a Dunántúl déli részén lakó szerb határőröket kell megnyernie. Ennek megfelelően Károlyi dunántúli tevékenységének egyik első dokumentuma az 1704. január 22-én Pápáról kiadott, ³⁵⁰ügynevezett „Rác nemzethez” szóló pátens.⁷⁽¹²⁹⁾ Bercsényi január 10-i soproni kiáltványa tehát szerves része Rákóczi átfogóbb politikai elképzeléseinek. 1704 elején a Dunántúl híd, mégpedig igen fontos híd a szabadságharc kibontakozásán munkálkodók terveiben: a magyar nemesség tekintélyes családait megnyerni, Bécs befolyását csökkenteni, az ország számottevő anyagi erőforrásait megnyitni, Horvátországot és a szerbeket a szabadságharc mellé állítani a Dunántúl birtokbavétele nélkül nem lehet.

A soproni pátens az első olyan ismert dokumentum, amelynek értelmében a jobbágyok vagy nemesi kiváltsággal nem rendelkezők a földesúri terhek alól való felszabadulás reményében foghatnak fegyvert. Összegezhető-e a pátens tartalma Rákóczi egykorú társadalmpolitikai intézkedéseivel? A Brezánban Rákóczi és Esze Tamás között megkötött szerződés egyik fontos pontja, hogy Rákóczi „a zászlók alá seregülő parasztságot a jobbágyi állapotból fel fogja szabadítani”.⁸⁽¹³⁰⁾ A Vetésnél 1703. szept. 27-én először kiadott, majd többször megújított és 1704 elején is érvényben lévő jobbágyintézkedéssel pedig Rákóczi a brezáni szerződés lényegét erősíti meg, amikor pontosan körülhatárolja, miként kell értelmezni a jobbágykatonák szabadságát.⁹⁽¹³¹⁾ Ha Rákóczi elhatározása megváltozott volna, semmiképpen nem volna lehetséges, hogy 1704 tavaszán Bercsényi megismételje a brezáni ígéretet. Már a történetíró Esze Tamás felhívta a figyelmet rá, hogy összefüggés van a szerbekhez küldött pátensok és az akkor még csak feltételezhetően a magyar jobbágyok részére is kiadott hasonló kiáltványok között.¹⁰⁽¹³²⁾ Bercsényi hasonló ajánlattal szólítja szövetségre a szerbeket mint Rákóczi: 1703. szept. 17-én Tokaj alól adja tudtára az országban lakó és a „magyarokkal eddig mindenkor tartott barátság”-ban élő „rác nemzetnek, hogy valakik és valamely helységbeliek most édes hazánk és szabadságunk felszabadulása mellett fegyvert fognak, nemcsak minden adó fizetés, terh és idegen Biróság alól fel szabadulnak; hanem valamint az Hajdu városiak Országunkban, oly nemesi szabadságban lesznek”.¹¹⁽¹³³⁾ Semmi okunk nincs kételkedni tehát a soproni pátens hitelében.

Mindezek alapján véglegesen el kell vetnünk azokat a régi véleményeket, amelyek a szabadságharc társadalmi bázisát a Dunántúlon kizárólag a nemesség sorában keresték. Ki kell egészítenünk az újabb kutatások megállapítását is: a volt végvári katonaság mellett Rákócziék az úrbéri kötelékekből szabadulást kereső jobbágyokra is számítottak a Dunántúlon ugyanúgy, mint a tiszántúli vagy felső-magyarországi tájakon.¹²⁽¹³⁴⁾ Számos kérdést azonban nyitva kell hagynunk. Töredékes adataink alapján nem állíthatjuk, hogy a dunántúli népi kuruc mozgalmak elérték volna a tiszahátiak politikai tudatosságának szintjét. Tetszetős hipotézis lenne, hogy Sándor Lászlókkal a jobbágyok követői is megjelentek Bercsényi előtt, s az ő kérésükre adta ki Bercsényi a kérdéses pátens. Valószínűbb, hogy a brezáni szövetség alapján Bercsényi az immáron féléves gyakorlatot követte, s előre megfontolt tervek jegyében cselekedett. A pátens stílusa azonban hevenyészett, gyors fogalmazásra vall, minden bizonnyal a januári hideg napok alatt vetették papírra, lázas munkával: ha enged a tél, megindul a jégzajlás a Dunán, s hosszú hetekre el kell halasztani a kuruc csapatok átkelését. Feltehető, hogy Bercsényi a többi dunántúli megyének is küldött hasonló pátens. 1704 január végén úgy tűnik, széleskörű szervezett toborzás folyik a Dunántúlon: Rákóczi hűségére eskettetik a falvakat, ezerskapitányok és a megyék gyűjtik zászlók alá a népet.¹³⁽¹³⁵⁾ Rákóczi 1704 nyarán feleleveníti a simontornyiai hajdú kiváltsággal egyenértékű privilégiumát.¹⁴⁽¹³⁶⁾ Ellene mond azonban feltevésünknek az ilyen jellegű ³⁵¹pátensok elterjedéséről, hogy szabadságukért addig tudtunkkal, kivétel nélkül csak az ország északkeleti megyéibe és Erdélybe valósi jobbágy-katonák emeltek szót, a

Dunántúlról még nem került elő olyan folyamodvány, amelyben Rákóczit a szegénységet örökös szabadsággal biztató ígéretére emlékeztették volna. Nincs tudomásunk arról sem, hogy a soproni pátensnek lett volna valami konkrét visszhangja magában Sopron vármegyében, akár a nemesség, akár a jobbágyság körében. Ezekre a mélyebb társadalmi összefüggésekre csak a további kutatások adhatják meg a választ. [15\(137\)](#)

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / † Csatkai Endre: Sebestyén Gábor soproni anagramma-szerző

† Csatkai Endre: Sebestyén Gábor soproni anagramma-szerző

(Kis kép a Bach-korszak soproni magyar irodalmáról)

A Bach-korszakból levéltöredék: „A régi kör nem létezik többé. Zádor Sopronban ítéleteket szerkeszt, Vörösmarty Nyéken gazdálkodik – úgy ahogy – Bajza, ah barátom, mely szó fejezheti ki méltó fájdalomukat? Az öntudat immár végkép elhagyta!” Így ír Toldy Ferencnek író társa, Fábián Gábor. [1\(138\)](#) A Kisfaludy Károly–Vörösmarty kör egyik tevékeny író tagja, Zádor György valóban 1850-ben a soproni törvényszékhez került bírónak. Azt lehetett remélni, hogy Zádor fellendíti itt az irodalmat, amely az 1840-es években szép fejlődést mutatott: Kis János csak 1846-ban hunyt el, Petőfinek két tevékeny barátja is élt itt: Tatay István és Kolbenheyer Mór. De ne feledjük, a Bach-korszak nehezedett ekkor nemcsak a magyarságra, hanem a német nyelvű haladó szelleműekre is. Zádor György mellett azonban feltűnik Sopronban az évszázad második negyedének egy másik kultúrmunkása, Sebestyén Gábor, aki egyaránt tevékeny az irodalom és a zene terén. Életrajzáról a következőket olvashatjuk nekrológiájában: „Debrecenben született 1794-ben, apja lelkész volt; ő maga Debrecenben végezte a jogot, majd Veszprémbe került a megye szolgálatába. 1823–32 közt 23 kötetben régi magyar nótákat adott ki, köztük Lavotta, Csermák dalait is. 23 évig élt Veszprémbe, 1843-ban és 1847-ben országgyűlési követ is volt.” [2\(139\)](#) A zsenye magyar színjátszást víg és „érzékeny” játékok kiadásával támogatta. Sok cikket is írt és egy verskötete érdekes módon két legnagyobb költőnk kapcsolatába is belesodródott. A könyvet Sebestyén csak azoknak ajánlotta, akik ilyenekben gyönyörűségüket találják. Arany János birtokában volt e munkának és az ajánlás fölé ezt írta: „Én pedig ajánlom Petőfinek, mint ki az ilyenekben nagy gyönyörűségét találja.” [3\(140\)](#) Petőfi könyvtárában helyet is kapott a verskötet.

[352](#)1850-ben az idős Sebestyént Sopronba helyezték a törvényszékhez. Kár, hogy semmi nyomát nem találni, bekapcsolódott-e az akkori zenei életbe? Igaz, hogy az óssoproniak semmi módon nem kívántak az idehelyezett osztrák és cseh hivatalnokokkal együtt dolgozni, az 1829-ben alakult Zeneegyesület is elaludt, hasztalan akarták *hivatalosan* életre kelteni. De épp a magyar zene és ének művelése örvendett nagy népszerűségnek. A német operatársulat két magyar operát is játszott németül, a *Kunokat* és az *Ilkát* [4\(141\)](#), a Németországból idevándorolt Altdörfer Keresztély karnagy kórusával magyar dalokat is szép számmal adott elő, sőt maga is szerzett magyar szövegű dalokat. A soproni születésű Jachimek Ferenc zongoraművész is írt és játszott hangversenyein magyar műveket. Hogy a háttérben nem húzódik-e meg az öreg bíró, egykori magyar dalok kiadója, nem kizárt dolog, de nem bizonyítható. 1857-ből keletkezett kéziratos könyvének bevezető szavaiban árulkodik ez a mondat: „*némely álmatlan, hosszú éjjelenként*”. Sebestyén Gábornak álmatlan éjszakát aligha más okozott, mint a magyar haza állapota. Zádor, az író társa a pörök aktái közé menekült, Sebestyén azonban a nevető műzához folyamodott, hogy elűzze a komor gondolatokat. Felújított egy régi, játékos műfajt, az anagrammát, az ún. betűcserét, amit gúnyosan

szófacsarásnak is nevezték. Ennek enyhe fajtája, hogy folyó beszédben a szavak kezdőbetűit cserélgetik, mint „fáklyás zene” helyett a diákok „záklyás fenét” csináltak. Célja azonos a Karinthy csinálta halandzsáéval; megtéveszteni a hallgatót, aki úgy véli, hogy hangzása szerint értelmes magyar beszédet hall, de ő, Isten tudja, miért, nem érti meg. Régi műfaj. A XVII. század elején Sopron megyében sem volt ismeretlen. Csepregen Farkas Imre nyomdájában készült a „Pázmán Péter pironasági” című hitvitázó írás a hercegprímás ellen; ebben láttak napvilágot Zwonárich Miklós, Balog Péter és Langi Mihály piszkálódó betűcseréi Pázmány nevére és utoljára a név betűivel azonos befejezés: „Gaz név, látod.”⁵⁽¹⁴²⁾

Sebestyén soproni idejéből efféle szófacsarásokkal egy kötetet hagyott hátra: „Álmatlan könyv, vagyis Sebestyén Gábornak némely álmatlan, hosszú éjszakákon, éjjelenként való álmos időtöltése. T. cz. kanonok Aszalay József úr felszólítására készítette Sopronban no. 30. 1857.” 264 betűcserét írt le Sebestyén, mint bevallja, néhány nap alatt. Például Bartakovics Béla egri érsek nevéből vett betűkkel állította össze a következőket: „Valóban ritka becs. E’ csak bátor bivaly: A bécsi rab vakolt. Babért való csik. Csókba tavali bér. Kávéba csalt bíró.”⁶⁽¹⁴³⁾ Ami Aszalayt illeti, a derék sugalmazó egri kanonok volt, egyébként nagy műgyűjtő is, efféle tréfák írója. „Szellemi röppentyűk” című 1859-ben megjelent könyvében külön fejezetben hajtja meg a zászlót Sebestyén előtt.

Úgy látszik, öreg korában szinte önkéntelenül rájár az esze kereke efféle tréfára. Szájról szájra jártak sokszor szellemes anagrammái. Irodalomkedvelő társaságban vita folyt a korabeli irodalomról, valaki feltette a kérdést: „Ki a jó?” Sebestyén rögtön felelt, a kérdés betűit pillanat alatt átcsoportosította: „Jókai.” No de Sebestyén sem tartotta véka alatt ezt a képességét. 1858-ban született Rudolf trónörökös, Sebestyén Genethliacon⁷⁽¹⁴⁴⁾ címmel felsorakoztatta Vergilius és más latin írók idézeteiből azokat a sorokat, amelyek nagyjövőjű gyermekről szólnak, némelyiket magyar és német fordításban is, pl. „Kezdd ismerni te kis gyermek, mosolyogva anyádat.” Vannak bőségesen és fáradságosan kikeresett idézetek, amelyekből a római számjegyeknek is használt betűk összege 1858. És egy négyszög, felosztva kockákra. A középső kockában V betű, innen felfelé és lefelé a *Vivat Rudolphus* olvasható; minden sor a közepéről olvasva felfelé és lefelé is azonos betűkből áll. A quart alakú füzetet a soproni Romwalter cég igen szépen állította ki.

3531861-ben Pestre költözött, de még az év elején Simon Vince csornai prépost beiktatására 101 „értelemmel bíró latin anagrammát készített”, közli a Vasárnapi Újság⁸⁽¹⁴⁵⁾. Nyugalomba vonult mint bíró, jobban ráért kedvelt műfaját fejleszteni. Az 1863-as évben több művével találkozunk a Vasárnapi Újságban.⁹⁽¹⁴⁶⁾ Így rejti el Lonovics érsek tiszteletére írt parameter mértékű üdvözlésében a főpap életkorát, hogy a római számjegyeknek is használt betűk összege adja a kívánt számot:

*Élj anyaszentegyház kedvelt felkentje, te főpap
Élj sok boldog időt! s lelj is azokba’ vigaszt.*

Ez annyiban is nehéz lehetett, mert X, azaz tízesnek megfelelő betű nincs a magyarban. Ilyen latin anagramma sok van, pl. a soproni Szentháromság-szobron is. De össze-vissza fonja a szavak láncából azt az üdvözlő verset, amelyet kellemesi Melczer István (1810–1896) régészeti és címertani író üdvözlésére írt:

*Nem visel címert a lelkes,
Nem kell címer, a viseltes,
Viseltes arc némi kellem
Elme-kincsért ví a szellem.
Szerelmi levelem csak int,*

*Elvi szerelemmel kacsint,
Kellemin ma szívet cserél.*

Fáy András neves írónk ez évben lett 78 éves. 78 anagrammát csiholt ki Sebestyén a következő hosszú szövegből: „Örüljetegek egék, mert az Úr mívelte ezeket. Örvendeztetek földnek alsó részei! hegyek énekeljetegek, erdők és azoknak minden FÁI.” Ebből facsarta ki az író a következő mondatot: „Fái András földünk derék jelese, ez a remek író életének hetvennyolcadik évét megéré. Új egék őrizték őt kész, mentő kezekkel.” A 78. anagramma így hangzik: „András a Csillag, Díszé hetvennyolcadik évnek.”

És végül tán egy álomtalan éjszakán ártatlan kabalisztikus furcsaságokra jött rá az 1863. évvel kapcsolatban. Az esztendőt ugyan nem anagrammával üdvözölte:

*Boldog új évet, Magyar
Ha csattog is az agyar,
Mely feléd nyúlni akar,
Ne félj, véd egy égi kar.*

De rájött, hogy minden sor 18 betű, az év számjegyeinek összege is 18, még hozzá 9 + 9. 24 féleképp állítható össze ez a 4 számjegy. Az így nyert 24 szám összege 119 988, osztható kilencel, a számjegyek összege 36, azaz 18 + 18. „A magyar szentkorona” kifejezés is 18 betűből áll. 1000-tól kezdve 9 63-as végű évszám van, köztük 1463 Mátyás megkoronázása, úgy Rudolf császáré 1563.

Mire számíthatott a derék ember 1863-ra? Nem közölte, tán nem is sejtette, hogy ez lesz életének utolsó teljes esztendeje, mert 1864-ben Pesten elhalálozott.

Persze ma kissé naívnak tűnik Sebestyén Gábor mégis komolynak szánt játéka a szavakkal és a rímekkel. Az erők fölöslege, mondhatnánk. Élete első felében a zenetörténeti emlékek gyűjtésével szép feladatokat oldott meg Sebestyén, élete nem veszett kárba, erejének fölöslegét efféle játékokba ölte, menekülve korának szerencsétlen csillagzata elől.[10\(147\)](#)

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Nyéki Károly: Egy elfelejtett költő egy elfelejtett költőről

354 Nyéki Károly: Egy elfelejtett költő egy elfelejtett költőről

(Ludvig Kálmán Gyóni Gézáról)

A magyar forradalmi munkásmozgalom egyik méltatlanul elfelejtett egyénisége volt Ludvig Kálmán. Azon kevesek, akik még emlékeztek rá és azok, akik a legszűkebb szakmai körökben ismerik nevét, szeptember 21-én ünnepelték születésének nyolcvanadik évfordulóját és egy fájdalmas dátumra is nemrég emlékeztek: 1919. augusztus 1-én végezték ki az ellenforradalmi csehszlovák légió katonái bolsevik szervezkedés miatt a szibériai Krasznójarszkban.

Veszprémből indult és mint elcsapott piarista diák a fővárosba került újságírónak Fényes Samu lapjához, az Úttörőhöz. Előzően Modern Dunántúl címen társadalmi és irodalmi folyóiratot szerkeszt Veszprémben, ami új hangvételével kiváltja a megyei sajtó és a reakció teljes dühét és ellenállását. 1910-ben Tépelt lapok

címen verseskötete jelenik meg, prózájában a progresszív-mozgalom lelkes és odaadó támogatója. Budapesti évei alatt kapcsolatba kerül a polgári radikális mozgalom képviselőivel és eszmei áramlataival. Bevonul katonának és hamarosan a krasznaja-rjécskai, később a krasznojarszki orosz hadifogolytáborba kerül. Irodalmi tevékenysége itt sem szakad meg. Verseket, regényt ír, Krasznojarszkban illegális lapot szerkeszt.

Ekkor már tudatosan harcol írásaiban a háború ellen, kapcsolatba kerül a krasznojarszki földalatti bolsevik mozgalommal, 1919 elején a hadifogoly-tábor bolsevik szervezetének egyik aktív vezetője, Dukesz Artúrral, az egykori galileista titkárral szerkeszti a Jeniszej című lapot. Ebben a legnagyobb titokban terjesztett lapban látnak napvilágot írásai, amelyek a kommunista sajtó első termékeinek mondhatók. A mikor az ellenforradalmi fehér csapatok a 31. orosz katonai ezred lázadása alkalmából elfoglalják a hadifogolytábort, a bolsevik szervezkedés teljes vezérkarát kivégzik, így Ludvig Kálmánt is. A Jeniszej című lap minden példányát megsemmisítik.

A közelmúltban Ludvignak néhány olyan eredeti kézírata került elő, amely nemcsak kuriózumként kezelhető, hanem bemutatja a Jeniszej szerkesztőinek eszmei irányvonalát és bepillantást enged a mozgalom szellemi életébe.

A kéziratok egyik darabja Ludvignak a Sopronban is tevékenykedett Gyóni Gézáról írt – feltehetően hosszabbra tervezett – cikke.

Gyóni Géza 1917-ig, bekövetkezett haláláig a krasznojarszki tábor foglya volt. Ludvig Kálmán csak 1919 januárjában került Krasznojarszkba. Nem tudni, hogy korábbról ismerhették-e egymást, azonban a cikkből kiderül, hogy Ludvig ismerte Gyóni Géza életét, sőt a hadifogságban megjelent kötetét is, a Krasznojarszkban írt versek pedig közismertek voltak a későbbi időkben is. Sajnálatos, hogy az itt közölt kézirat csonka és a befejező része elveszett az idők folyamán. Ludvig Kálmán, a hazai irodalmi élettől elzárva, a hadifogságban ismeri fel – 1919-ben!! – Gyóni Géza költészetének értékeit és lényegében a leghűbb, legpontosabb értékelését is adja.

Paradoxonnak hat, de egy majdnem teljesen elfelejtett költő kritikáját olvassuk egy ma már lassan feledésbe menő költőről:

Gyóni Géza

Karakterisztikus, erőteljes egyénisége valahogyan teljesen hozzá illett a soproni utcák ósdi, meleg romantikájához, a hangos kopogású, kevés ember járta árnyba boruló soproni utcák csendes melancholiája gyógyította lelkét, mely szenvedett a vidéki hirdapírás robotjában ... Mikor a nyakát kevélyen felszegve fénytelen fekete ruhában, laza csokorra kötött fekete nyakkendővel, fekete körgallérral végigment a Várkerületen, a kisdíákok, preparandisták összesugtak a háta mögött: ez Gyóni, a poéta.

Gyóni, a poéta megvergődött akkor már poéta voltáért mikorra Sopronba került. A pozsonyi ev. teológiára járt előbb, mint papnövendék, de sehogyan sem tudott [355](#)beleilleszkedni abba az életrendbe, mely számára kínálkozott. ...De a korszellem beleférközött a lelkébe, a tehetsége emelgette szárnyait, az életet láttatta megfigyelő ereje, mélységeket tárt fel és bűbajos lehetőségeket, aminőket soha nem lehetne kapu tárós, hársfavirágos parochiák ablakából megpillantani. És megkezdődtek a lelkitusák, kinzó [...], melyek nem mutattak semerre kiutat. A pozsonyi poétaelkü teológus, kinek nagy csendben és teljes elhallgatottsággal jelent meg egy verseskötete nem tudta megoldani az életét és el akart szökni az élet elől.

De a Sors másképp akarta. Az acélgolyó nem az élete fonalát metszette el, hanem a kétségeinek vetett véget, – és Gyóni Géza sebesüléséből felépülve dicsőségre vágyó kába lepkeként repdeste körül egyideig a főváros irodalmi centrumait. De kevés eredménnyel. ... Így aztán egyideig tartó nyomorgás után vidékre ment, busulni – és kenyeret keresni.

A soproni Deák téren állott egy hatalmas kétemeletes épület, annak egy disztelen szerkesztőségi szobájában írta Gyóni a „Soproni Napló” hasábjait, [...] Vilmos lapját.

S a Munkás-utcai kis szobájában az íróasztala fiókjában heverték rendezetlenül egymásra hányva a versei, amelyeket egy soproni szép asszonyhoz írt, akit hirtelen fellángolása egész hevével szeretett forró, komoly, új hangú versek voltak ezek a színes írások, melyek visszatérő refrénje vallomás volt a laza fekete haju mélységesen barna szemű Madonnához, aki két lovagjával (a másik egy kis levéltári díjnok volt, aki ügyesen rajzolt karrikaturákat) sic! estéknként a lőwerekben sétálgatott, vasárnap kirándult és eszébe sem jutott, hogy a kisvárosi közönség mende-mondájával törődjék. Ezek az új versek már Gyóni „Szomoru szemmel” c. második kötetének alaphangnemében íródtak. Öntudatos poéta alkotásai voltak, ki kevés magabizással kritizálta önmagát:

*„Az én szemem nem költők szeme.
Semmibe mélán el nem bámul,
Könnyet tüntetőn el nem árul:
merész, szikrázó, fekete.”*

Meg-megtorpanó, el-elcsukló új hangneme orgonaszerű erőteljességre törekszik, széles skálára és ujszerűségre meglátásban, szókincsben és formában egyaránt. De nem Ady eredményeit használja, hanem apáinak ősi, zengzetes nyelvét, melynek temérdek himes ékességét törölte le az egyszerű világos szóbőségre [...]. Nem a szavakat csiszolja, nem a mondatokat cizellálja, hanem képzelete erejét viszi bele nyelvébe metaforás, gondolatritmusos szépségeket erjesztett.

Ez a gyújtó erejű, férfias zengésű szerelmi líra fejlesztette Gyóni nyelvét az 1910-től 1914-ig terjedő időszakra „Szomoru szemmel” c. kötete második kiadást érte el, de csak irodalmi körök ismerték voltaképpen nevét. A soproni idill megszakadt s ő Szabadkára került újságírónak, de a „nagy irodalmi orgánumok” nevét bitorló érdekcsoportok nem igen vettek tudomást a kis vidéki hírlapíróról, mint poétáról. Ugy látszott soká kell még birkóznia, sokáig kell még a magyar átkot túrnie, hogy kiverekedhesse fejlődése során az őt megillető helyet.

Akkor jött a háború!

S a háború hozta a kormánytámogatással, pénzelt uszítással élesztett romantikát, mely pedig oly távol esett a modernre finomult, nagyvárosi életet élő, világáramlatok árjába kapcsolódó magyar poétától. A Kiss-Menyhértek, Vértessy Gyulák egyszerre szörnyű hangosak lettek, „zászló lobogást”, „huszár hátvágást” „ágyubömbölést” hoztak elő a negyvennyolcas poétai ideológia rekvizitum-tárából. Gyóni hangja nem hallatszott. Eltűnt. Katona lett, Przemyslbe került és egy lezárt világ rabja lett, mielőtt végleges rabságba került volna; egy bezárt világé, mely végezte régi életműködéseit és melynek felfokozott álromantikája poétát talált Gyóni Géza ősi romantikus predesztináltságában. Így született meg „Lengyel mezőkön tábortüznél” c. kötete.

356 Hiller István: Egy Sopron megyei tanító Napóleonnál

Fabricius Endre soproni ügyvéd azt írja családi krónikájában, hogy a napóleoni háborúk idején a Sopront megszálló francia sereg parancsokai és a városi tanács között a lehető legjobb egyetértés uralkodott. A franciák úgy viselkedtek, hogy a város lakóinak nem lehetett okuk panasza, a francia katonákat inkább barátoknak tartották, semmint ellenségnek. Tekintélyes terhet csupán a hadisarc előteremtése jelentett, amit a polgároknak kellett kiállítaniok.¹⁽¹⁴⁸⁾

A kisboldogasszonyi kántorlak, a templom és a plébánia (Sterbenz Károly festménye)

Napóleonnak tudatos célja volt, hogy a megszállt területek lakosságával is a lehető legjobb viszonyt építse ki. Ezt bizonyítja az a nem mindennapi eset is, amely az egykori Sopron megyei *Kisboldogasszony (Kleinfrauenhaid)* tanítójával történt meg. A környéken gyakran emlegették a falusi tanító és Napóleon furcsa találkozását, ³⁵⁷bizonyosat azonban senki sem tudott az esetről. A múlt század végén a történet főhősének, *Aistleitner (Aysthleitner) Antal* egyik rokona és utóda, *Koller Antal* kutatásokat végzett a családi levéltárban. Eredménnyel is járt; megtalálta id. Aistleitner Antal saját kezűleg írt, azóta elveszett

naplóját, és meg is jelentette az Eisenstädter Zeitung 1883. évi 11., 14–15., 18. és 21. számaiban. Az újságpéldányok ritkák (a kismartoni közgyűjteményben sem voltak megtalálhatók), Magyarországon az Országos Széchényi Könyvtár őrzi őket.²⁽¹⁴⁹⁾

A kántorlak. (Id. Palást: Kálmán festménye 1896)

1809. június 23-án reggel 9 órakor *Tormafalun (Krensdorf)* át 92 francia dragonyos érkezett 104 lóval Kisboldogasszonyba – írja Aistleitner. Ő először elrejtőzködött, később azonban előjött, hogy megmutassa nekik a *Zemenye (Zemendorf)* felé vezető utat.³⁽¹⁵⁰⁾ Nem mentek tovább, hanem egy tiszt a lovak számára zabot és szénát, ³⁵⁸legénységének és magának kenyeret és bort követelt. A tanító 12 katonával elindult a felszerfalvi (Hirm) majorba zabért, mert az a faluban nem volt. Közben jelentették a tisztnek, hogy az egyik katona két tyúkot lopott. A tiszt a tettest hajánál fogva megragadta és agyonlövéllyel fenyegette. Mikor továbbvonultak, a tolvajnak le kellett szállnia lováról és gyalog kellett mennie. Délután a plébános és a tanító borozgatás közben elevenítették fel a történeteket, bátorították és vigasztalták egymást, a bor pedig segítette a kiállt ijedelem feledésében. Este 7 órakor felálltak az asztaltól, a plébános hazafelé, a tanító pedig Petőfalvára (Pöttelsdorf) készült menni borért.

Ijesztő lódobogás zavarta meg az esti csendet. Francia katonasapkák jelentek meg az ablakok előtt; a félelmetes dörömbölésre ajtót nyitottak. Hamarosan egy tiszt faggatta az iskolamestert kilétéről. Fel kellett írnia a nevét, foglalkozását, a helység nevét és a dátumot. A papírt a tiszt átnézte, majd táskájába téve felszólította a rémült tanítót, menjen vele. Kérdésére a tiszt közölte, hogy „Neustadtba” viszi. Az ellenkezés nem használt semmit, a tiszt még azt sem engedte meg, hogy másik kabátot vegyen, karon fogta az iskolamestert és anélkül, hogy goromba lett volna, a kocsihoz vezette. Felesége a kezét tördelte és keservesen sírt, három gyereke pedig egekig ható jajgatásba kezdett. A plébános, a káplán és a paplakbeliek

szinte megkövülten figyelték az eseményeket. A lengyel testőrgárda 12 katonája kísérte a kocsit, ez előtt egy tiszt lovagolt.

Vágtában haladtak Bécsújhelyig. A ciszterciék kolostorában a tiszt egy ezredeshez vezette a „foglyot”, helyet kínálta és igyekezett félelmét eloszlatni. Majd egy levelet vett elő és azt mondta: „Ebben a levélben azt parancsolja az én nagy császárom, hogy önt a legnagyobb tiszteletadás közepette küldjem át hozzá. Én lovag vagyok és lovagi becsületszóval kezkeskedem arról, hogy önnek a legcsekélyebb bántódása sem lesz. Csak azt szeretném, ha még ma tovább utaznék”.

Ennivalót hoztak az ezredes parancsára, 11 órákor pedig továbbindultak. Ginsersdorfban és Neudorfban lovakat váltottak. Neudorfban a karavánt vezető főhadnagy a postamesternek olyan megjegyzést tett, hogy reggel 7 órára tartson készenlétben két jó lovat, mert akkorra ismét itt lesznek. E szavak aztán este 7 óra tájban sok fejtörést okoztak Aistleitnernek. Fél háromkor érkeztek Schönbrunnba. Az egyik belső kovácsolt vaskapunál szálltak ki. A földszinti helyiségek egyikében Baratoczký herceg komornyikja közölte a tiszttel, hogy a generálissal most lehetetlen beszélni; mély álomban fekszik, mert éjfél után jött csak a császártól. A tiszt azt javasolta, üljenek be a batárba és aludjanak. A tiszt így is tett, Aistleitner azonban nem tudott aludni. Éjjel három óra volt. Kiszállt a kocsiból, elment a katonák sora mellett, anélkül, hogy bárki is kérdezett volna tőle valamit. Reggel hat órákor felkeltette a tisztet, akivel reggelizni mentek.

„Nem mellőzhetem, hogy röviden el ne mondjam, mi tűnt fel nekem ebből az alkalomból” – írja a napló szerzője. Rendkívül színesen számol be arról, hogy a császári szárnyépület folyosója zsúfolásig telve volt lovakkal; és mivel ez a folyosó kehlheimi lapokkal volt kikövezve, elkerülhetetlen volt, hogy egyik-másik ló el ne csússzék. Hogy ennek elejét vegyék, az egész folyosót jó térdmagasságig szalmával fedték, ami bizony ebben a császári épületben eléggé komikus látványt nyújtott.

A reggeli befejeztével a főhadnagy a császári kastély néhány termén vezette át a tanítót. Az egyre több aranyújtásos tiszt jelezte a császár közelségét. A tágas szobában, ahol egy órát váraoztak, az egyik ajtón bementek a tisztek, a másikon visszajöttek. Egy generális lépett oda hozzájuk.

– Hová valósi – kérdezte a tanítót. Mikor megmondta, hogy kisboldogasszonyi iskolamester, legalább 15 generális kinézetű tiszt csoportosult köréje, akik faggatni kezdték:

– Önök felé is vonultak francia csapatok?

– Igen, több mint ötvenezren.

– Csupa francia?

– Nem, többnyire welschek.

– Ezek olaszok, ugye?

– Igen, igen, olaszok.

360 – Jól viselkedtek csapataink az átvonuláskor?

– Igen, amíg együtt voltak, de ha a derékhad elvonult, azért mindig jöttek kisebb csapatok és ezek bizony csúnyán garázdálkodtak.

– És mit követtek el?

– Elvitték a lovakat, tyúkokat, libákat, birkákat és egyáltalán mindent, amit meg tudtak kaparintani.

Még sokáig záporoztak a kérdések. A generális főleg azt szerette volna tudni, hogy biztosan olaszok voltak-e a garázdálkodók. Azután még két generális tett fel hasonló kérdéseket.

– És éppen nálatok raboltak így? – kérdezte az egyik tábornok, akinek különös tűz villogott a szemében.

– Nemes urak, tudom, foglyuk vagyok, de ha azt hiszik, hogy túl sokat mondtam, nézzék meg a mi vidékünket, és ha községem alatt Sopron felé nem találnak még több pusztítást, vegyék el életemet – felelte a tanító.

– Tehát az úr lelkére veszi, hogy ezt pont az olaszok csinálták?

– Nem tudok másokat megnevezni.

A császárhoz azonban még mindig nem juthatott be a „fogoly”. Délután ismét öt generális előtt kellett felelnie a már ismert kérdésekre.

Hét óra tájban egy tiszt futott a nagyterem ajtajához – emlékszik vissza az iskolamester. Egy katona állt ott őrt. A tiszt karon fogta az iskolamestert, rámutatott és azt mondta az őrnök: Őrizetbe venni! A katona becsukta az ajtószárnyat, a tiszt pedig a másik ajtót. Kis idő múlva kinyílt a császár előszobája felőli ajtó mindkét szárnya. Napóleon lépett be Duroc marsallal és azzal a tiszttel, aki kísérte a tanítót. Megvárta, amíg Napóleon és Duroc elhalad előtte, majd odalépett a tiszthez és csendesen megkérdezte: Ez Napóleon? A tiszt azonban – anélkül, hogy jelt adott volna – állt mint a cövek.⁴⁽¹⁵¹⁾ Közben Duroc odajött hozzá,

megfogta kezét és az ablakhoz vezette, ahol Napóleon állt.

– Ön iskolamester? – kérdezte Duroc.

– Igen. A legalázatosabban kérem, legyen kegyes megmondani nekem, kivel van szerencsém beszélni?

– Duroc marsallal. Nos barátom, szeretnék tudni, mekkora a kár, melyet seregünk Magyarországon okozott, körülbelül mennyire rúghat?

– Több mint tízezer forint, amennyire én tudom.

– És a hadsereg okozott ennyi kárt?

– Nem, csak az utócsapatok, amelyek naponta úgy 20–30-as, vagy nagyobb csoportokban jöttek.

– Hát barátom, ezt a hadseregnél nem lehet megszüntetni, mert betegek mindig lesznek és azok mindig visszamaradnak.

– Hogyne lehetne!

– Hát hogyan lehetne ezen segíteni? – kérdezte Napóleon is.

– Masírozzon velük egy altiszt, aki mindenért felelőssé tehető és aki mindenért helytáll.

– Igen, igen, barátom, ez a jövőben így lesz – felelte Napóleon. E szavak közben Napóleon megszorította a tanító jobbját. Azután Duroc így szólt:

– Barátom, császáruk azt kívánja, hogy álljon szolgálatába!

– Ugyan mire használhatna engem ez a nagy császár, hiszen csak németül tudok.

– Semmiféle más nyelven nem beszél, csak németül?

– Nem.

Duroc most néhány szót váltott franciául a császárral, majd így folytatta:

– Tudja, császáruk akkor is óhajtja önt, ha csak németül tud is.

– Bár nagyra becsülöm Napóleont, mégsem tehetek ennek eleget. Már 34 éve lakom Boldogasszony községben, ott megszoktam a vizet, a levegőt és mindent. Attól **361** tartok, hogy más ország ártalmára lenne egészségemnek. Mit használna öfelségének, a császárnak, ha falumból, ahol oly régen élek már, elmennék és mint koros ember talán hamarosan a halál áldozata lennék a víz és levegő változása folytán – magyarázkodott Aistleitner. Duroc szólt ismét:

– Tehát sehogy sem akar?

– Túl nagy a családom is, az is kifogásolná.

– Van felesége?

– Igen és hét gyermekem is van.

– Nos barátom, Isten óvja önt – búcsúzott Duroc és elindult. A császár 10 Napoleon-aranyat adott át a bátor és szókimondó iskolamesternek és csak ennyit mondott: Adieu, adieu!⁵⁽¹⁵²⁾

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Környei Attila: Liszt Ferenc emlékkiállítás a Múzeumban

Környei Attila: Liszt Ferenc emlékkiállítás a Múzeumban

Sopron vármegye szülöttének és a soproni múzeum névadójának 160. születési, 85. halálozási évfordulójáról emlékezett meg a soproni múzeum és a múzeumlátogató közönség az 1971. június 20-án megnyitott különkiállítással. A kiállítást Horváth József nyugalmazott zeneiskolai igazgató nyitotta meg. Anyagát a Magyar Nemzeti Múzeum és a Liszt Ferenc Múzeum Liszt-emlékei alkotják; rendezője Gábrly György, a Nemzeti Múzeum zenetörténeti gyűjteményének vezetője.

A kiállítás emléket állít Lisztnek, megyénk szülöttének, a magyar és európai zenei élet kiemelkedő géniusának, kora haladó szellemű gondolkodójának, az európai kulturális élet vezéregyéniségének. Tizennégy nagyméretű tablón fényképek mutatják be Liszt életútját, alakításait, baráti körét, hatását – a kiállítás tulajdonképpen mondanivalóját. Az első tablókon családját, tanítómestereit (Salierit, Czernyt), első szerepléseinek dokumentumait és a rá legnagyobb hatást gyakorolt három zeneszerzőt: Berliozt, Chopint, Paganinit láthatjuk. A további tablók bemutatják káprázatos sikerű hangversenyútjait, köztük Magyarország szerepléseit. Több vonatkozásban megvilágosodik a tablókon bemutatott anyagból a Liszt–Wagner barátság lényege, amely barátság és annak zenei programja meghatározó jelentőségű volt a kor zenei életében, a zenetörténetben és kihatásaiban az egész európai kulturális életben.

Idősebb korából magyarországi kapcsolatait hangsúlyozza a kiállítás; szereplései mellett a magyar zenészekre, zenei életre gyakorolt hatását, a magyar zenei oktatás megteremtésében és magas szintre emelésében betöltött sokoldalú, hasznos és példaadó szerepét tárja elénk.

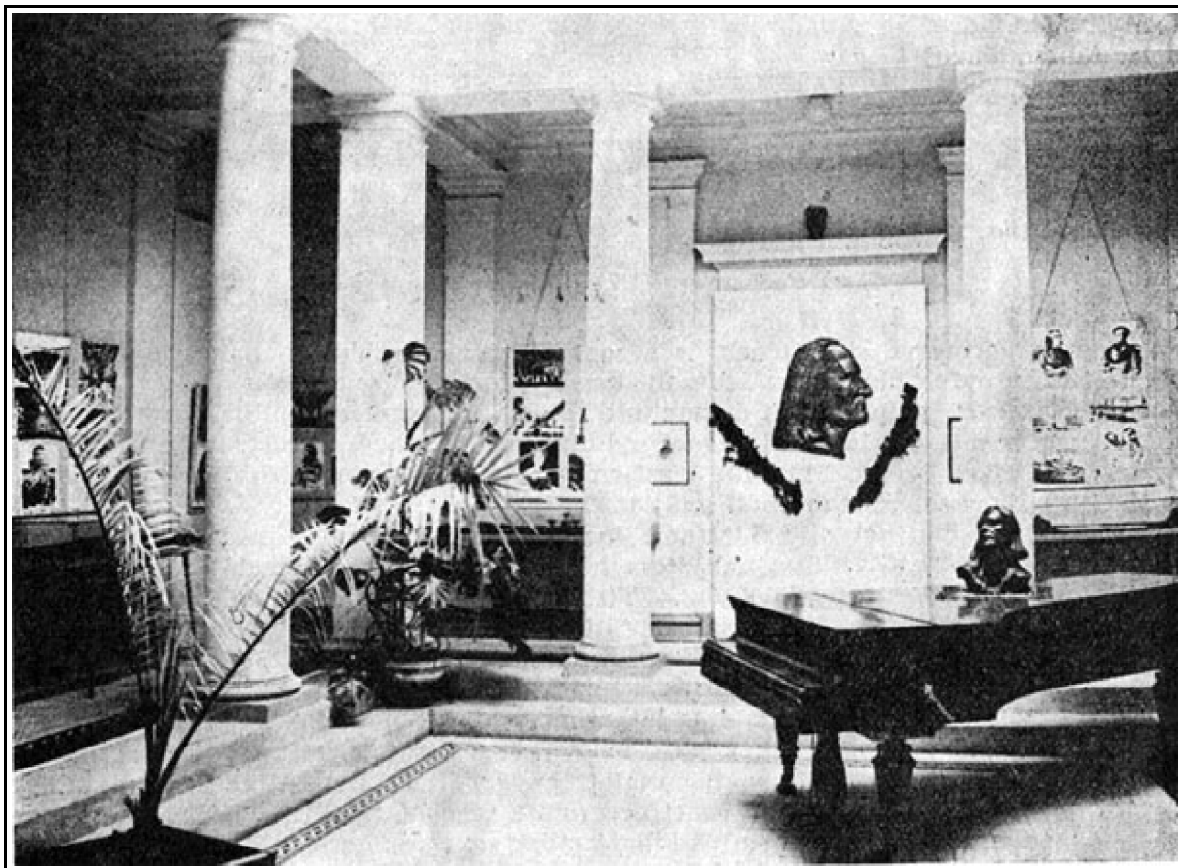
A tablókon bemutatott anyag színes és sokoldalú. Ezt nemcsak Liszt életének és életművének gazdagsága eredményezi, hanem a bemutatás módszere is. A rendezés gondot fordít annak a közegnek a bemutatására is, amelyben Liszt élt, amelyben géniusza hatott. Kortársai, baráti köre mellett látjuk a tablókon pártfogóit, hangversenyeinek színtereit, s ezeknek a városoknak egy-egy jellegzetes művészeti emlékét. Ebben a keretben a Liszt életmű is konkrétábbá válik, meg a kor közéletébe is betekintést nyerünk.

A tablók mellett nyolc asztali tárló és a falakon elhelyezett metszetek, kőrajzok színesítik, illusztrációként kiegészítik a tablókon bemutatott anyagot. Itt Liszt emléktárgyai, levelei, első kiadású dedikált kottája (Esztergomi mise), a hozzá intézett díszes köszöntő iratok láthatók. Végül két tárlóban a magyar és a soproni Liszt-irodalomból [362](#) láthatunk válogatást. A kiállítást kiegészíti a kiállító helységben lévő

Liszt-zongora.

Scholz János első kiadású Liszt-kottákat. Horváth Marietta saját Liszt-szobrát és a weimari múzeum Liszt 1840. évi soproni díszpolgári oklevelének fényképét ajándékozta a kiállításra.

A kiállítás szeptember végéig maradt nyitva a soproni iskolák tanulói számára; október 22-én a Liszt Ferenc Művelődési Központban a Liszt-díszhangverseny alkalmával volt látható.

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Entz Géza: Szakál Ernő visegrádi kiállítása

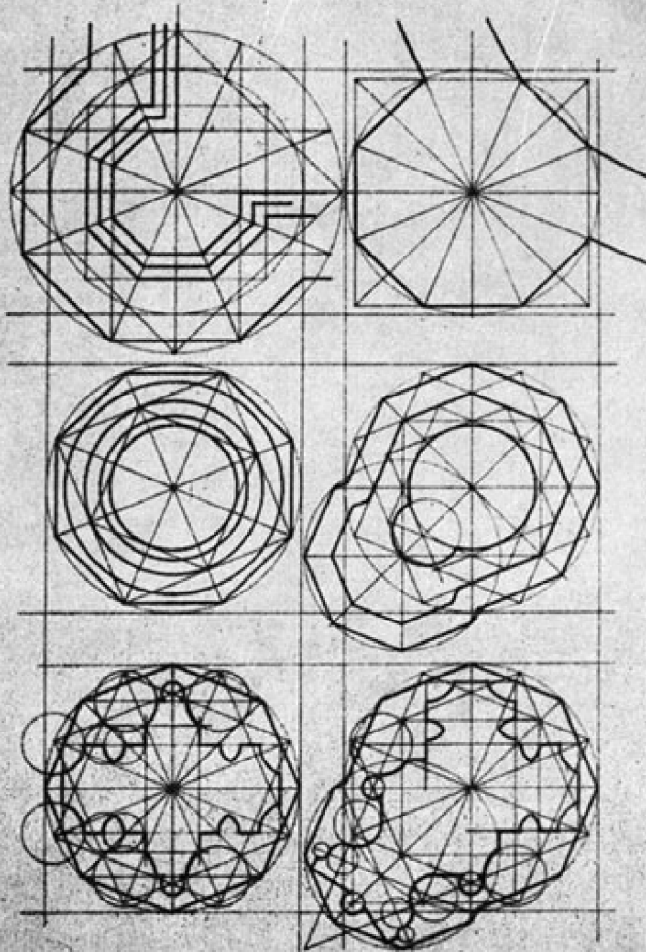
Entz Géza: Szakál Ernő visegrádi kiállítása

Sopron és Visegrád két olyan település, ahol műemlékvédelmünk az utóbbi évtizedekben talán a legtöbb munkát vállalta és most is szinte folyamatosan végzi. Mindkettőhöz szorosan kapcsolódik Szakál Ernő tevékenysége. Így nem véletlen, hogy amikor ez évben kétszer is sor kerülhetett művészi és restaurátori eredményeinek bemutatására, e kiállítások színhelyeként éppen Sopronra és Visegrádra esett a választás. Az érdeklődő közönség elé kerülő műtárgyak együttese tulajdonképpen azonos jellegű volt, mégis a két tárlat között elég lényeges különbség állapítható meg, ami a kiállító helyiségek elütő voltából

természetszerűen következett. Sopronban néhány kisebb méretű tárgy mellett elsősorban rajzok és fényképek szerepelhettek. Visegrádon viszont a Salamon-torony patinás emeleti terme lehetővé tette nagyobb szobrászati művek felállítását is. Ezek között uralkodó helyet foglaltak el a visegrádi kútrekonstrukciók. A két kiállítás külön-külön, de együttesen is jó áttekintést nyújtott a művész eddigi teljes munkásságáról.

Szakál Ernő 1913-ban született Sopronban. Tanulmányait az Iparművészeti, majd Képzőművészeti Főiskolán végezte. Itáliai tartózkodása nemcsak művészetére hatott, hanem felkeltette figyelmét a régi idők csodálatos alkotásaira is. Ezek gondos vizsgálata és a bennük való gyönyörködés megerősítette egyrészt a múlt művészeire iránt egyre mélyülő érdeklődését, másrészt azt a meggyőződést, hogy az igazi szobrásznak ismernie és gyakorolnia kell művésze mesterségbeli felét. A technikai kérdésekben való biztos tájékozódásának szintén fontos szerepe volt abban, hogy a műemlékvédelemben adódó szobrászi feladatokat mind szívesebben vállalta, s hogy végül igazi alkotó tevékenysége e téren érte el legmaradandóbb, nemzetközileg is értékelt eredményeit.

• ANJOUKORI FALIKÚT A VISEGRÁDI KIRÁLYI PALOTÁBÓL •

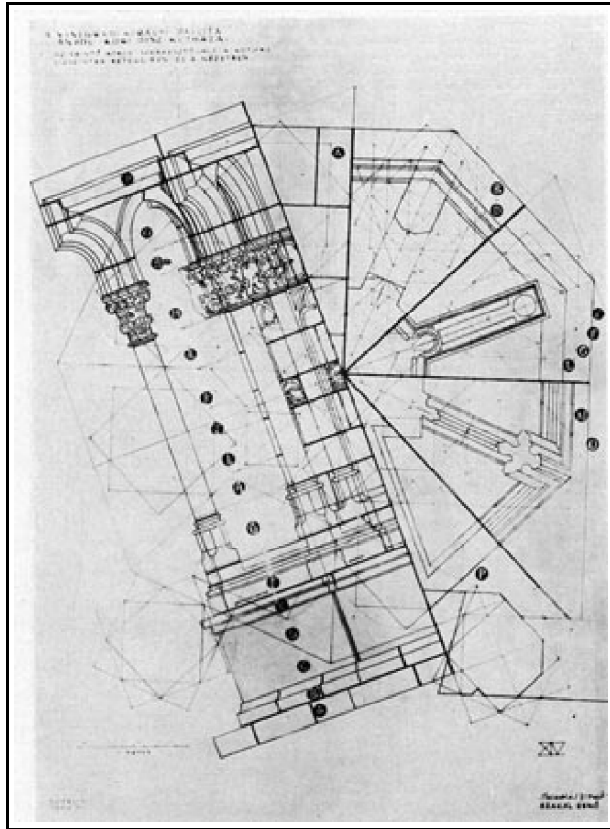

LÁBAZAT
OSZLOPLÁB
BALDACHINKÖZÉP

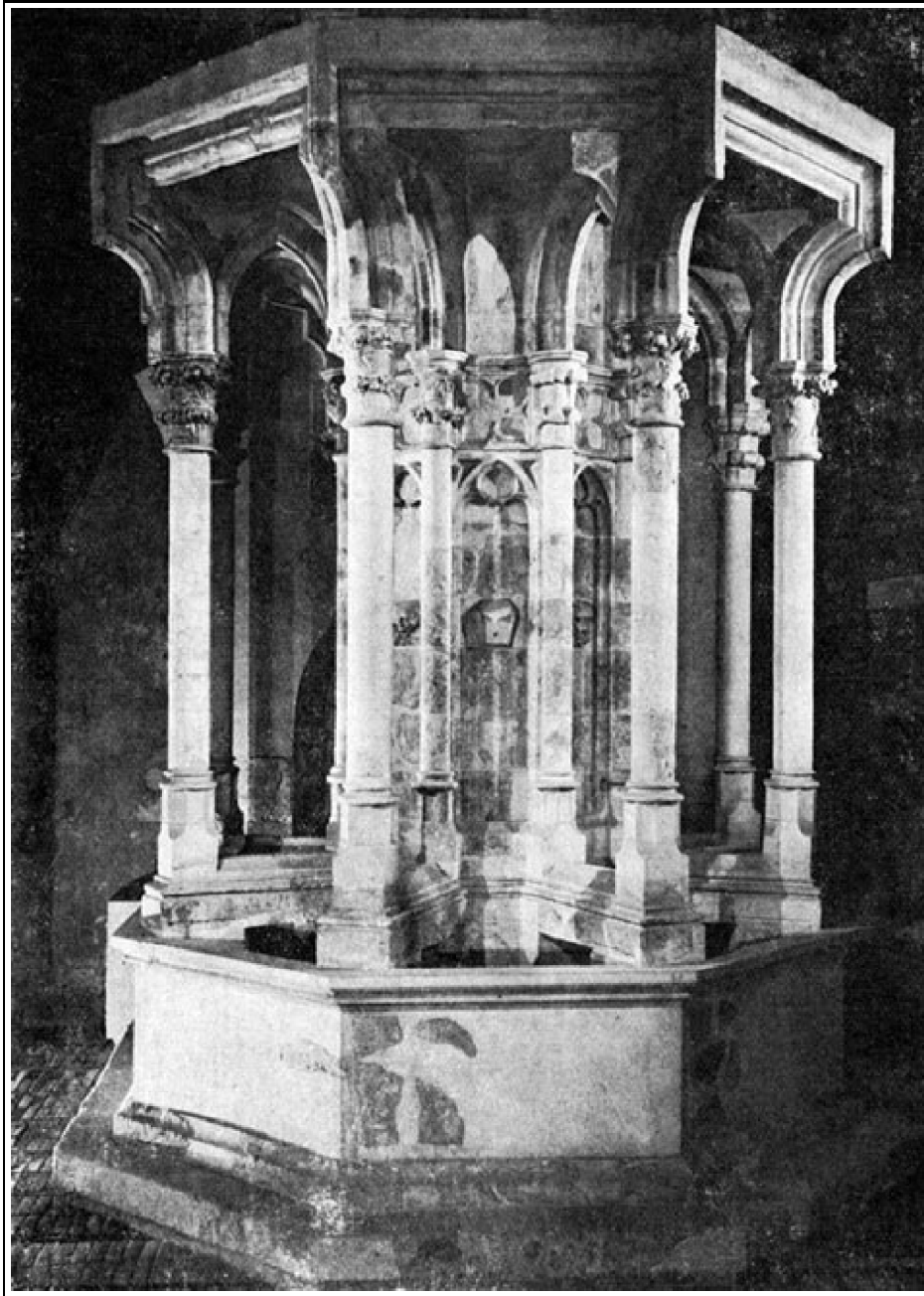
KÜTTÁLSAROK
OSZLOP, ABACUS
BALDACHINSAROK

• ALAPRAJZI RÉSZLETEK SZERKESZTÉSE •

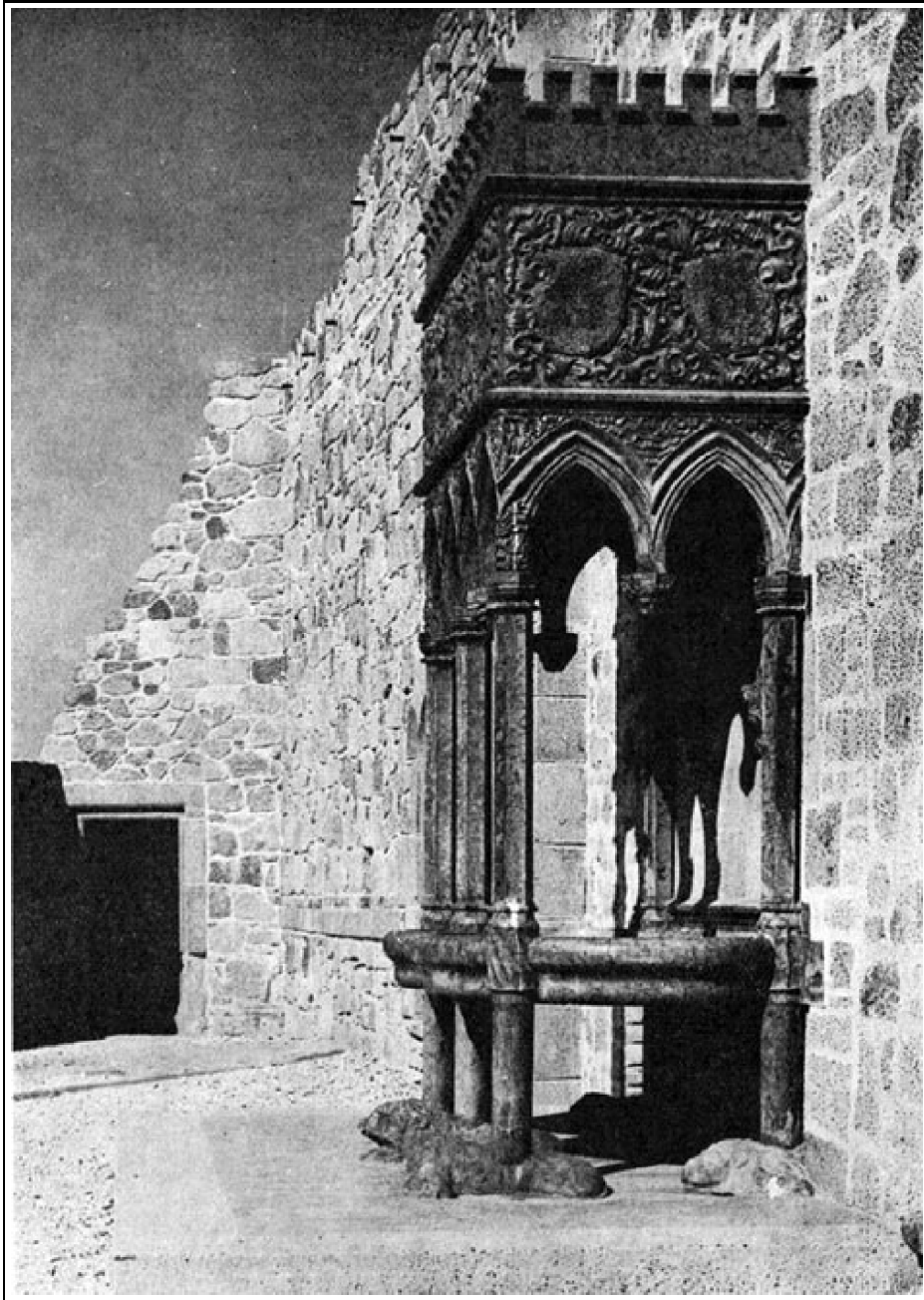
Soyuz. 1966. II.
Székely György

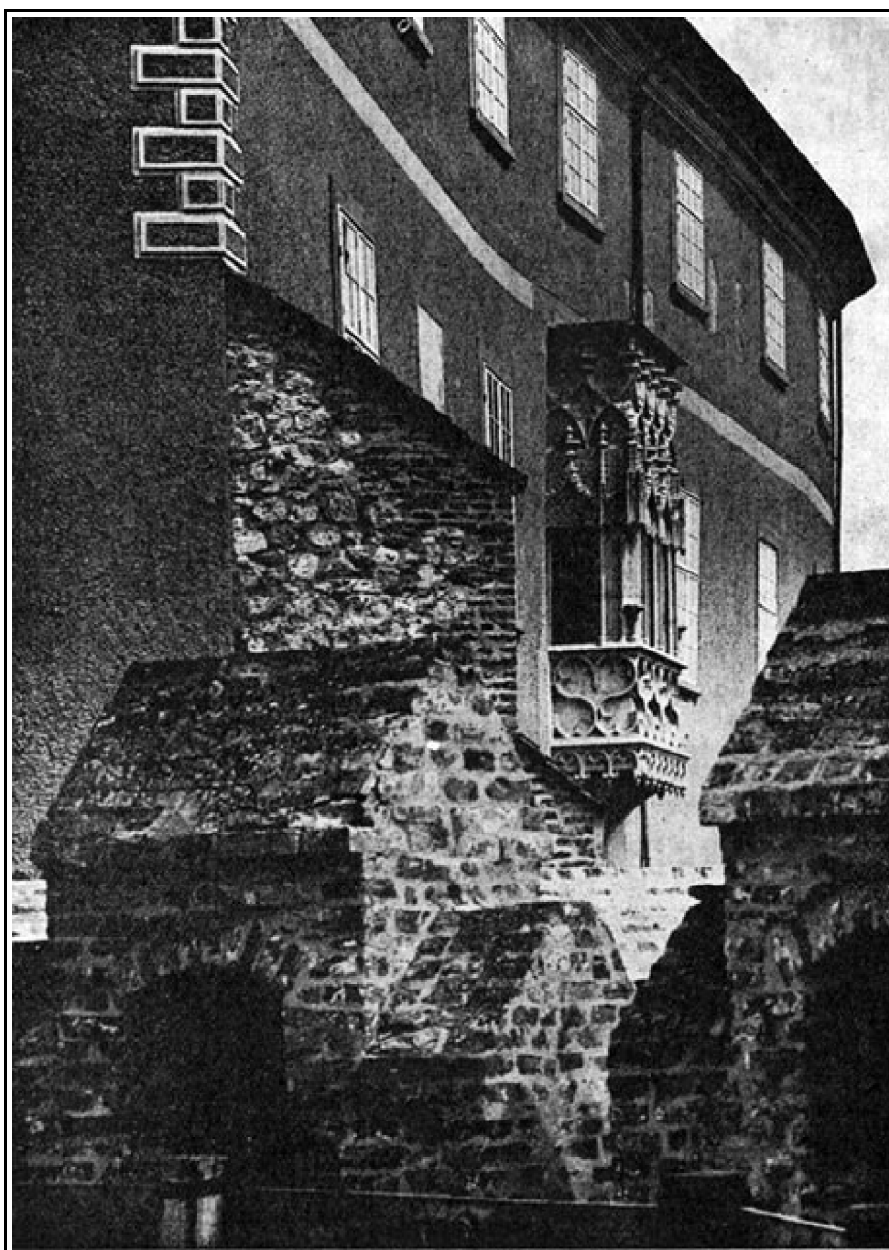
[A visegrádi királyi palota Anjou-kori dísz-kútháza](#)

Anjou-kori kútház Visegrádon (Szakál Ernő rekonstrukciója)

Az ún. Oroszlános kút Visegrádon (Szakál Ernő rekonstrukciója)

A siklósi vár gótikus erkélye (szakál Ernő rekonstrukciója)

368A negyvenes években mind a kis-, mind a nagy-plasztikában szép sikereket ért el. Gondoljunk finom ötletességgel megmintázott érmeire vagy soproni emlékműveire. Valamennyit választékos ízlés, kiváló formaérzék, alapos plasztikai tudás és gondosság jellemzi. Olyan tulajdonságok ezek, amelyek pályájának nemcsak művészi, hanem restaurátori vonalán is bőséges termést hoznak. A felszabadulás után, a negyvenes évek végén jutott első ízben műemléki feladathoz. A soproni Szent György templom finoman megmintázott. XVII. századi stukkóinak helyreállítása, majd a volt bencés templom káptalan-termének eredeti állapotában való visszaállítása jelentették a kezdeti sikereket, amelyek meggyőzték a hazai műemlékvédelmi szakembereket és magát a művészt is, hol találhatja meg igazi helyét új kulturális

törekvéseink közepette. Tovább bővült munkaterülete akkor, amidőn megbízást kapott Mátyás király visegrádi palotája későgótikus kerengő-boltozatának rekonstrukciójára. E feladata megoldásakor került először gyakorlati kapcsolatba a gótika épületplasztikájának szerkezeti titkaival. 1953 óta műemlékvédelmünk állandó alkalmazottjaként az Országos Műemléki Felügyelőség keretében kiépítette a szobrász-restaurátorok csoportját, amelynek élén egyre összetettebb kérdések művészi és tudományos megoldására vállalkozik. Tevékenységének súlypontja az egyes szoborművekről áttolódott az épületplasztikára. Szabad térben elhelyezett barokk szobraink ugyan állandóan foglalkoztatják (Sopron: Mária-kút; Mosonmagyaróvár: Nep. Szt. János; Gödöllő: Kálvária; Vác: Szentháromság-oszlop stb.), mégis igazi területévé az építészettel kapcsolatos szobrászat, illetve kőfaragó művészet válik. Román kori kapuzatoktól kezdve (Lébény, Sopronhórpács, Csemeszkopács, Litér) gótikus ablakműveken és nyílászerveken át (Sopron: belvárosi lakóházak; Mátraverebély: rk. templom; Szombathely: ferences templom) a reneszánsz korszak gazdag alakos és díszítő faragványaiig (Sárospatak: várkastély; Visegrád: reneszánsz kút) a hazai régi művészet számtalan fajta alkotása szó szerint a „kezén” ment át. Érdeklődésének és munkásságának két sajátos területét mégis ki kell emelnem. Az egyik az antik szobrászat. Mögötte Itália örök élménye kísért. Scarbantia capitoliumi triászának bravúros és mély művészi érzékről tanúskodó rekonstrukciója Pannónia jelenleg ismert legmonumentálisabb szoborcsoportját keltette új életre. A nagyszabású táci ásatások által feltárt római kutak (nimfeumok) pedig egy hatalmas szentély pódiumának adtak lenyűgöző hangsúlyt.

Szakál Ernő másik sajátos területe a gótikus plasztikai építményekhez vezet. Kutak, erkélyek, lámpások, szentélyrekesztők, sírépítmények bámulatos gazdag világa ez, amely szinte a semmiből bontakozik ki a művész kutatása és alkotása nyomán. 1955-től kezdve megszakítás nélkül sorakoznak egymás mellett a visegrádi palota kútjai, amelyek töredékeit százával emelte ki a föld alól Héjj Miklós múzeumigazgató asója. A maga teljes pompájában áll a Garaiak siklói várának déli szárnyán a káprázatosan gazdag későgótikus erkély, s már kezdenek kirajzolódni Nagy Lajos feltehető székesfehérvári sírépítményének meg a soproni bencés templom valószínű szentélyrekesztőjének halvány körvonalai. Az összefüggéstelennek látszó közhalmazokból tudás és művészi érzék értelmesen és hitelesen hívja életre a régi szétesett, elfeledett műalkotást. A laikus számára talán varázslatnak tűnik mindez, pedig „csak” arról van szó, hogy a restaurátor megtalálta a hajdani művész szerkesztési elvét, azt a mértani és arány-rendet, amelybe minden darab beleillik. A tudományos igazolás és igazolhatóság e rekonstrukciók művészi hitelét adja meg, de még ennél sokkal többet is. A középkori szobrász gondos mérlegelése nem száraz csinálmányt, hanem vérző műalkotást eredményezett. A korszerű restaurálásnak ugyanezt az utat kell járnia: a kutatás és az ezzel szoros kapcsolatban lévő művészi érzék útját.

Régi latin közmondás: „Saxa loquntur”, a kövek beszélnek. Más népek országaiban ez valóban így van. A sok, ma is ép, patinásan ragyogó műalkotás talán mindennél hívebben és közvetlenebbül beszél. Szavuk nyomán feltárul a múlt, beszövedik a jelenbe s ezen át a jövőbe. Csak nálunk hallgatnak a kövek. Történelmünk mostoha sora csaknem mindent eltörölt, s ami maradt, többnyire csak szánalmas töredék. Szakál Ernő tevékenysége nyomán a kövek újra beszélni kezdenek, örökre elveszettnek vélt emlékek újra életre kelnek. Ez az ő legnagyobb, legmaradandóbb érdeme és visegrádi kiállításának biztató, legszebb tanulsága.

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Metzl János: Dr. Király Jenő munkásságáról

369 Metzl János: Dr. Király Jenő munkásságáról¹⁽¹⁵³⁾

Ha egy kezdő medikusnak fel akarnánk vázolni, milyen egy igazi, elhivatott sebész életpályája, alig találnánk jobb példát, mint Király Jenőét, aki hosszú, küzdelmes, de eredményekben gazdag életét a szó szoros értelmében utolsó leheletéig betegeinek szentelte.

Király Jenő 1885. febr. 11-én született Celldömölkön, ahol atyja, dr. Király János körorvos és tisztiorvos volt. Az egész környék szerette és becsülte áldozatkész, fáradhatatlan gyógyító munkásságáért. Király Jenő olyan szülői házban nőtt fel, ahol az egész életrend a betegeinek élő, fáradságot nem ismerő családfő hivatásához alkalmazkodott. Kora gyermekora óta magába szívta azt a mélyen humánus, igazi etikai szellemet, ami később egész életén át jellemezte. Gyermekkori élményei alapján tudatosan vállalta az orvosi hivatást. Megismerte annak minden nehézségét, látta a sok fáradságot, szüntelen helytállást, betegekért való aggodalmat, de azt a sok örömet és meglegedettséget is, amit akkor érez az orvos, ha sikerül betege életét megmentenie, egészségét visszaadnia.

Középiskolai tanulmányait a pozsonyi líceumban végezte, mely abban az időben kiváló tanárokkal rendelkező, országos hírű intézmény volt. Nagyon sok kiváló tudós, író, társadalmi vezető egyéniség került ki padjaiból. Pozsony a századforduló idején Budapest után az ország legjelentősebb városa volt. Alig múlt el 50 esztendő azóta, hogy visszaadta Budapestnek a fővárosi rangot, amit Buda török megszállásától 1848-ig viselt, még elevenen éltek a régi tradíciók. Bátran mondhatjuk, hogy a szülői ház után itt formálódott tovább Király Jenő személyisége.

Érettségi után tanulmányait a budapesti egyetem orvosi karán folytatta. Itt érte a harmadik döntő hatás. A budapesti egyetem akkor már európai hírű professzorai nemcsak nagy tudásúak, hanem kitűnő nevelők is. Király Jenő elméletileg kiválóan képzett, biztos erkölcsi alapokon álló orvossá lesz. Tudományos érdeklődését bizonyítja, hogy már medikus korában bejárta az egyetemi Gyógyszertani Intézetbe, melynek Manszfeld professzor volt nagy hírű vezetője. 1907. dec. 1-én díjas gyakornoknak nevezték ki. 1908. szept. 6-án kapta meg orvosdoktori diplomáját. Utána még 1909. aug. 31-ig a Gyógyszertani Intézetben dolgozott. Nem maradt azonban elméleti pályán, az atyai házban szerzett élmények a betegágy mellé vonzották, és mivel a sebészet iránt érzett hajlamot, 1908. szept. 1-vel a budapesti egyetem I. sz. Sebészeti Klinikájára lép be műtőnövendékként. Itt a magyar sebészet egyik nagy egyénisége, Dollinger professzor volt a tanítómestere, akire mindig tisztelettel és hálával gondolt. Műtőorvosi képesítésének megszerzése után a Rókus-kórház sebészeti osztályára ment, ahol 1908. nov. 1-én segédorvossá nevezik ki. Itt a kor másik nagy sebésze, Herczel Manó lesz a főnöke. Mindnyájan ismerjük Herczel orvosi és emberi nagyságát. Király Jenő élete végéig nagy szeretettel emlékezett meg róla. Fiatal korában sok, később ismertté vált kollégával dolgozott együtt. Sokszor mesélte, hogy ő asszisztált Hedrinek első sérvműtétjénél. 1913 májusáig marad a Rókus kórházban, akkor alorvosnak nevezik ki a Magyar Vöröskereszt Erzsébet Közkórházában. 1914. nov. 12-én a királyi biztos, eredményes kórházi működésének elismeréséül, főorvosi címet adományoz neki. Ekkor már hónapok óta tart az I. világháború, már lehullottak a fákról a levelek és a tömegek kezdenek rádöbbsenni, hogy vezetői tévedtek, amikor a háború gyors befejezését ígérték nekik. Egyszer több a harctéri sebesült, szükség van jól képzett sebészekre.

Király Jenőt 1915 októberében a Magyar Vöröskereszt Szófiába küldi, az ottani missziós kórház vezetésével bízzák meg. 1918. márc. 1-ig marad Szófiában, akkor visszahívják Budapestre, a Vöröskereszt

Kórházba.

3701918. május 3-án kinevezik a soproni Erzsébet Kórház igazgató sebészfőorvosává. 1949-ig volt a kórház igazgatója, 1960 végéig sebészfőorvosa. 1961. jan. 1-vel nyugdíjazták, de megbízásból még június 1-ig vezeti osztályát. Utána halála napjáig, 1969. febr. 8-ig a soproni Városi Rendelőintézet urológiai szakrendelését vezette. 43 évig állt tehát a soproni kórház sebészeti osztályának élén. 43 év, egy emberöltő, gondoljuk csak meg, hogy 30 évi szolgálat kellett a teljes nyugdíjjogosultsághoz. Ha ehhez hozzáadjuk Sopron előtti 9 éves sebészi működését, 52 évig volt aktív sebész, 8 évi szakrendelői tevékenységével együtt pedig 60 éven át dolgozott. Mivel sebészek előtt beszélek, nem kell külön hangsúlyoznom, mennyi felelősségteljes döntést, idegfeszültséget, betegek sorsáért való aggodalmat, mennyi átvirrasztott és átdolgozott éjszakát, vasár- és ünnepnapot jelent ez!

Nézzük csak meg kissé közelebbről, milyen körülmények közt kezdte meg működését Sopronban!

Király Jenőt új kórház igazgatójává és sebészfőorvosává nevezték ki, melynek tavaly ünnepeltük 50 éves fennállását. A soproni kórházi betegellátás természetesen sokkal régebbi múltra tekint vissza. A mai kórházról az első levéltári adatot 1890-ben találjuk. Az akkori polgármesteri jelentésben szerepel egy új kórház megépítésének terve. Erre nagy szükség volt, mert működött ugyan két kórház a városban – egy városi és egy magánkórház (a későbbi Zita-kórház) – de egyik sem felelt meg a követelményeknek és a tehetősebb betegek Bécsbe vagy Bécsújhelyre mentek, ha komolyabb kezelésre szorultak, sőt a munkáspénztár is küldte oda tagjait. De a tervek abban az időben sem valósultak meg gyorsan, sőt...! Már 1909-et írtak, amikor a város végleg elhatározta a kórház megépítését, de csak 1910-ben indult meg az építkezés. Közben kitört az I. világháború és a munka lelassult. Mikor 1918 májusában Király Jenőt kinevezik igazgatónak, a kórház még mindig nincs készen. Király Jenő a régi városi kórházban kezdi meg működését. Közben a katonaság veszi át a kórházat s elkészülte és a háború befejezése után is nehezen akarja visszaadni. A sok huzavonának a Tanácsköztársaság megalakulása vet véget. Elrendelik az új kórház megnyitását és a polgári lakosságnak való átadását. Dr. Szilvási Gyula kórházi főorvos, Sopron város egészségügyi népbiztosa 1919. június 23-án nyitja meg hivatalosan a kórházat.²⁽¹⁵⁴⁾ A megnyitásnak tavaly volt 50 éves jubileuma, amint ezt Szilvási Gyulának és Király Jenőnek a kórházban található emléktáblája is hirdeti.

Király Jenő nehéz időben vette át a kórház és a sebészeti osztály vezetését. Az ország a vesztes háború után rossz gazdasági helyzetben volt, és ezt a kórház is megérezte. Induláskor csak 4 osztálya működött: sebészeti, belgyógyászati, nőgyógyászati és bőroosztály. Hosszú évek szívós szervező munkája után fokozatosan alakítják ki a többi osztályt, és a 30-as években a kórház már minden téren kiállja az összehasonlítást az ország többi megyei kórházával. Király Jenőnek mint igazgatónak elévülhetetlen érdemei vannak ebben. Természetesen saját osztályát is fejleszti, és sikerül az akkori kornak megfelelő modern osztályt kialakítania. Mindig lépést tart a sebészet tudományának fejlődésével. A sebészeti osztály műtőtraktusa ma, 50 év múlva is erről tanúskodik.

A sebészeti osztály szakmai színvonala magas fokú. Király Jenő elméletileg igen jól képzett. Alapos, gondos kivizsgálás után állítja fel a műtéti indikációt. Kiváló manualitású operatőr, műtéti eredményei ennek következtében igen jók. Ehhez társul még rokonszenves egyénisége, a betegekkel való gondos törődése, halk, szerény, megnyerő modora. Nem csoda, hogy hamarosan megszereti és becsüli nemcsak Sopron városának és megyéjének, hanem a távoli környéknek lakossága is. Különösen a gyomorsebészet terén tett szert nagy hírnévre. A 20-as években a gyomorresektio nem tartozott az általánosan végzett műtétek közé. Király Jenő már akkor nagy számban és kitűnő eredménnyel végzi a műtétet. Nemcsak

Sopron város és megye betegek jönnek hozzá műtetre, hanem egész Észak-Dunántúl, Zala megye, sőt Burgenland betegeinek jó része is felkeresi. Míg a Verebély-klinikáról 9,4%, a Hüttl-klinikáról 3713%, a Hedri-klinikáról 4,7% mortalitásról számolnak be gyomorresektio után, az ő osztályán 1924 és 1944 között 469 gyomorresektióból és 55 anastomosisból a műtéti halálozás 0,57% volt! 1945 és 1948 között 183 gyomorresektióból és GEA-ből 1 betege halt meg, ami 0,55%-os mortalitást jelent.

Lúgkőnyelés okozta oesophagus stenosisos betegeknél sikerrel végez antethoracalis bőrcsöves nyelőcsőplasztikákat. Több szakaszban operált betegek között vannak, akik később megházasodtak, szültek és teljes értékű tagjai lettek a társadalomnak.

A sebészet minden terén jártas volt. Nemcsak sebészeti hanem urológiai (vese, prostata stb.) műtéteket is nagy számban végzett. Az ő idejében még nem volt a kórháznak önálló urológiai osztálya, ezeket a betegeket is ő látta el.

A 20-as évek elején a kórháznak operatív nőgyógyászati osztálya sem volt, évekig a nőgyógyászati műtéteket is ő végezte.

Alapos elméleti képzettsége ellenére sajnos kevés tudományos dolgozat maradt utána, inkább a gyakorlat embere volt. 1951-ben a „Gyógyszereink”-ben jelent meg egy dolgozata a hyperthyreosis sebészi vonatkozásairól. Ebben találunk egy statisztikát, mely szerint 1948–1950 közötti 3 évben 333 strumát operáltak osztályán 0,3% mortalitással, ebből 213-at ő maga operált.

Sajnos a II. világháború alatt nemcsak a kórház szenvedett sok kárt a bombázások következtében, hanem a háborús események folytán az osztály kórlapjai és műtéti naplói is megsemmisültek, és így sok munkássága idejéből való, igen értékes és feldolgozásra érdemes dokumentációs anyag pusztult el.

A háború után a kórház évekig ismét csak a város különböző épületeiben szükségkórház jelleggel működhetett, s Király Jenőre mint igazgatóra hárultak ismételten az újjáépítés, majd visszaköltözés gondjai. 1949-ben a kórházigazgatás terhe lekerült válláról és teljes egészében osztályának szentelheti minden idejét és energiáját. 76 éves koráig vezeti még osztályát, rendszeresen végzi a legnagyobb műtéteket is. Hivatásától és a betegektől nyugdíjazása után sem tud elszakadni. A Városi Rendelőintézet urológiai szakrendelését vezeti még 8 éven át. Ott is éri a halál, munkahelyén, hirtelen, 84 éves korában. Mintha a sors különös kegyével akarta volna kitüntetni azt, aki egész életét beteg embertársainak szentelte. Ezt fejezik ki Petri professzor sorai is: „Lehet-e méltóbb befejezése egy orvos életének, minthogy 84 éves korában, orvosi munkája közben, a vizsgáló asztal mellett érte a halál?”

Király Jenő nemcsak kiváló sebész volt, hanem páratlan kolléga, tanítómester és főnök is. Példamutató volt együttműködése a többi kórházi osztállyal. Kitűnő tanítványokat nevelt, akik főorvosként és egyéb vezető beosztásban is megállták helyüket. Nemcsak a betegek becsülték és szerették rajongásig, hanem munkatársai és beosztottjai is. A két világháború közti félféudális világban is mindig demokratikus gondolkodású volt. Egykori munkatársai erről számos történetet tudnak elmondani. Mindjárt, mikor Sopronba került, az akkor még működő magánkórház hívta, operálja ott meg magánbetegeit. Visszautasította az anyagilag kedvező ajánlatot, mivel összeegyeztethetetlennek tartotta, hogy saját kórházának konkurenciát csináljon. Egyszer egyik előkelő betege panaszkodott valamelyik másod orvosára, hogy nem beszélt vele elég udvarias hangon. Mikor kérdőre vonta az orvost, az azzal védekezett, hogy nem tudta, ki a beteg. Erre a következőket mondta neki: „Jegyezze meg magának, hogy az én osztályomon a paraszttal is úgy kell bánni, mintha gróf lenne.” Hogy mit jelentett ez abban az időben, azt hiszem,

felesleges hangsúlyoznom.

Nagy fokú szakmai elfoglaltsága mellett is mindig szakított magának időt társadalmi problémákkal való foglalkozásra. Ott találjuk a társadalmi haladó erők soraiban. Munkásságáért 1953-ban kiváló orvosi címet kapott, 1961-ben pedig a Népköztársaság Elnöki Tanácsa a „Szocialista Munkáért” érdemrendet adományozta neki.

Magánéletében is szeretetreméltó egyéniség. Családját rajongásig szereti. Egyformán kedves mindenkihez, függetlenül annak állásától, rangjától. Szerény, visszahúzódó, kissé szófukar egyéniségének megfelelőek kedvtelése is, melyekkel levezette megfeszítő munkássága fáradalmait. Fiatal korában szeretett sportolni, jó vívó volt. A későbbi években a vadászat jelentett kikapcsolódást számára, ahová azonban leginkább a természet szépségeinek szeretete vonzotta. A legnagyobb felüdülést a kertészkedés [372](#)nyújtotta neki. Városi lakóháza körül és a Lövérekben is volt kertje, szabad idejében kesztyűben – hogy ne szennyezze kezeit – nyesegette a fákat, bokrokat, ápolta virágait.

Joggal mondhatjuk róla, hogy harmonikus életet élt. Hosszú, alkotó évek után hullt ki kezéből a szike. Életműve azonban fennmaradt az utókornak.

Mai tudományos ülésünkön a legnagyobb megbecsüléssel adózunk emlékének. Életével példát mutatott nekünk. Emlékét, azt hiszem, akkor tiszteljük legjobban, ha ezt a példát követjük és méltóan igyekszünk folytatni életművét.

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Hárs József: Néhány szó az 1971. évi Soproni Ünnepi Hetekről

Hárs József: Néhány szó az 1971. évi Soproni Ünnepi Hetekről

A prospektusokban tizennegyediként jelzett 1971. évi Soproni Ünnepi Hetek barlangszínházi és zenei műsorának igényessége, egyéb rendezvényeinek az eddigiekhez képest változatlanul közepes vagy éppen süllyedő színvonala s az általános szervezési és hírvérsi nehézségek nem teszik lehetővé, hogy megmaradjunk egy egyszerű beszámoló keretei közt, hanem mélyebb összefüggéseket kell keresnünk a jelenségek mögött, sőt fel kell villantanunk néhány ötletet a jövőre vonatkozóan is. Tesszük ezt annak ellenére, hogy nagyon jól tudjuk: munkánk nem tartalmazhat végleges megállapításokat. Célunk legfeljebb azoknak a gondolatoknak első megfogalmazása lehet, melyek az Ünnepi Hetek megírandó történetének kiindulásául szolgálhatnak. [1\(155\)](#)

A rendezvény-sorozat június 25-én – az ünnepélyes nyitás előtt – a soproni zenekar kultúrházbeli sikeres hangversenyével kezdődött, s július 12-én este zárult szabadtéren. A két dátum között kétszer volt Fidelio, négyszer Szophoklész és két különböző balettest Fertőrákoson, voltak hangversenyek a Liszt Ferenc Művelődési Központban, a Szt. Mihály templom kórusán és szentélyében, a dómban és a Haydn-kert széksorai előtt. Voltak külön erre az alkalomra rendezett vagy ekkortájt megnyitott kiállítások múzeumok és iskolák termeiben s a Festőteremben is, egy nemzetközi kosárlabda-torna, a rádió zenei vetélkedője stb.; utolsóként, de nem utolsósorban a Nyári Egyetem. [2\(156\)](#)

A műsor előadójának megválogatásában Kodálynak az a többször is hangoztatott javaslata vált valóra, hogy zenei téren Sopronnak Győrrel és Szombathellyel kell [373](#)összefognia. [3\(157\)](#) Öntevékenyek és hivatásosok

felvonulását a MÁV szimfonikusok és budapesti szólisták egészítették ki. A műsorszámok összeválogatásánál bizonyos mértékig érvényesült Liszt Ferenc hatása, születésének 160. évfordulója kapcsán. Ezt a hivatkozást kissé erőltetettnek érezzük, mert Lisztet Sopronban mindenféle évforduló nélkül állandóan játszani kell. Reméljük, nem kell várnunk a következő kerek vagy kereknek látszó évfordulóiig ahhoz, hogy pl. a most elhangzott Esztergomi misét újból élvezhessük (az igen sokat vállalt Soproni Pedagógus Kórus ebben is remekelt). Liszt Via Crucis-a azonban általában kevésbé tetszett, s ennek nem az ekkor is kiváló előadás, hanem a rendezés volt az oka. Ilyen sok részből álló, Munkácsy-szerűen epikus jelenetfestést nem lehet nyomtatott műsor nélkül követni. A mű előtt elhangzó szavak emléke inkább zavar, mint segít a zene élvezetében. Kodály Psalmusa, talán a túl erős zenekari hangzás és a szólista némi indiszponáltsága következtében, élesebben vetette fel a kérdést: jó-e a szentélyből muzsikálni. Ilyen esetben az akusztika, Réti József megállapítása szerint, a templom bejáratánál a legkedvezőbb.

Ha már az akusztikánál tartunk: a „Kaszinó” hangversenytermében a máshol megszokott viszonyokkal ellentétben, nem a hátsó sorokból, hanem előlről zeng jobban az orgona. Ez is csak olyan kiváló művésztől, mint Lehotka Gábor. Hangulatilag is jó színhely a dóm (Szt. György) templom, most már lemezeken is megörökített orgonájával, de az evangélikusok temploma is kiváló adottságokkal rendelkezik. Kár, hogy az utóbbi időben kimarad az Ünnepi Hetek helyszíneinek sorából.

Mielőtt áttérnénk a legrangosabb létesítményre: a barlangszínházra, még két kérdéstről kell beszélnünk. Az egyik a taps a templomban, a másik a szombathelyiek hangversenye.

Vas megye székhelyének muzsikusai másodszor szerepeltek Ünnepi Heteinken, mindkét alkalommal különlegesen igényes és igen jól megoldott műsorral, s mindkét alkalommal jóformán visszhangtalanul. Miért? Az időpont annak idején is kedvezőtlen volt, most se mondható szerencsésnek. Vasárnap délelőtt az idegenek várost néznek, a helybeliek pedig készülnek az ebédre. Az ilyen matiné közönségét sokkal előbb és talán valami bérlettel kellene megszervezni.

Fölöslegesnek bizonyult az izgalom a templomi hangversenyek előtt: ezekre az utolsó pillanatban is lehet jegyet kapni, részben azért, mert nem ismerik a pontos befogadóképességüket, részben azért, mert az a hit járja, hogy ott mindig van hely. (Csak az a fontos, hogy félórával előbb érjen oda az ember.)⁴⁽¹⁵⁸⁾

374A templomot zsúfolásig megtöltő hallgatóság mindkét nagyszerű hangverseny után néma maradt. Még jó, hogy utat engedett a távozó művészeknek. Vajon mi ennek az oka? A magyarázatot a múltban találjuk meg. Jó egy évtizede a Szent Mihály templombeli hangversenyek előtt pap tartotta az ismertetőt, s külön hangsúlyozta, hogy ne tapsoljunk az „isten házában.” Ez a kívánság nem talált süket fülekre az idősebb nemzedék körében, hiszen szerintük ott még a hangos beszédet is kerülni kell. Tetszésnyilvánítás csak akkor van, ha azok a fiatalok alkotják a többséget a nézőtéren, akik az ilyen régi reflexekről mit sem tudnak. De azért mindenki érzi a helyzet fonákságát. A rendezőségnek kell néhány okos szóval bejelentenie, hogy nem szentségtörés a taps. A művészetet, a művészeket becsüljük meg vele.

Zajos tetszésnyilvánításban nem volt hiány a barlangszínház előadásain. A Fidelio nagyon szépen hangzott még akkor is, ha az előadás maga nem volt mindig egyenletesen magas színvonalú. Mindenképpen hasznos megoldás egy helybeli kórus szerepeltetése, mint ahogy a győri irodalmi színpad segítsége is az a görög tragédiákban. A rabok kórusát erősítette egyrészt a hajdan itt raboskodók emléke, másrészt az, hogy soproniak énekelték. Nemcsak anyagilag előny, hanem példamutató a lelkesedésben is, amit aligha várhatnánk el egy hahnizó hivatásos statisztériától. Ellenben az anyaintézmény elzárkózása miatt szólisták és színészek egyenként való szerződtetése s az Antigóné és az Oidipusz királynak valami hasonló okból

fordított sorrendben történt előadása nem megnyugtató a jövőre nézve. A nagy színvonalbeli különbség a tavalyival szemben az idej Oidipusz javára, vagy a sem hangban, sem felfogásban nem megfelelő Antigoné nem záloga egy állandó és egyenletes fejlődésnek, mely az újdonság varázsának elmúltával egyedül biztosíthatná a barlangszínház tartós sikerét.

A díszletek színvonala is egyenletlen. A Fidelioé jónak mondható, Oidipusz király mozgástere kiváló, de az áldozati oltár nemcsak kopott, hanem arányaiban sem szerencsés. Telitalálat viszont az Antigoné díszlete. Az amúgyis lenyűgöző természetes környezetet és okosan alkalmazott fényhatásokat a nyomasztó félelmességig fokozó óriás sziklalap, láncain függve, végzetként nehezedik színpadra és nézőtérre egyaránt.

Nem kétséges, hogy a görög tragédiának és egyes operáknak (elképzelhető itt a szegedi Norma és Nabucco és talán az Aida is) különleges és jó színteret talált az intéző bizottság. Sokkal kérdésesebb a balett helyzete. A hátsó sorokból, ahonnan az egész történet egy pillantással áttekinthető lenne, a nézőtér alacsony lejtése nem biztosít túlságosan jó rálátást a színpadra, ami pedig a táncok élvezéséhez elengedhetetlen. A táncjátékok rendezői nem tudták még birtokba venni a teret, amit a Pécsi Balett egyes szólótáncosainak váratlan elmaradása csak nyilvánvalóbbá tett. Ennek ellenére, mint azt a Hazafias Népfront értékelése leszögezi: „kitűnőek voltak a balettelőadások. Mindkettő nagy erkölcsi és anyagi sikerrel is zárult. A Pécsi Balettet rendszeres szereplővé kell tenni.” Az utóbbival mi is egyetértünk.[5\(159\)](#)

Nem sok jót mondhatunk el a kiállításokról. A különben nagy élményt nyújtó Horváth-émlékiállítás a terem ridegsége, a még mindig nem elég jó világítás, sőt bizonyos tekintetben a képek válogatása és elrendezése következtében sem nyújthatta idegenek számára azt, amit Horváth József művészete számunkra jelent.

A tavalyi virágkiállítás jobban sikerült, az ideinek volt bizonyos kapkodó jellege, amit a japán résztvevő lemondása is okozhatott. Kár, hogy a szép virágok a hirtelen beköszöntött meleg miatt oly gyorsan elhervadtak.

A Szönyeggyár bemutatója rendezésből jeles, a jegy ára viszont kissé magas volt. Egyáltalán nem sikerült a szövetkezetek „seregszemléje”. A tárgyak évek óta visszaköszönnek az embernek, s egyre kisebb területről. Csak a belépő ára emelkedik. Vannak akik még emlékeznek az 1949. évi „A soproni ipar 100 éve” című kiállításra, ehhez [375](#)már hasonlítani sem lehet a mostani kis bemutatót. Megjegyzendő, hogy évekkal ezelőtt még az összes kiállítás jegyeit egy blokkon (akár előre is) lehetett megvásárolni, aztán egyre több színhely önállósította magát, most pedig már mindenütt külön kérik az obulusokat. Azt a régi módszert nem elsorvasztani, hanem inkább fejleszteni kellene: bevonni abba a múzeumokat is.

A sportot mindössze egy megvalósult rendezvény, az egyébként közönségsikert aratott kosárlabdatorna képviselte. Sokan hiányolják a lóversenyeket. Nem lehetne valami lovastúrát ideirányítani, Nagycenk érintésével, Széchenyire emlékezve? A Szabadság körüli autó- vagy motorversenyek megrendezésének igen sok az ellenzője s joggal, mert a pálya veszélyességén kívül nagy hátrány, hogy nagy kiterjedésű lakott területet zár el félnapokra a külvilágtól, még a mentőautótól is megfosztva az Alsó Lövérék lakóit.[6\(160\)](#)

A könnyűzenét az erre vágyó közönségnek az OKISZ Textillabor zenés, műsoros divatbemutatója szállította. A zárójelentés szerint itt „főleg a tánczene dominált, jeles táncdalénekesekkel, mert a divatbemutatót csak néhány ruhadarab jelentette.”[7\(161\)](#)

A kimondottan szabadtéri rendezvények közül elsőnek a Haydn-kerti koszütümös hangversenyt említem, mely az értékelés szerint „nagyon kedves volt, azonban felül kell vizsgálni, hogyan lehetne itt valami újat

hozni. Talán a helyszín változtatásával?” Véleményünk szerint ennek a műsornak zeneiskolai vizsgálhangverseny jellege van, s ebből következik minden nehézsége is. Jutalomszabadságról visszahívott növendékek szerepelnek nyaralni vágyó (vagy didergő) rokonaik, ismerőseik előtt, azt bizonyítva, hogy aki kisebb, az nem tud még olyan jól zenélni, mint aki már sokat gyakorolt és sikkesen mozog a kosztümben is. Megvan ennek a maga hangulata, kedvessége, sőt varázsa is azon a helyen, ahol történik, de nem akkor, amikor történik. Inkább úgy május vége felé lenne célszerű. Kívülálló számára (legyünk őszinték) zenei élményt keveset nyújt. Ezen összekötő szöveggel és határozott műsor-elképzeléssel lehetne segíteni. Nem ártana úgy összeállítani a számokat, hogy azok egy szerző vagy egy gondolat köré csoportosuljanak Haydn-kortársak zenéje kosztüms növendékek előadásában, a kortársakat magyarázó-ismertető szöveg kíséretében helytörténeti értelmet adna egy ilyen hangversenynek. Századok házi muzsikája, zenelecke, éneklecke Rauchra és Lisztre emlékezve, nem zárja ki a kezdők szerepeltetését, hiszen régen sem játszott mindenki művészi fokon.⁸⁽¹⁶²⁾

Az ünnepélyes nyitás és a záróakkord: a Soproni Szimfónia (ennek lényege az a jól bevált vetítettképes remeklés, mely – újra és újra felfrissített anyaggal – hosszú évek óta hirdeti Sopron szépségét) évről évre megisméltlődő küzdelem a technikával, az akusztikával és a nyártól szétzilált együttesekkel. Sajnos nem gondoskodtak a Beloiannisz tér újrakövezése előtt megfelelő hangosító és világosító berendezések s egy irányító és kapcsolóhelyiség kiképzéséről. Így beláthatatlan ideig megint csak a zsonglörködni kényszerülő szerelők és szereplők előre ki nem számítható szerencséjén múlik egy-egy ilyen rendezvény sikere. És az időjáráson.

Voltak már szerencsés évek, mikor az Ünnepi Hetek idején jóformán szemernyi eső sem esett, és az esti órákban zavartalanul működhetek a zöldvendéglők, de az általános tapasztalat inkább az (s ezt erősíti meg a helybeli meteorológia is), hogy július eleje még beleesik a Medárd-időszakba. Éppen ekkor valószínűbb a változékony, hideg idő, mint az igazi nyár.⁹⁽¹⁶³⁾

376A közlekedésben mindenesetre erre kell számítani. Ha Fertőd nem vonja el az autóbuszokat, akkor csak egy nehezebb kérdés marad: a barlangszínház megközelítése. Idén ezt már lényegében megoldották. Jó lenne azonban, ha a buszok nemcsak a végállomásig szállítanák a közönséget, hanem színházi egyes, színházi kettesként tovább is.¹⁰⁽¹⁶⁴⁾

Tulajdonképpen miért is vannak nyáron a Soproni Ünnepi Hetek? Az öntevékeny művészeti csoportok számára ez a legkevésbé kedvező időszak, mert a diákokat nehéz vagy éppen lehetetlen összetartani, a felnőttek pedig erejük végére értek. Művészi szempontból szinte jó a kissé hűvösebb idő. Rossz elgondolni, mi lett volna a színvonallal, ha előbb köszönt be a kánikula. A barlangszínpad májustól októberig alkalmas előadások tartására, a színhelyek javarésze ugyancsak. A hivatásos művészek inkább tudnak együttesként megjelenni idény végén, esetleg elején, mint éppen nyáron. Az az idő már elmúlt, mikor még a határsáv-kedvezmények vonzották ide a látogatókat. A Vendéglátó Vállalat és a kereskedelem nyilván fel tud készülni más időszakokban is a bizonytalan létszámú idegen fogadására, akiket a szállók, a turista tábor, a város és környéke turistaszállói és a fizetővendégszolgálat el tud helyezni iskolaévben is. (Illetve nyáron se tud elhelyezni: az Ünnepi Hetek értékelése foglalkozik azzal, hogy égetően sürgős az idényszálloda létesítése.) Az ilyenfajta akciókban a diákkollégiumok inkább csak az ötvenes években játszottak szerepet.

A legalkalmasabbnak a május vége látszik, de ezt csak évekre visszamenőleg és az összes körülmények gondos mérlegelésével lehetne megállapítani. Addig is azonban változtatni kellene azon a felfogáson, ahogyan a propagandát kezeljük. Az értékelés, bár több helyen is megemlíti a hiányosságokat,

végeredményben mégis azt állapítja meg, hogy „a propaganda munka jobb volt minden eddiginél.” S ezt láthatólag a nyomtatványok nagyobb példányszámára s a nagy sikerűnek tartott sajtótájékoztatóra alapozza. Ugyanakkor nem vesszük észre, hogy mennyire lemaradtunk a figyelem felkeltése terén, még akár Kőszeghez képest is. Nem szabad előfordulnia annak, hogy egy szívós természetű budapesti ember hetekig járjon a főváros összes idegenforgalmi illetékese nyakára, hogy megtudja, mi a Soproni Ünnepi Hetek műsora, s végre egyetlen helyen tudjanak csak mutatni neki egy szál féltve őrzött tájékoztatót, azt a kis szórólapot, melynek adatai addigra már részben elavultak. Kérdezhetnénk: miért nem írt az illető egyenest Sopronba? – Írt, de nem kapott választ...[11\(165\)](#)

„El kell érnünk, hogy a Soproni Ünnepi Hetek megkapja a maga méltó helyét – nem minálunk –, hanem a nyári rendezvények sorában” – állapítja meg a Hazafias Népfront értékelése. A cél helyes, de azért nálunk is van még tennivaló. Ahhoz, hogy a közönség minél szélesebb köre érezze magáénak ezt a rendezvényt jó lenne egy olyan híradót sokszorosítani, mely az Ünnepi Hetek és a Soproni Szüret idején naponta, máskor alkalmasszerűen jelenne meg, s a közönség észrevételeitől kezdve a műsorváltozásokig mindenről tájékoztatná az érdeklődő sopronit és a vendégeket egyaránt.[12\(166\)](#)

Helyes, hogy városismertető sétákat indítunk, de indíthatnánk olyan mikrobuszjáratokat is, melyeken a vezető által kezelt magnó szolgáltatná az akár több nyelvű ismertető szöveget.[13\(167\)](#)

377 Javasoljuk, hogy a legközelebbi sajtótájékoztatót a pécsiek példájára Budapesten, a Fészek klubban vagy más alkalmas helyen tartsák, ahová a legilletékesebbek is könnyen eljuthatnak. S ne sajnálják ott a tiszteletjegyeket azoktól, akik – ha esetleg nem is mindjárt –, de később bizonyosan szószólói lennének az Ünnepi Hetek ügyének az egész ország előtt.[14\(168\)](#)

Sok mindenről lehetne még beszélni, s másoknak bizonyára jobb javaslataik vannak. Ez az írásban és szóban gyakran megnyilatkozó tény is jelzi, hogy közügy nálunk ez a rendezvény. Ki így, ki úgy látja jövőjét, egy azonban, azt hiszem, egészen világos: előrelépés most már aligha lehetséges tudományos alaposágú felmérés, közvéleménykutatás és egy olyan színházi szakember nélkül, aki nemcsak szívvel-lélekkel, hanem megfelelő hatáskörrel is intézhetné rendezvénysorozatunk egyre inkább szerteágazó ügyeit.[15\(169\)](#)

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

MEGEMLEKEZÉSEK

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK / Fogarassy László: Traeger Ernő (1887–1971)

Fogarassy László: Traeger Ernő (1887–1971)

A „Gyorsírók és Gépírók Lapja” közzétette a soproni népszavazás történetéből is ismert dr. Traeger Ernő

nekrológját (XXI. 1971, 107–108, írta Z. D.), amelyben elsősorban a magyar gyorsírás területén végzett tevékenységét méltatta. Traeger Ernővel Sopron sorsdöntő napjainak egyik szemtanúja, sőt aktív szereplője távozott el az élők sorából, ezért mi is kötelességünknek tartjuk méltó módon búcsúztatni.

Dr. Traeger Ernő 1887. október 27-én Pinkafőn (ma Pinkafeld, Burgenland) született német–magyar nyelvű evangélikus családból. A népiskolát a Vas megyei Koltán, a gimnáziumot Sopronban végezte, majd a budapesti és kolozsvári egyetemen jogot hallgatott. Diplomája megszerzése után 1912-ben Bécsben a császári és királyi közös pénzügyminisztérium szolgálatába lépett, a monarchia felbomlása után pedig Budapesten töltött be különböző minisztériumi, miniszterelnökségi magas beosztású tisztségeket. Villani Frigyesnek a soproni népszavazásról és az osztrák–magyar határmegállapításról szóló könyvéből tudjuk, hogy dr. Traeger Ernő 1922-ben miniszterelnökségi osztálytanácsos és a magyar határmegállapító biztos helyettese volt: „Főleg az adatgyűjtéssel foglalkozott és a proposíciók szakszerű kidolgozását vállalta. Ezzel fölötté értékes munkát végzett, melyet a bizottság entente tagjai is elismertek. Távollétem alatt mint állandó helyettesem céltudatosan vezette a (magyar) delegációt. Fáradhatatlan munkásságával nagy mértékben hozzájárult az elért eredményekhez” – írja róla Villani. Missuray-Krúg Lajos pedig közismert könyvében azzal a kommentárral tette közzé fényképét, hogy nagy érdemei vannak a soproni népszavazás előkészítése körül. A második világháború után feltámadt Ausztriában akadtak történészek, akik csodálkoztak azon, hogy Traeger Ernő önzetlen munkásságát Sopron védelmében élete alkonyán nem méltányolták. Így például Körber egykori osztrák miniszterelnök volt titkára, Ernst Trost (*Das blieb vom Doppeladler. Auf den Spuren der versunkenen Donaumonarchie*. München 1969, 79). Azoknak viszont, akik renegátnek tekintették, Traeger Ernő azt mondhatta, hogy ha ő az, akkor Aulich Lajos, Vetter Antal, Damjanich János és Petőfi Sándor társaságában van. A német [378](#) tudomány és irodalom kitűnő ismerője, aki ismerte Herdernek a magyarságot eleve elparentáló jóslatát, nem Herderre, hanem Petőfire hallgatott:

*„Ha nem születtem volna is magyarnak,
E néphez állanék ezennel én.
Mert elhagyott, mert a legelhagyottabb
Minden népek közt a föld kerekén.”*

1944-ben megjelent „Civitas Fidelissima” c. verseskötete a német megszállás évében azoknak is szólt, akik szívesen látták volna a Volksbundban, s ahová nem ment. És mégis, 1945-ben akadt valaki, akinek intézkedésére mondvacsinált politikai vád ürügyén letartóztatták. Két évig volt vizsgálati fogságban, míg végre a népbíróság bűncselekmény hiányában felmentő ítéletet hozott. Ezután tíz évig munkásként kereste kenyerét és nyilván úgy érezte magát, mint Plátó Madách falanszterében. 1957-ben nyugdíjba ment és a Gyorsíró Szövetségnek lett munkatársa. Irodalmi tevékenységéről megemlékezett az Irodalmi Lexikon harmadik kötete. Azonfelül számos, haláláig meg nem jelent kézírata az Országos Széchényi Könyvtár kézírattárában van, ahol a kutatók rendelkezésére állanak. Házassága gyermektelen maradt.

Utolsó éveit Felsőgödön, Táncsics utca (ma Lenkey u.) 12. szám alatti szerény lakásában töltötte megértő és a sors változásait nagy lelki erővel viselő feleségével. Hetenként egyszer-kétszer bejárt Budapestre, hogy a Gyorsíró Szövetség Bástya utcai helyiségeiben ellássa funkcióját, amíg korával járó betegeskedése otthonához nem kötötte. 1971. február 15-én halt meg Vácott, a kórházban. Földi maradványait kívánsága szerint elhamvasztották és a budapesti Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra. Vele majdnem egy idő tájban költözött el az élők sorából Pinkafőn lakó nővére is.

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

---

379 SOPRONI KÖNYVESPOLC

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Földes Mihály: A tűztorony új fiai. Budapest, Kossuth Kiadó, 1970, 286 p.

**Földes Mihály: A tűztorony új fiai.
Budapest, Kossuth Kiadó, 1970, 286 p.**

A szerző modern történelmi regényt írt három 1919-es soproni forradalmárról és mártírról, középpontba állítva Entzbruder Dezső szimpatikus, robbanékony egyéniségét és életútját. Tette mindezt úgy, ahogyan

mai fiatalok számára írni kell. Könnyed stílusa, pergő és fordulatokban gazdag cselekménye, megkapó atmoszférája van a könyvnek, s reméljük mindezt sok fiatal (és nemcsak soproni) „felfedezi”.

„Hetek óta hiába fagattunk valakit, pedig ha megszólalna az illető...” – ez a sokat sejtető mondat báró Lehár Antal ezredes szombathelyi főhadiszállásán hangzott el 1919 augusztusában. S ez a „valaki” Entzbruder Dezső tanító, volt császári és királyi főhadnagy. Szovjet-Oroszországot megjárt forradalmár, a Soproni Direktórium volt tagja és katonai biztosa. A magyar kommünt levették, mindenütt tisztí különítmények garázdálkodtak, hajtóvadászatokat rendeztek a levett forradalom országos és helyi vezetői ellen. Entzbruder és két mártírtársa – Bors László és Salzberger Sándor – vállalták sorsukat, és közben hősszé magasodnak előttünk, de mindvégig egyszerű emberek maradnak.

A történelmi ihletésű regény cselekménye egyetlen párbeszéd keretében pereg. Az egyik partner bizonyos Hella Wildhmahr (aki azért jött Szombathelyre, hogy Lehár ezredest megnyerje Habsburg Károly exuralkodó restaurációs terveinek), a másik a fiatal Entzbruder. Hella és Dezső egész napot betöltő párbeszéde – inkább szópárbaja – tulajdonképpen ez a könyv tartalma. S közben kibomlik előttünk egy nagy ívű, vágató élet Sárvártól Pápán. Szovjet-Oroszországon és Sopronon át Szombathelyig: a kezdettől a végig.

A párbeszéd teljes fegyverzettel és nyílt sisakkal folyik, mindkét fél bevet mindent. Hella a rafináltságot és ködös ígéretést, szinte megcsillantva ezzel Entzbruder előtt a szabadulás, elvtársai megmentése és az élet lehetőségét. Dezső a tudatos forradalmár lobogó meggyőződését, logikai kvalitásait, az ügy és elvtársai iránti feltétlen hűséget. „Reggeltől estig mérköztem egy férfiasan szép fiatalemberrel. Ragyogó harminc évem minden fegyverét bevettem ellene. Izgalmas drámát éltem át: hatása az idegeimben marad mindörökre” – így summázza Hella a párbeszéd mérlegét. Entzbruder végkövetkeztetése a következő: „Márciustól augusztusig egyetlen rohanás volt az életünk. Forradalom és ellenforradalom, közben szociális alkotások hosszú sora!” Tegyük hozzá mindehhez: Lehár ezredes megbízottja egyetlen kérdésére sem kapott választ, nem tudott meg semmit a forradalmár állítólagos „titkairól.” Entzbruder méltó ellenfélnek bizonyult.

Entzbruder Dezső gazdag életútjának vázlatát már tisztázta helytörténetírásunk, és joggal állíthatjuk, hogy mindez közismert. Földes könyvének elolvasása után mégis az az érzésünk, hogy jelentősen gazdagodott, teljesebb és színesebb lett bennünk a korábban kialakult Entzbruder-portré. Közelebről megismerkedhetünk a forradalmárrá érés érzelmi és értelmi motívumaival, egy fiatal értelmiségi életútjának fordulópontjaival. Nevezetesen: a sárvári gyermekévek élményeivel, a pápai tanítóképzős első sikereivel, a háború és hadifogság kijózanító és élesebben láttató képeivel, majd az egész életutat betetőző forradalommal. Hősünk 1918 elején főhadnagyként érkezik vissza Sopronba, és valósággal beleveti magát a két magyar forradalom sodró áradatába. S a magyar tizenkilenc rohanó eseményei kész forradalmárrá érlelik: tudja miért és mit kell tennie.

Ismeretes, hogy a fiatal forradalmár-tanító – nyelvismerete mellett – tehetséges zongorista volt. Játékának varázsa volt, értett e nemes hangszer nyelvén, érezte minden rezdülését. Lehár ezredes ismerte a fogoly Entzbruder szenvedélyét és fogékonyságát [380](#)a zene iránt. Hella kérésére zongorához parancsolta, hogy rögtönözzön. Kínzások és hetek óta tartó vallatás után most még zongorázzék is! Meggyötört kezei nem akarnak engedelmessé válni, agya tiltakozik a kínzó újabb fogása ellen. Pedig hogy szerette és szereti még mindig a zongorát. Hella biztatására, kérő tekintetére már-már engedelmessé válik – leült a billentyűsor elé. A könyv szerzője remekül oldotta el ezt az ellentmondásos epizódot: „...leütötte a szubkontra oktávák legmélyebb hangját, s egyetlen füllé alakulva hallgatta a hosszan elnyúló, bűgő hangot. Ilyen a hajók

ködkürtje és az óceánjárók búcsúszirénája, amikor a távoli út megkezdődik... Apránként elenyészett a hang... Entzbruder felállt, nyomasztó csend támadt”. Nem tehetett mást, a maga módján tiltakozott kínzói rafinált fogása ellen.

A könyv lapjai hűen követik egy végső számadásra készülő ember vallomását, aki tudatosan kereste és vállalta helyét a történelemben. Rövid életének, tevékenységének csomópontja Sopron volt: ide vonult be katonának 1914 őszén, ide érkezett vissza 1918 elején, itt lett igazán forradalmárrá. A szerző sorai Sopron és Entzbruder kapcsolatáról ide kíváncsoznak: „...úgy hatott rá a nyugtalan város, mint egy hatalmas képcsarnok, amelynek minden egyes vásznát kiváló művészek festették... megbámulta a Tűztornyot, mint mindenki, aki először kerül az ősi városba... Dezső azonban nem lett volna muzsikusa, ha nem éri ki a város köveiből a zenét, üde levegőjéből a költészetet... Sopron élete végéig az ő városa lett.” Tegyük ehhez hozzá, hogy ez fordítva is így igaz. Egyénisége, munkálkodása és bukása is összeforrt a várossal.

A könyv tisztelgés is 1919 emléke, hősei előtt, akik mertek élni a felgyorsult társadalmi fejlődés kínálta lehetőséggel és nemzeti történetünk egyik dicső korszakának úttörő harcosai voltak. Tettük – tanulságaival együtt – napjainkig ható erő maradt.

Történettudományunk (és a soproni helytörténetírás is) az elmúlt években sokat tett annak érdekében, hogy e nagyszerű korszakot a történelmi valósághoz hűen és jelentőségének megfelelően értékelhessük. S ami különösen jelentős, hogy az igényes monográfiák és forráskiadványok mellett e korszak több jeles alakjáról (Károlyi Mihály, Kun Béla, Szamuely Tibor, Landler Jenő, Stromfeld Aurél, Latinca Sándor) jelent meg szépen megírt és tárgyilagos kiadvány. Földes Mihály regényét méltán sorolhatjuk ezek közé.

Papp István

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Scheiber Sándor: Magyar-zsidó Oklevéltár XIII. kötet. 1296–1760. Budapest 1970. 525 lap+2 hasonmás

**Scheiber Sándor: Magyar-zsidó Oklevéltár XIII. kötet.
1296–1760. Budapest 1970. 525 lap+2 hasonmás**

Tavaly ismertettük a Magyar-zsidó Oklevéltár 1969-ben megjelent XII. kötetét (SSz. 1970, 287–8), az év végén a szokott rendszerességgel máris megjelent Házi Jenő, Kubinyi András és Zsoldos Jenő közreműködésével Scheiber Sándor szerkesztésében a XIII. kötet. Előszóként a szerkesztő Kohn Sámuelnek (1841–1920), az okmánytár elindítójának leveleiből közöl 52 tudománytörténeti szempontból használható darabot, bevezetésként pedig Csillag István „Régi zsidó orvosok és kórházak Magyarországon” címmel értekezik, megemlítve többek között a XV. századi soproni zsidó kórházat, helyesebben ispotályt (*Judenspital*). Maga az oklevéltár javarészt (76–493. lapok) XVIII. századi kiadatlan anyagot tartalmaz, de a Középkori anyagban is van eddig közzé nem tett levéltári anyag, különösen az első soproni bírói ítéletkönyvből (*Gerichtsbuch*). A XVIII. századi anyagból (1703–1760) elég sok vonatkozik Sopronra, továbbá még 31 Sopron vármegyei településre, de elég sokat találhat benne a Buda, Pest és Pozsony városok történetével, más magyarországi települések múltjával foglalkozó kutató. Tárgytörténeti szempontból is az előző kötetekhez hasonlóan változatos a közölt anyag. Nyelvi szempontból főleg latin és német nyelvű szövegek váltakoznak a kötetben, éppen ezért tanulságos a szili, kapuvári és csornai vargamestereknek 1757-ben Sopron vármegyéhez benyújtott és erősen rábaközi nyelvjárásos

folyamodványa (475. sz.). Országos viszonylatban a zsidókra 1748-ban kivetett fejadót 381összesítő táblázat (Sopron vármegyében 1313 fő 2626 forinttal), valamint az 1749-ben megajánlott türelmi adót tartalmazó kimutatás (Sopron vármegyére a vegyes bizottság kivetett 3200, a zsidók megajánlottak 1950 forintot), a magyarországi zsidók összeírása foglalkozás, ill. társadalmi helyzet szerint (Sopron vármegyében 1946 fő; 25 fő földesura külföldi) tanulmányosak (160., 261. sz.). Valóságos szociográfiát tartalmaz a 423. sz. irat: a nagymartoni (Mattersburg) és a kismartoni (Eisenstadt) zsidó hitközség vallomása arról, hogy a névvel, foglalkozással megjelölt hitközségi tagok mennyi adó fizetésére képesek. A szövegek közlése és regesztázása általában helyes, néhány megjegyzést mégis kell tennünk. A 247. sz. iratban *Schawink* nyilván téves olvasat a *Schawnik* 'Styávník' (Trencsén vm.) helyett. A 282. sz. irathoz fűzött jegyzetben az irat „sein weib als waisen gehaiset” kitételével kapcsolatban ezt olvassuk: „helyesebb lenne *geheurathet* kifejezés”. A *gehaiset* 'gehäuset' ugyanis ritkábban adatolt szinonimája a *geheiratet* szónak. A 327. sz. iratban *gekaussete* nyilván téves olvasat a *gekauffete* helyett. A 353. sz. iratban a „tonnen hönig” nem 'egy mázsa méz', hanem 'egy hordó méz' (helyesen a 486., 501. sz. iratban). A 424. sz. irat *fabricant* szavát még nem értelmezném 'gyáros'-nak (1754). A többé-kevésbé bajor-osztrák nyelvjárásos szövegekben az asszonyok családneve férjükéből *-in* képzővel képződik: a magyar nyelvű regesztákban a magyar nyelvhasználatnak megfelelően e képzőnek el kell maradnia, különben helytelen névalakok jönnek létre (vö. például az 540. sz. iratban: „frau Theresia *Trillerin*”, a regesztában *Trillerin* Terézia a *Triller* Terézia asszony helyett stb.). A közölt levéltári anyagban számos értékes helynévi adat található. A német nevek közül van ma már ismeretlen is. A helymutató ezekre külön címszavakban utal, kimaradt azonban *Brajf* (280. sz.), *Catt* 'Csát', *Deth* 'Tét', *Schatsch* 'Csaca', *Vantschitz* (280. sz.), *Warien* 'Várna' (Trencsén vm.). A tárgymutatóból kimaradt bárány, borjú, birka, csirke, hús (503. sz.); jutalom talált pecsétgyűrű beszolgáltatásáért (530.); kecske (503.); kereskedőjel, monogram (550.); körülmetélés (503.); lúd (503.); mázsa (488., 491., 496., 538.); prém (289.); pulyka (503.); zsidók áttérése (473., 545.); zsidók megadóztatása (99., 101–2., 104., 107., 108., 111., 114., 119., 124., 133–4., 137.).

Mollay Károly

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Mollay, Karl: Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin (1439–7440.) Wien, Österreichischer Bundesverlag 1971, 95 lap. (Wiener Neudrucke, hg. von Herbert Zeman, Bd. 2).

Mollay, Karl: Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin (1439–7440.) Wien, Österreichischer Bundesverlag 1971, 95 lap. (Wiener Neudrucke, hg. von Herbert Zeman, Bd. 2).

A Wiener Neudrucke, tekintélyes osztrák forráskiadványsorozat, szerencsés kézzel sorolta kiadványai közé Kottanner Jánosné emlékiratait, olyan sorozat tagjául választva, mely céljából a legjelentősebb osztrák vonatkozású kéziratok kiadását és fontos nyomtatványok újranyomását jelölte meg.

Az első német női emlékirat azért is helyet kaphatott ebben a sorozatban, mivel a soproni születésű Wolfram Ilona (akinek első férje az 1431-ben elhunyt Székeles Péter soproni polgármester volt) 1432-ben atyja, a bécsi városi tanács és a bécsi dómprepost hozzájárulásával a nála jelentősen fiatalabb Kottanner Jánoshoz ment feleségül. Így a kézirat bécsi asszony munkája is, osztrák vonatkozású sorozatban is megjelenhet, s mint évszázadokon át sokszor párhuzamos történelmünknek, ebben az esetben is számos közös vonatkozása van. A Wiener Neudrucke kiadványainak keretterve a XI. századtól Frau Ava verseitől

a XVII. századi Ungarischer oder Dacianischer Simplificissimuson át a Csokonai költészetében is szerepet játszó Aloys Blumauer műveinek kiadásáig számos más magyar vonatkozást is magában foglal. A közös találkozáspontok a későbbiekben talán azt is lehetővé tehetnék, hogy más – magyar és osztrák szempontból egyaránt fontos – kéziratok helyet kapjanak a sorozatban, pl. a XVII. századi soproni Faut Márk humanista történeti kézírata Sopron és környéke egy évszázadáról.

382 Mollay Károly előzetes munkálatai alaposan előkészítették a Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin előttünk fekvő szövegkiadását. Elsőként a Soproni Szemle 1957. évfolyamában megjelent Kottanner Jánosné és naplója c. tanulmányt említjük, mely a kérdés addigi részletes, alapos összefoglalása. Ezt követte a következő évfolyamban két kiegészítés, az egyik a Piloty Ferdinánd festményéről készült kőrajz közlésével, a másik egy válasz *Az olvasó kérdez, az olvasó közöl* rovat kérdésére, melyben a szerző megcáfolja azt a XVIII. században keletkezett tudálemos helytörténeti mendemondát, amely szerint az országot elhagyó királynő a koronát elrejtette volna Mihályiban. A jelenlegi kiadás előzményei közé tartozik az Arrabona 1965. évi kötetében megjelent újabb német szövegkiadás és az ezzel egy évben, a Soproni Szemlében olvasható fordítás. Ennek előszavában Mollay megállapította: „az emlékirattal kapcsolatos kutatások egy közel 120 évvel ezelőtt megjelent, ma már elavult kiadásra támaszkodtak.” Csupán érdekességet jelent a Gerhard Eis és P. Rainer Rudolf *Altdeutsches Schrifttum im Nordkarpatenraum*-ban 1960-ban megjelent szemelvény, melyről Mollay több helyen is megjegyzi, hogy semmi köze nincs a címben rögzített területhez.

A Wiener Neudrucke sorozatban 1971-ben megjelent szövegkiadás előszava rögzíti a két elszánt asszony, Erzsébet királynő és a szolgálatában álló Kottanner Jánosné történelmet formáló szerepét. A 31 éves királynő orvosai jóslatára fiút vár, nem akar hozzámenni a 16 éves lengyel Ulászlóhoz, ezért rábírja udvarhölgyét, hogy 1440. február 21-ről 22-re virradóra az erősen örzött Visegrádról a koronát rabolja el. Már az előszó is rögzíti, hogy az 1450 körül készült történeti emlékirat bajor–osztrák jellegű nyelvjárási színezetével a történeti prózai értekező irodalom jeles teljesítménye. A gondos szövegkiadást szövegkritika, glosszárium, név- és tárgymutató, jegyzetek és a kérdés egész történetét, továbbá összefüggéseit érintő utószó követi. Az utószó megemlékezik a bécsi egyetemi tanárról, Johann Ladislaus Endlicherről, aki a szöveget először, részben modernizálva kiadta, felhasználva az addigi szakirodalmat, az első, töredékben maradt oldalakat azonban nem egészítette ki. Ezt belső filológiai érvekre alapozva meggyőző szövegkiegészítéssel Mollay Károly már az 1965. évi győri kiadásban elvégezte. A kiadványt követő irodalomból Mollay Károly Karl Uhlirz 1898-as tanulmányát emeli ki. Ez a tanulmány tisztázta Kottanner János személyét, és itt olvasható az emlékirat diktálására, elkészülésének időpontjára vonatkozó fontos megállapítás. Mollay azonban Uhlirz érvelését továbbfejleszti, amikor rámutat arra, hogy még egy Kottannerné-típusú talpraesett nő sem lehetett képes tudós segítség nélkül az emlékirat diktálására. Eredményes kutatóként emeli ki az utószó Lothar Gross személyét is, aki soproni oklevelek segítségével megállapította, hogy Kottannerné a soproni Wolfram Ilonával azonos. Megnyugtatóan cáfolja Mollay a másik kutatási irányzatot, amely Kottannernét önkényesen Huendler Ilonának, és így erdélyi szásznak tenné meg. Figyelmeztet Mollay utószava Kottannerné szimbolikus látásmódjára, különösen a szerencse kérdésében, ez a felfogás a középkori szimbólumvilág rendszerével való további összevetésre lenne érdemes. Figyelemre méltók Mollay megállapításai az emlékirat helynévtudományi értékéről is (gondolok a *Grintsechdel* 'Gerencsér' típusú nevekre), kívánatos lenne az is, ha a történeti néprajz művelői hasznosítanák Kottannerné pontos megfigyeléseit a betegségek, a szoptatás, de különösen az ördögrel vonatkozó hiedelemvilág kérdésében. Meggyőzőnek tartjuk Mollay Károly vizsgálatát a fennmaradt kézirat másolat voltáról, az abban előforduló szövegghiányok, szóismétlések kapcsán. Helyes a kézirat keletkezésének időpontját is 1450 körülre helyezni, hiszen később, Kottannerné birtokkal történt

megjutalmazása után a koronarablás résztvevői nevének elhallgatására már valóban nem volt ok.

Mollay Károly az Österreichische Nationalbibliothek 2920 sz. egyetlen példányban fennmaradt kézirat alapján kritikai hűséggel adja az emlékirat szövegét, az értelemzavaró interpunkciókat értelemszerűen kiegészíti. Mollay Károly szövegkiadása a hozzá kapcsolódó gazdag apparátussal hosszú időre megnyugtatóan megoldja Kottanner Jánosné emlékiratai szövegkiadását, kitűnően gondozott szöveget és mindenben eligazító apparátust ad az olvasó kezébe.

Kovács József László

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Pflagner, Margit (Red.): Begegnung mit dem Burgenland. Das Grenzland in der Literatur. Wien Belvedere Verlag Wilhelm Meissel 1971, 147 lap + 8 tollrajz.

383 Pflagner, Margit (Red.): Begegnung mit dem Burgenland. Das Grenzland in der Literatur. Wien Belvedere Verlag Wilhelm Meissel 1971, 147 lap + 8 tollrajz.

A Burgenland létrejöttének, ill. elcsatolásának 50. évfordulójára kiadott ünnepi kiadványok közül szép kiállításával is kiemelkedik ez a gyűjteményes mű, amely Heimito von Doderer (1896–1966). Theodor Kramer (1897–1958), Nikolaus Lenau (1802–1850), Josef Marschall (1905–1966). Rainer Maria Rilke (1875–1926), Reinhold Schneider (1903–1958). Georg Trakl (1887–1914) és Franz Werfel (1890–1945) osztrák írók, költők műveiből burgenlandi vonatkozású szemelvényeket, verseket közöl. Az írók, költők burgenlandi kapcsolatait Paul Wimmer, Nikolaus Britz, Margit Pflagner, Paul Rauchbauer, Wolfgang Paul, Heinrich Kunnert, Lambert Binder és Franz Probst irodalomtörténeti fejtegetései világítják meg. Az osztrák irodalom e jelentős képviselőinek egyike sem született Burgenland területén, csak a bécsi születésű Josef Marschall vált házassága és letelepedése révén burgenlandi költővé, íróvá; a többiek családi kapcsolatok, ismeretségi körük vagy tanulmányaik révén kerültek érintkezésbe Ausztria legfiatalabb tartományának földjével, népével, történelmével. Erre utal a könyv címe is. Erről szól a burgenlandi tartományi kormány tanácsnokának, Fred Sinowatznak előszava, amely kiemeli három nép és három kultúra, az osztrák, magyar és a horvát találkozásának irodalomtörténeti tanulságát. Nem meggyőző azonban az előszónak az állítása, hogy Burgenlandnak azért nem támadt még az említettekhez mérhető jelentős írója, költője, mert: „Das Burgenland kannte, bevor es als solches entstanden war, generationenlang seine Muttersprache nur in der Mundart”. A német irodalmi nyelv Burgenland létrejötte előtt, az akkori Nyugat-Magyarországon egyáltalán nem volt ismeretlen: jelentős magyar és német írókat, költőket mégiscsak Sopron adott az irodalomnak. Ennek társadalomtörténeti, közelebbről művelődéstörténeti okai vannak. Fred Sinowatz tanulságos előszava itt tulajdonképpen a helytörténetírás egy elhanyagolt szociológiai vonatkozását, a tehetségkutatás kérdését veti fel, amelyről e folyóirat 1943. évi kötetében (161–165. lapok) írtam. Miért adott e terület neves művészeket (pl. Liszt Ferenc), tudósokat (pl. Josef Hyrtl, a neves anatómus), de nem adott írókat, költőket?

Ezen a helyen elsősorban a magyarországi vonatkozások, ezek közül is a soproniak érdekelnek bennünket. Doderer „Die Dämonen” című, 1956-ban megjelent történeti regényéből, amely az első világháború utáni Ausztriában a Frontharcosok Szövetsége és a köztársasági Schutzbund közti küzdelmet (az 1927. jan. 30-i véres somfalvi-schattendorfi összeütközés!) történeti hűséggel és nagyrészt történeti személyek szerepeltetésével ábrázolja, három szemelvényt közöl. A somfalvi üsseütközést követő bírósági

tárgyaláson szerepel Thomas Preschitz, aki saját bevallása szerint a Tanácsköztársaság idején Sopronban törvényszéki elnök volt. Paul Wimmer tanulmánya nem utal rá, de tudjuk, hogy Doderer mai német nyelvre lefordította és a regénybe beledolgozta a soproni származású Kottanner Jánosné Wolfram Ilona 1439–1440. évi emlékiratát, a legrégebb német nyelvű női memoárt. Számos egyéb magyarországi vonatkozásával helytörténetírásunknak, hazai germanisztikánknak még érdemes lesz foglalkoznia.

Olvasóink számára bizonyára meglepetés az egyik legjelentősebb osztrák lírikus, a salzburgi születésű Trakl édesapjának, Trakl Tóbiásnak soproni származása. A kötet közli Georg Trakl „Traumland” című első prózai kísérletét, amely Margit Pflagner szerint a fiatal költő egy soproni nyári tartózkodásának emléke.

A kötet a már említett Marschall több versét hozza. Paul Rauchbauer tanulmánya említi Marschall „Die vermählten Junggesellen” című Haydn-regényét, amely többek között az eszterházi (ma Fertőd) kastély Haydn-korabeli életét is leírja.

Kramer és Werfel Fertő-verse, különösen az utóbbié, a leíró költészetnek egy-egy remeke. Werfel ezenkívül „Cella oder die Überwinder” című regénytörredékében a nácik 1938. évi burgenlandi hatalomátvételét s a Fertőmeggyes (Mörbisch) és Fertőrákos közti magyar határőrségnek a Burgenlandból kiüldözött zsidókkal szembeni 384 emberséges magatartását írja le. A kötet a regénytörredékből 12 lapnyi szemelvényt mutat be.

Lenau eddig is ismert magyarországi kapcsolataihoz újabb adalékot kapunk Margit Pflagner tanulmányában, amely a költő pesti születésű édesanyja családjának burgenlandi származásáról szól.

Wolfgang Paul berlini Rilke-kutató már 1964-ben rámutatott arra, hogy a nagy lírikusnak „Die Weise von Liebe und Tod des Cornets Christoph Rilke” című prózai munkájában tulajdonképpen Montecuccoli 1664. aug. 1-én Szentgotthárd és Nagyfalva (Mogersdorf) között a törökök felett aratott győzelmét dolgozza fel. Paul fejtegetéseire Heinrich Kunnert és Margit Pflagner értékes kiegészítéseket nyújtanak.

A kötetet Anton Lehmden 8 tollrajza díszíti.

Mollay Károly

1971. XXV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / LEVÉLSZEKRÉNY

LEVÉLSZEKRÉNY

Szabó Jenő írja: A SSz. 1971/2. számának 130. lapján ez áll: „A fehér zászlót Fábján Lajos polgármester intézkedésére kitűzik a városházára, ez meggátolja, hogy a város még nagyobb pusztítás áldozata legyen”. Ezzel szemben az áll, hogy 1945. márc. 31-én nem Fábján Lajos volt a polgármester, hanem dr. Kamenszky Árpád; nem a városházára tűzték ki a fehér zászlót, hanem a Tűztoronyra. Azonkívül nem bizonyítható, hogy a fehér zászlót a polgármester utasítására tűzték ki, és hogy a fehér zászló kitűzése gátolta meg azt, hogy a város még nagyobb pusztítás áldozata legyen. Az utóbbi két ráfogás létrejötte az én lelkiismeretemet is terheli. „Fehér zászló, piros zászló” címmel az Ady-kultúrházban előadták egy színpadi jelenetemet, majd ugyanez novella formájában megjelent a „Kisalföld”-ben és a „Rapszódia két tételben”

című antológiában. Mind a jelenetben, mind a novellában Kamenszky polgármester alakját vettem mintául. Írásomat szépirodalmi jellegűnek szántam s nem alapult ellenőrzött tényeken. A fehér zászló kitűzése két világrendszer váltásának történelmi pillanata volt számomra, amikor nem fontosak apró részletkérdések és mivel a polgármester a leváltott rendszert képviselte, az ő szájába adtam a meghódolást jelző fehér zászló kitűzésére szóló parancsot. Erre azonban semmiféle tényleges adatom nem volt, de megtehettem, mert írásom szépirodalom volt s benne sem Sopron, sem a polgármester neve nem szerepelt. Tény az, hogy a fehér zászló a tornyon lengett akkor is, amikor a németek még ellenállást tanúsítottak a városban. A szovjet hadvezetőség azonban semmiféle megtorlást nem alkalmazott, nyilván jobban ismerte a helyzetet, mint a városbeliek.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Josef Suchard: Der Umsturz in Mattersdorf (Heimatkunde des Bezirkes Mattersburg im Burgenlande, szerk. Ernst Löger. Wien 1931, 172–173; valamint Gagyí Jenő: A nyugatmagyarországi kérdés, Bp. 1921, 6. oldaltól.

2 (Megjegyzés - Popup)

Hadtörténelmi Intézet Levéltára, (a továbbiakban: HIL): Polg. demokratikus forradalom iratai, 35. doboz. Pozsonyi katonai kerületi parancsnokság 580/eln. karh. sz. alatti helyzetjelentése 1918. dec. 6-án és Gagyí idézett műve.

3 (Megjegyzés - Popup)

Bövebben G. Lehner: Die Abwehrkämpfe in unterem Murtal, Graz 1928. Név szerint említi Dávid Imre magyar hősi halottat.

4 (Megjegyzés - Popup)

HIL Tanácsköztársasági iratok, 55. doboz, hadrendek gyűjteménye.

5 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanott, 1919. július 26-i helyzetvázlat. Eszerint a 7. munkásezred törzse Szombathelyen, az I. zlj. Kőszegen, a II. zlj. Körmenten, a III. zlj. pedig Nagygencsen volt elszállásolva.

6 (Megjegyzés - Popup)

Ludwig Jedlicka: Ein Heer im Schatten der Parteien. Die militärische Lage Österreichs, 1918–1938. Graz–Köln 1955, 9–14, Julius Deutsch emlékirataira való hivatkozással.

7 (Megjegyzés - Popup)

Siegmund Knaus, General a. D.: Die Besitznahme des Burgenlandes, 125 (vö. Darstellungen aus den Nachkriegskämpfen deutscher Truppen und Freikorps, VIII. Band, Berlin 1942). A Dunától Muráig terjedő határszakasz (Militärischer Schutz an der Ostgrenze) a Heimwehr útján nyerte kiegészítését és a Stájerországban időközben felállított tizenhárom Volkswehr-zászlóalj is a rendelkezésére állott. Lásd Knaus i. m. 114, 156.

8 (Megjegyzés - Popup)

Knaus i. m. 110. 114. 125. 126. Az akták szövegét is közli a 157. és 158. lapon.

9 (Megjegyzés - Popup)

W. Goldinger: Die Burgenlandfrage als internationales Problem. Burgenländische Heimatblätter 1961, 102–103.

10 (Megjegyzés - Popup)

HIL TK 60. doboz: A II. hadtest iratai, a zalaegerszegi határvéd kerületi parancsnokság jelentése.

11 (Megjegyzés - Popup)

A soproni munkástanács ülése. – Fegyverrel védjük meg Nyugatmagyarországot! Soproni Vörös Újság, 1919. július 24.

12 (Megjegyzés - Popup)

Idevonatkozó okiratok: Szabó László: A bolsevizmus Magyarországon. A magyar proletárdiktatúra okirataiból. Budapest 1919, 236.

13 (Megjegyzés - Popup)

Bozó Pál ezredes: A soproni ellenforradalmi szervezkedés. HIL 2100. sz. kézirat.

14 (Megjegyzés - Popup)

Deme László–Keleti József: Az ellenforradalom Vas megyében és Szombathelyen. Szombathely 1920, 177–180.

15 (Megjegyzés - Popup)

HIL VKF 1919-es anyag, II. csoport 9–74. 67. sz.

16 (Megjegyzés - Popup)

Pilch Jenő ezredes: Horthy Miklós. Bp. 1929, 189. Az okmányt, amelyre hivatkozik, már nem találtam meg.

17 (Megjegyzés - Popup)

Goldinger i. m. 103. A békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa 1919. augusztus 18-án úgy határozott, hogy az osztrák béke delegációnak Burgenland átadására vonatkozó jegyzékeire nem fog válaszolni.

18 (Megjegyzés - Popup)

Pilch i. h.

19 (Megjegyzés - Popup)

HIL VKF Szombathelyi körletparancsnokság 1919-es anyaga. Lehár ezredes távirata 1919. augusztus 24-én. A jelentést Pilch is közli, tévesen 18-os zászlóaljkat említ 106-osok helyett.

20 (Megjegyzés - Popup)

Koréh Endre: Erdélyért. A székely hadosztály és dandár története, Bp. é. n. II. kötet 194. o.; HIL VKF 1919 II. csop. T 1–95 sz. csomó (HÜM 1059–8/28–I 40/S).

21 (Megjegyzés - Popup)

Koréh i. m.; „Sopronvármegye” 1919. augusztus 29–30.

22 (Megjegyzés - Popup)

Bozó ezredes: idézett kézirat: valamint Bánó Kálmán ny. altb. visszaemlékezése. (Utóbbi HIL VKF 23. doboz.)

23 (Megjegyzés - Popup)

HIL VKF 23. dobozban levő térképvázlaton látható 1920. június 26-i helyzet szerint III/csurgói zászlóalj Oroszvár-Horvátjárfalun, II/csurgói zlj. Magyaróvárott, I. soproni zlj. egy ütege Sopronban, I. vasi (egykori III/39 vörös) zlj. és egy aknavetőszázad és a hadosztályparancsnokság Szombathelyen, III. vasi (III/106) zlj. Körmenten, II. soproni (II/18.) zlj. Kismartonban és I. zalai (I/20.) zlj. Nagykanizsán volt. Még Berettyóújfalun állomásozott a II. zalai (II/48) zászlóalj, Mándokon a III. soproni (III/76) és Budapesten a III. zalai (III/82. székely) zászlóalj.

24 (Megjegyzés - Popup)

Lásd Bozó i. m. Azt is említi, hogy egy hírszerző jelen volt egy osztrák csapatszemlén, amelyet Redlich ezredes tartott, aki a békeidőben Sopronban szolgált és igen hangoztatta a közeljövőben való bevonulást Nyugat-Magyarországra. Ez azonban nemcsak, hogy elmaradt, hanem Sopronba átjáró osztrák tisztek szerint nem is kellett tartani. Majdnem valamennyien megkísérelték felvétetni magukat a magyar nemzeti hadseregbe.

25 (Megjegyzés - Popup)

Goldinger i. m. 104.

26 (Megjegyzés - Popup)

„A határban a Halál kaszál...” Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből. Bp. 1963, 186–188. Héjjas Jenő dr. könyvében az 1920. június 20-i dátum téves!

27 (Megjegyzés - Popup)

Magyar pokol. A magyarországi fehér terror betiltott és üldözött kiadványok tükrében. Bp. 1964, 242.

28 (Megjegyzés - Popup)

Országos Levéltár: K 26 Miniszterelnökség iratai, 1264/1921. csomó. (Nyugatmagyarországi ügyek.) A helyzetjelentések nagyrészt címzés, aláírás nélküli másolatok, föltehetően a Területvédő Liga exponenseitől. A Sáfrán nevű jelentésíró burgenlandi vagy muraközi horvát származású egyén benyomását kelti.

29 (Megjegyzés - Popup)

HIL VKF 41. doboz, 1921. január 7-i és 19-i helyzetjelentés.

30 (Megjegyzés - Popup)

Villani 10. o.

31 (Megjegyzés - Popup)

HIL VKF 13. doboz, 10882/Ia. sz. 1920. január 27. E szám alatt vannak az 1921. április 20-i, 23-i és 28-i keltezésű iratok is.

32 (Megjegyzés - Popup)

Honvédelem 1921. szept. 4. (III. évf. 36. sz.). Ugyanott közzétéve Prónay Pál huszáralezredes elbocsátása a nemzeti hadseregből.

33 (Megjegyzés - Popup)

Maximilian Heyler: Zwanzig Jahre österreichisches Uniformwesen, 1918 bis 1938. Militärwissenschaftliche Mitteilungen 71, 1940, 661–668. A régi osztrák, illetve Landwehr-egyenruhát 1933-ban rendszeresítették újból.

34 (Megjegyzés - Popup)

Jedlicka i. m. 34.

35 (Megjegyzés - Popup)

Knaus i. m. 127–128. Ugyanott említi, hogy 1921. augusztus 19-én az 1., 2., 3. és 5. dandárparancsnokság parancsot kapott, hogy „esetleges bevetés céljaira” 7 gyalogzászlóalj, 1/2 lovasszázadot, 3 úteget és 1 műszaki századot bocsásson rendelkezésre.

36 (Megjegyzés - Popup)

Ezen részt vettek Craven angol ezredes, Yamagutsi vicomte japán ezredes, Jocard francia őrnagy, Calma olasz őrnagy; Ausztriát báró Stefan von Neugebauer udvari tanácsos, Magyarországot pedig Keresztes Artúr ezredes képviselte. Lásd: Missuray-Krúg Lajos: A nyugatmagyarországi felkelés. Sopron 1938,⁴ 47.

37 (Megjegyzés - Popup)

Villani i. m. 9–10. Az osztrák parlament külügyi bizottságának tagjai voltak: Schober kancellár (pártonkívüli), dr. Dinghoffer (nagynémet néppárt), Vaugoin hadügyminiszter (keresztényszocialista), dr. Otto Bauer és dr. Karl Renner (szociáldemokraták).

38 (Megjegyzés - Popup)

Irodalomtörténeti Közlemények 1962, 493.

39 (Megjegyzés - Popup)

Merényi i. m. (1966) 26.

40 (Megjegyzés - Popup)

I. h. 131.

41 (Megjegyzés - Popup)

I. h. 284–287.

42 (Megjegyzés - Popup)

I. h. (előszó).

43 (Megjegyzés - Popup)

Összes Művei id. kiad. 330. 1.

44 (Megjegyzés - Popup)

Értsd: Franciaországból.

45 (Megjegyzés - Popup)

Merényi i. m. 3., 10., 22., 25.

46 (Megjegyzés - Popup)

Barth, J. C.: Oedenburgisches Rath-Haus... Pressburg... (1670). RMK II, 1247.

47 (Megjegyzés - Popup)

B. Domini Christophori Lackneri... vitae curriculum. Ratisbonae, 1714. J. Fridelius bevezetésével.

48 (Megjegyzés - Popup)

Payr S.: A régi soproni városház. Soproni Napló, 1917. december 25 (különnyomat is): Csatkai–Dercsényi (szerk.): Sopron és környéke műemlékei. Bp. 1956,² 196–7.

49 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Művészet, IV/1928/477.

50 (Megjegyzés - Popup)

Garas Klára: Magyarországi festészet a XVII. században. Bp., 1953, 64–5. 127.

51 (Megjegyzés - Popup)

Barth, J. C.: Buda recepta... Regensburg 1686. 88–9. App. H. 2238. RMK. III, 3411/a: „... nach den sinnreichen Gemähdlen und Sprüchen, mit welchen der Seel. Herr D. Christoph Lackner, weyland Hochverdienter Burgermeister allhier dasselbe so diesen hatte zieren lassen: welche jetzo zwar von den wänden abgethan und ausgelöscht...”

52 (Megjegyzés - Popup)

A pozsonyi vár mennyezetképeivel sajtó alatt lévő kandidátusi disszertációmban foglalkozom.

53 (Megjegyzés - Popup)

Garas i. m. 64–5, 103.

54 (Megjegyzés - Popup)

Payr György és Payr Mihály krónikája. 1584–1700. Jegyzetekkel ellátta Heimler Károly. Sopron 1942, 21.

55 (Megjegyzés - Popup)

Emblemata... 1967. XVIII.

56 (Megjegyzés - Popup)

A 14. jegyzetben i. m. 3. sz. „Nosce teipsum” és 24. sz. „Dulcis Concordiae fructus.”

57 (Megjegyzés - Popup)

A 14. jegyzetben i. m. 13. sz. „Virtutis invidia comes.”

58 (Megjegyzés - Popup)

(Hooft, P. C.) Emblemata amatoria... Amsterdam 1611, 12. sz. „Serviando consumidor.”

59 (Megjegyzés - Popup)

Pataky i. m. 18.

60 (Megjegyzés - Popup)

Lacknerral kapcsolatos és még megoldásra váró művészettörténeti feladat műkedvelő ötvösi tevékenysége tárgyi emlékének felkutatása.

61 (Megjegyzés - Popup)

CIMRM II, 1664–1722.; vö. az előző jegyzet irodalmát.

62 (Megjegyzés - Popup)

CIMRM II, 1648; vö.: Thomas, E. B.: Römische Villen in Pannonien. Bp., 1964, 141.

63 (Megjegyzés - Popup)

Kubitschek, W.: Römerfunde aus Eisenstadt. Wien, 1926, 79. Nr. 16.; Thomas i. m. 150.

64 (Megjegyzés - Popup)

Kubitschek i. m. 70; Thomas i. m. 142.

65 (Megjegyzés - Popup)

CIMRM II, 1655–1662.

66 (Megjegyzés - Popup)

CIMRM II, 1663.

67 (Megjegyzés - Popup)

CIMRM II, 2375.

68 (Megjegyzés - Popup)

Vö.: Alföldy, G.: Acta Arch. Hung. 13 (1961) 114 skk.

69 (Megjegyzés - Popup)

Balla i. m. 99.

70 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Nagy T.: Bp. Tört. I/2. Bp., 1942. 433; uő.: A pannoniai kereszténység története a római védőrendszer összeomlásáig (Diss. Pam. II/12.). Bp., 1939, 24; Alföldy i. m. 114; Mócsy: RE Suppl. 9 (1962) 737.

71 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mócsy i. m. 566; Barkóczi L.: Pannónia története. Bp., 1963, 131.

72 (Megjegyzés - Popup)

Mócsy i. m. 566, 707.; Barkóczi i. m. 109.

73 (Megjegyzés - Popup)

Alföldi A.: Bp. Tört. I/2. Bp., 1942, 718.

74 (Megjegyzés - Popup)

Erről a folyamatról részletesen: Alföldy G.: Ant. Tan. 6 (1959) 19, 28.

75 (Megjegyzés - Popup)

A magánérőből épített provinciális szentélyek nem minősültek *loca religiosa*-nak, így a birtoktest tartozékaiként elidegeníthetők voltak: *Marcianus, Dig. 1, 8, 633: si quis privatim sibi sacrum constituerit, sacrum non est, sed profanum.* – Idézi: Kerényi, K.: Die Göttin Diana im nördlichen Pannonien (Pannonia-könyvtár 49.). Pécs, 1938, 6. további adatokkal és irodalommal.

76 (Megjegyzés - Popup)

Így pl. Carnuntum – CIL III 4413 = CIMRM II 1698.: Poetovio vonatkozásában l. alább: 60. jegyzet.

77 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Kuzsinszky B.: Budapest Régiségei 1 (1889) 45.: Nagy T.: A pannoniai kereszténység története... 28.

78 (Megjegyzés - Popup)

Vö. CIMRM II, 1578–1612., köztük a CIMRM II, 1582–83, 1587–88, 1597–98. sz. emlékek biztosan más szentélyekből származnak. Vö.: Abramic, M.: Führer durch Poetovio. Wien, 1925. 176, 187. és Hoffiler-Saria: Antike Inschriften aus Jugoslawien. Zagreb, 1939, 145. no. 311–312.

79 (Megjegyzés - Popup)

CIL III 4796 = Dessau: Inscriptiones Latinae Selectae. Berlin, 1892–1916, 4197 = CIMRM II. 1431. – A felirat datálása vitatott. A kérdés összefoglalását l. Winkler, G.: Die Reichsbeamten von Noricum und ihr Personal bis zum Ende der röm. Herrschaft. (Öst. Akad. d. Wiss. – Phil.-hist. Klasse; Sitz. ber. Bd. 261. Abh. 2.) Wien, 1969, 113. – A kérdésre másutt visszatérünk.

80 (Megjegyzés - Popup)

Cumont i. m. 189; az idevágó feliratok összeállítását l. Tóth I.: Ant. Tan. 12 (1965), 90. 61. jegyzet.

81 (Megjegyzés - Popup)

Milch Á.: A Komárom Megyei és Városi Múzeum Egyesület 1900. évi Értesítője. Komárom, 1901, 35; Láng, F.: Laureae Aquincenses 2 (Diss. Pann. II/11.). Bp., 1941, 167.

82 (Megjegyzés - Popup)

Cumont i. m. 194.

83 (Megjegyzés - Popup)

Nagy T.: A pannoniai kereszténység története... 33, 211.

84 (Megjegyzés - Popup)

Mócsy: RE Suppl. 9 (1962), 721.

85 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 710; Barkóczi: Pannonia tört. 138.

86 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Fülep F.: Arch. Ért. 96 (1969), 3.

87 (Megjegyzés - Popup)

Barkóczi i. m. 140.

88 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 139. – A temetkezés datálására vonatkozó szempontok megbeszéléséért Póczy Klárának és Barkóczi Lászlónak tartozom köszönettel.

89 (Megjegyzés - Popup)

A dolgozat megírására Csatai Endrétől kaptam biztatást. Neki köszönhető a közölt bibliográfia több soproni vonatkozású újságcikkének felkutatása is.

90 (Megjegyzés - Popup)

E jegyzékbe csupán azokat a munkákat foglaltuk be, amelyek közvetlenül a Fertőrákosi Mithraeummal foglalkoznak, ill. azokat a gyűjteményes összeállításokat, amelyek közlik a szentélyben talált leleteket és feliratokat.

91 (Megjegyzés - Popup)

Lásd bővebben e sorok írójától: Nyugatmagyarországi bandaharcok. (1921. augusztus 28– november 4.) Vasi Szemle 1961/I. kötet. A kérdéssel foglalkozó legfrissebb kiadvány Gerald Schlag: Die Kämpfe um das Burgenland 1921. Wien 1970.

92 (Megjegyzés - Popup)

Az 1921. október 13-án aláírt velencei egyezmény szövege: Société des Nations – Recueil des Traités 1922, vol. 9, 204. ll.

93 (Megjegyzés - Popup)

Bánffy Miklós: Huszonöt év (kézirat), 79. 1.

94 (Megjegyzés - Popup)

Moson megye (Heideboden) területén: Pomogy, Valla, Mosonbánfalva, Ilmic, Boldogasszony, Barátudvar, Féltorony, Mosonszentandrás, Mosontétény, Mosontarcsa. Sopron környékén Fertőmeggyes, Somfalva, Sopronkeresztúr, Zarány, Cinfalva, Kelénpatak. A legutolsó három község horvát, a többi német. Vö. Magyar Országos Levéltár, Miniszterelnökségi iratok K 28–1387. Feltámadás Legfelsőbb Vezetősége 79/hdm/1921. sz. akta.

95 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Träger Ernő szóbeli közlése.

96 (Megjegyzés - Popup)

Vera Olivová: K historii ceskoslovensko-rakouské smlouvy z roku 1921. Ceskoslovensky casopis historicky, 1961, 128–129.

97 (Megjegyzés - Popup)

Hadtörténelmi Intézet Levéltára: Vezérkari Főnökség iratai, 39/3407. sz.

98 (Megjegyzés - Popup)

Villani Frigyes: Jelentés a soproni népszavazásról és a magyar–osztrák határ megállapításáról.

Szerkesztette Träger Ernő stb. közreműködésével – Sopron 1923, 16–19.

99 (Megjegyzés - Popup)

I. h. 20; Otto Guglia: Das Werden des Burgenlandes. Seine Angliederung an Österreich vor 40 Jahren im Lichte teilweise unbekanntem Materials. Eisenstadt 1961, 55, 61.

100 (Megjegyzés - Popup)

Guglia i. m. 56 (66. sz. jegyzet).

101 (Megjegyzés - Popup)

Hans Steinacher: Zur Frage der Ödenburger Volksabstimmung. Burgenländische Heimatblätter 1961, 197–198. Felsorolja a Kärntner Heimatdienst tíz tagját, akiket az osztrák hatóságok támogatása mellett bevetettek a soproni népszavazási területen.

102 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Victor Miltschinsky: Der Ödenburger Heimatdienst. Burgenländische Heimatblätter 1962, 237–239. Kiemeli, hogy Holzmann Gottlieb gazdapolgár „jó szolgálatokat” tett a mozgalomnak. Krúg Lajos: „Tüzek a végeken” c. munkájából tudjuk e jó szolgálatok lényegét: a Balfi utcai Holzmann-féle kocsmában osztrák (illetve Ö. H.) propagandapénzből ingyen itatták az embereket, hogy szavazzanak Ausztriára. Holzmann kocsmáros egyébként kormányzói amnesztiával szabadult meg a következményektől. – Miltschinsky még említi, hogy az Ö. H. „különböző forrásokból” tetemes pénzüsszeggel rendelkezett és dr. Zoltán von Széll monyorókeréki (később nezsideri – saját megjegyzés) körorvos régi nemesi családból származott.

103 (Megjegyzés - Popup)

Országos Levéltár: ME Kozma Miklós iratai. Propagandakiadványok I. kötet 79., 80., 90., 96. és 97. oldalon. A 125. oldalon jelentés Sopron és vidékének hangulatáról, amely szerint a detronizáció deprimálólólag hatott a német gazdapolgárokra.

104 (Megjegyzés - Popup)

General Siegmund Knaus: Die Besitznahme des Burgenlandes. Darstellungen aus den Nachkriegskämpfen deutscher Truppen und Freikorps, Berlin 1942, VIII, 146–147.

105 (Megjegyzés - Popup)

Steinacher i. m. 198, 202.

106 (Megjegyzés - Popup)

Bővebben ifj. Krúg Lajos: Tüzek a végeken (Sopron 1931) c. könyvében; okmány Missuray-Krúg Lajos: A nyugatmagyarországi felkelés (Sopron 1938,⁴ 262).

107 (Megjegyzés - Popup)

Pl. Alfred von Schwarz: Sull i Ungar bleim? Sull i Reichsdeitsch wean? Oedenburg 1921, Fliegendes Blatt

aus Oedenburg Nr. 2. Idézett Kozma iratok 91–95.

108 (Megjegyzés - Popup)

Villani 24; Sarah Wambaugh: Piebiscites since the World War. Washington 1933, I, 295.

109 (Megjegyzés - Popup)

Villani i. h.

110 (Megjegyzés - Popup)

Hiller István: Sopron harca a hajdani selmecbányai főiskola idetelepítéséért 1919-ben. SSz. 1969, 104.

111 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Victor Miltschinsky: Das Verbrechen von Ödenburg. Wien 1922, 72. o. A német idézet fordítása: „Mint a nevekből látható, szinte kizárólag németek.” Márpedig az ugyancsak említett Zagorsky Stephan és Zagorsky Luise német volta is erősen vitatható. Hasonló elírásokat, illetve kétes hitelességű megállapításokat a kérdés specialistája talál bőven a könyvben. Tehát teljesen autentikusnak el nem fogadhatjuk.

112 (Megjegyzés - Popup)

Guglia i. m. 63–64; Ferrario levelét a 88–89. oldalon teljes szövegében közli.

113 (Megjegyzés - Popup)

Villani i. m. 21–22.

114 (Megjegyzés - Popup)

Guglia i. h.

115 (Megjegyzés - Popup)

Wambaugh is említi (295. 1.) azzal, hogy osztrák részről ezt cáfolják.

116 (Megjegyzés - Popup)

Villani 32. 1. (Hibák kijavítva).

117 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 69. kötet, Bp. 1924, 36–39. és 160. Sopron közigazgatási területi beosztása nem volt azonos a szavazókerületek beosztásával. Izraelita vallású volt Sopronban 2483 lakos, vidéken mindössze 39 fő.

118 (Megjegyzés - Popup)

OL ME K 26–1264/1921. csomóban nagyszámú burgenlandi község hangulatáról található helyzetjelentések a bandaharcok előtti időszakból. A hangulatot vegyesnek, de Magyarországra nézve nem

feltétlenül kedvezőtlennek mutató jelentések közt van egy 1921 augusztusából, amely szerint a német ajkú lakosság 75%-a osztrákpárti, ami a soproni népszavazás eredménye alapján megközelítően megbízható becslés.

119 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Träger Ernőről megemlékezik az Irodalmi Lexikon is. A soproni népszavazás történetéről szóló tanulmányánál részben kötve volt a hivatalos titoktartással.

120 (Megjegyzés - Popup)

Lingauer Albin felszólalása a nemzetgyűlésen. Nemzetgyűlési Napló, 1922. január 18. (114. 1.).

121 (Megjegyzés - Popup)

Björn Collinder: A leghívebb város. Sopron, 1938.

122 (Megjegyzés - Popup)

Országos Levéltár: Külügyminisztériumi iratok K 64/1921, 41. tétel, 514. alsz.

123 (Megjegyzés - Popup)

R. Várkonyi Ágnes: Bercsenyi Miklós pátense a fegyverre kelt jobbágyok felszabadításáról 1704 tavaszán. Századok 1958, 222–223.

124 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 224.

125 (Megjegyzés - Popup)

Országos Levéltár: Pál nádor iratai 94. köt. 9690. sz.

126 (Megjegyzés - Popup)

Sándor Lászlóék követségére vonatkozó adatokat közli Thaly Kálmán: A székesi gr. Bercsenyi család. Bp., 1892, III, 98–97. Vö. Bánkuti L: Tolna megye a Rákóczi szabadságharcban (1703–1711). Tanulmányok Tolna megye történetéből. 1969. II, 89.

127 (Megjegyzés - Popup)

Bercsenyi emlékiratai XIV. Lajoshoz. Kiadta: Lukinich Imre: II. Rákóczi Ferenc felségárulási perének története és okirattára. Bp., 1935, 405–419, 424–428.

128 (Megjegyzés - Popup)

A pátent először ismerteti: Szalay László: Magyarország története. VI. köt. 142–143.

129 (Megjegyzés - Popup)

Bécsi Kriegersarchiv: Hofkriegsrath 1704 Márc. N° 580 Expedit fol. 1–9.

130 (Megjegyzés - Popup)

Esze Tamás: Tarpa és Esze Tamás. Nyíregyháza, 1966, 66.

131 (Megjegyzés - Popup)

Várkonyi Á.: A jobbágyság osztályharca a Rákóczi-szabadságharc idején. Történelmi Szemle 1964, 351–352.

132 (Megjegyzés - Popup)

Esze T.: II. Rákóczi Ferenc tiszántúli hadjárata. Századok 1951. 110–111.

133 (Megjegyzés - Popup)

Bécs, Kriegersarchiv, Hofkriegsrath 1703 Okt. N° 434 Expedit fol.: 6. – Vö.: Rákóczi kiáltványa. Székelyhídi tábor 1703 augusztus 9. OSzKK Fol. Hung. 978 Prot. Exp. fol. 90.

134 (Megjegyzés - Popup)

Várkonyi Á.: A Dunántúl felszabadítása 1705-ben. Századok 1952.

135 (Megjegyzés - Popup)

Újlaki András Károlyinak (Fejér Vár, 1704 január 23). – Johannes Armpruster Károlyinak (Körmend 1704 január 30). Nagykárolyi gróf Károlyi család oklevéltára V. köt. Bp., 1897, 58–59.

136 (Megjegyzés - Popup)

Esze T.: A Szegénylegények Éneke. Irodalomtörténeti Közlemények 1953, 10–15, 20–23.

137 (Megjegyzés - Popup)

A pátens keletkezésének körülményeiről a szöveg nyelvjárási jellege is vall. Feltűnően sok dunántúli, sőt nyugati (rábaközi) elemet tartalmaz, amelyek nyilván nem az írnoktól, hanem a neki diktáló személyektől származnak. Nem dunántúliak az *é-ző* alakok (pl. *édes*), de ezek *é-ző* és *í-ző* változatban is előfordulnak: *édegen* ~ *idegen*; *vérségeket* ~ *virsigire*, *virségi*. Az *í-ző* változatok dunántúliak: *keresztiny(i)*, *kinszerettek*, *vigh* ‘vég’, *vigső*, *serinkedgyik*, *reminsigiben*, *keminy*, *szemilyekben*, *ügyinek*. Dunántúl és nyugati (rábaközi) is lehet a kismértékű *ö-zés* (*fölső*, de *felsőb!*; *böcsülhetetlen*, *Költ*, *föl*, *Fölsége*, *egyőző*), *ü-zés* (*diücsőséges*). Viszont dunántúli a magánhangzó közti mássalhangzók hosszúsága (*Falussi*, *várossy*), inkább nyugati (rábaközi) az *l-ezés* (*veszél* ‘veszély’) stb. Mindez arra mutat, hogy a szerző által említett dunántúli követség nyilván részt vett a pátens megszövegezésében (*Mollay Károly jegyzete*).

138 (Megjegyzés - Popup)

Kara Győző: Fábíán Gábor levelezése. Irodalomtörténeti Közlemények 1893, 226. lap. A Toldynak szóló levél kelte 1853. VIII. 6.

139 (Megjegyzés - Popup)

Névtelen: Sebestyén Gábor. Az író arcképével. Vasárnapi Újság 1864, 737. lap.

140 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország és a Nagyvilág 1875, 272. lap; Vasárnapi Újság 1375, 521. lap.

141 (Megjegyzés - Popup)

Császár „Kunok” című operájában persze valami frakkos vitézeket vittek színpadra, innen a bécsi kritika „Befrackte Kumanen” gúnyolódása. Doppler Ferenc „Ilka” c. operája inkább magyaros. 1858-ban egyik áriáját az énekes, ismerve az akkori közönség titkos magyar lázát, magyar szöveggel énekelte.

142 (Megjegyzés - Popup)

Ráczkevei: Az irodalom történetéből. Vasárnapi Újság 1867, 79. lap.

143 (Megjegyzés - Popup)

Trócsányi Zoltán: Magyar régiségek II, 141. lap.

144 (Megjegyzés - Popup)

A Berzsényi Gimnázium könyvtárában: A/76. jelzettel.

145 (Megjegyzés - Popup)

Vasárnapi Újság 1861, 20. lap.

146 (Megjegyzés - Popup)

Vasárnapi Újság 1863, 11., 436., 620. lap.

147 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre cikkének az adja meg az aktualitását, hogy az 1857-ben felújított anagramma-játék életre keltése végett a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat „Élet és Tudomány” című folyóirata 1970. évi 24. számában „Szóval játszunk” címmel külön rovatot indított. *(A szerkesztő.)*

148 (Megjegyzés - Popup)

Fabricsius Endre: Sopron és a Napoleon-i háborúk. SSz. 1939, 137–144.

149 (Megjegyzés - Popup)

Aistleitner (Aysthleitner) Antal a 18. század második felében tűnik fel Kisboldogasszonyban mint iskolamester és kántor. Fia, fiatalabb Aistleitner Antal öröklé a kisboldogasszonyi kántorságot. Egyik gyermeke, Aistleitner Karolina férjhez megy apja segédtanítójához, Koller Antalhoz, aki ezen az úton lesz iskolamester Kisboldogasszonyban. Több mint egy fél évszázadig tanít itt. A naplótöredéket ő teszi közzé. Az adatokat és a ritka újságpéldányok fotokópiáit Koller Antal és Aistleitner Karolina unokája, Palásti

Kálmán soproni nyugdíjas volt szíves rendelkezésemre bocsátani. A családból származik a soproni születésű Aistleitner József (1883–1960), a budapesti tudományegyetem neves sémi nyelvésze és asszirológusa.

150 (Megjegyzés - Popup)

Kisboldogasszony lakóházainak száma 1786-ban 6, 1828-ban 5. Lakosainak száma 1785-ben 34, 1828-ban 38. Kisboldogasszony közigazgatásilag a Burgenlandhoz csatolt nagymartoni járáshoz tartozott. 1880 és 1890 között Zemenyével egyesül Zemenye néven. Ebbe a kisközséginek sem nevezhető falusi iskolába azonban nemcsak az a néhány gyerek járt, aki itt élt, hanem itt tanultak a környékbeli községek nagyobb gyermekei is. Ma már nincs ott az iskola. Koller Antal még tudott latinul és tagja volt Sopron vármegye törvényhatósági bizottságának. A statisztikai adatokat lásd: Thirring Gusztáv: Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt. SSz. 1938, 186–195.

151 (Megjegyzés - Popup)

Duroc, Géraud Christophe Michel, Frioul hercege, francia tábornok (1772–1813), Napóleon szárnysegéde, egyik legkedvesebb tábornoka. Végig hű maradt a császárhoz. Napóleon mellett nyugszik az invalidusok dómjában.

152 (Megjegyzés - Popup)

Még aránylag keveset tudunk Napóleon hadainak magyarországi tartózkodásáról. Bay Ferenc (Napóleon Magyarországon. A császár és katonái Győr városában. Bp., 1941) csak a győri vonatkozásokat dolgozza fel, és még feldolgozatlan a soproni levéltárnak erre vonatkozó gazdag anyaga.

153 (Megjegyzés - Popup)

A Nyugatdunántúli Sebészszakcsoport és a Magyar Traumatológus Társaság 1970, okt. 31-i, soproni, Király Jenő emlékülésén és tudományos ülésén elhangzott előadás, Vö. még Réthly Endre: Dr. Király Jenő (1885–1969). SSz. 1969, 187–8.

154 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Csatkai Endre: Sopron egészségügye és népművelése az 1919-es Tanácsköztársaság idején. SSz. 1955, 4. sz.

155 (Megjegyzés - Popup)

Tisztázandó, honnan számítsuk az Ünnepi Hetek sorát. Az 1971. évi csak akkor lehetne a tizennegyedik, ha 1958-ban lett volna az első. A „Soproni ünnepi Hét” elnevezés először 1947-ben fordul elő, az 1958. évi Soproni Ünnepi Hetek viszont még ősszel voltak, s Kultúrnapokként is emlegetik. Vö. még SSz. XXI, 201; XXII, 5. 9.

156 (Megjegyzés - Popup)

A műsor részletezése:

Jún. 25-én 18 óraker: a soproni szimfonikus zenekar hangversenye (Liszt: Les Préludes, A-dúr zongoraverseny Schlüterrel; Csajkovszkij: V. szimfónia; vezényelt: Horváth Gyula); 21 óraker: ünnepélyes

megnyitó a Beloiannis téren.

Jún. 26-án 20 órakor: a barlangszínházban Fidelio (Vadas Kis L., Kovács Eszter, László Margit, Palócz L., Antalffy A., Rozsos I., Nagy Sándor; vez.: Kórody András. Rendezte: Huszár Klára; díszlettervező: Forray Gábor.)

Jún. 27-én 11 órakor: a Művelődési Központban a szombathelyi szimfonikus zenekar és kórus hangversenye (Schubert: Befejezetlen szimfónia; Rossini: Stabat Mater; László Margit, Réti József, Ercse M., Nagy S. közreműködésével; vez.: Petró J.); 20 órakor: balettest a barlangszínházban.

Jún. 28-án 20 órakor: Fidelio.

Jún. 29-én este: hangverseny a Haydn-kertben.

Jún. 30-án 18 órakor: a MÁV-szimfonikusok és a soproni Pedagógus Kórus hangversenye a Szt. Mihály templomban (Liszt: Via Crucis és Esztergomi mise; fővárosi szólisták közreműködésével; vez.: Forrai Miklós).

Júl. 1-én 20 órakor: Antigone a barlangszínházban; a Művelődési Központban Lehotka Gábor orgonahangversenye. – Öt napon át „Ki nyer ma?” című rádióadás a pinceklubban.

Júl. 2-án 20 órakor: a barlangszínházban: Antigone. (Balogh Emese és a Győri Kisfaludy Színház művészei, díszlet: Baráth András).

Júl. 3-án és 4-én 20 órakor: a barlangszínházban: Oidipusz király (Bánffy György).

Júl. 6-án 20 órakor: a barlangszínházban: Pécsi Balett (Couperin: Etüdök No. 2.; Szöllősy A.: Oly korban éltem...; Kodály: Felszállott a páva).

Júl. 7-én 18 órakor: Szt. Mihály templom, győri filharmonikusok és kórusok (M. Haydn: Vespera; Kodály: Psalmus Hungaricus, Simándyval; vez.: Sándor János).

Júl. 8-án 18 órakor: Dóm, Kovács E. és Szamadó Gabriella orgonahangversenye.

Júl. 11-re hirdették az Építők Közp. Művészegyüttesének műsorát; *júl. 12-én* volt a Soproni Szimfónia, dr. Friedrich Károly vetített képes műsora (közreműködik a V. Tanács Fúvószenekara). Kiállítások: a Festőteremben Soproni Horváth József képei, halálának 10. évfordulóján; a Múzeum közp. épületében Liszt F. emlékkiáll.; a pedagógus klubkönyvtárban a szövetkezeti ipar kiállítása; a Művelődési Központban a Soproni Szőnyeggyár kiállítása és a III. Virágkötészeti kiállítás. – A sportot a jún 26. és 27-i „Nemzetközi kosárlabda mérkőzés” képviselte. – Az Ünnepi Hetekre vonatkozó kritikákat a megyei könyvtár munkatársai külön címszó alatt gyűjtik (Szabó Kálmán városi könyvtárvezető közlése).

157 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Nagy Alpár: Kodály Zoltán és Sopron. SSz XXV, 44.

158 (Megjegyzés - Popup)

Nemcsak a templomok befogadóképességéről, de a hangversenylátogatók pontos számáról sincsenek adataink. A Hazafias Népfront értékelésében 16 előadás 16 000 résztvevőjéről beszél. Sportrendezvényeken

5000, kiállításokon 10 000, „egyéb rendezvényen” 10 000, összesen 41 000 a résztvevők száma. A városban 65–70 000 vendég járt, 300 belföldi és 22 külföldi különbusz volt, különvonat 2, 1200 fővel. A szállodák forgalma valamelyest nőtt, idén 2020 a belföldi vendégnapok száma és 1241 a külföldieké. A vendéglátás forgalma a Kékfrankos vendéglő átalakítása miatt kissé lemaradt, egyéb téren a tavalyinak 124 százalékat is elérték az Ünnepi Hetek alatt.

159 (Megjegyzés - Popup)

Az idézet a Soproni Ünnepi Hetek értékeléséből való, mely a Hazafias Népfront 1971. szept. 11-i elnökségi ülésén hangzott el. Forrásaim voltak még az ellátásra és idegenforgalomra Sopron V. T. VB. Kereskedelmi Csoportjának jelentése (18 373/1971. sz.); az egyes rendezvényekre: Zárójelentés az 1971. évi S. Ü. H-ekről (összeáll.: Hasznos L., 1971. aug. 10.); a közlekedésre: Illosvay Zsigmond közlése (VIII. 25.); a nagycenki vasútra: Lovas Gyula írásos közlése; az időjárásra Pödör János közlése (IX. 14.).

160 (Megjegyzés - Popup)

Vö. a „Kisalföld” tudósításait a legutóbb rendezett motor- és autóversenyekről, a tragikus balesetekről és egy olvasói levelet a lakóterület elzártaságáról.

161 (Megjegyzés - Popup)

Ha erre a rendezvényre szükség van, talán a Ruhagyárral kellene még kapcsolatba hozni.

162 (Megjegyzés - Popup)

A hatvanas években „Századok muzsikája” címmel rendezték ezeket a hangversenyeket, de a műsort akkor is a szerepeltethető növendékek éppen kéznél levő repertoárja határozta meg. A jövőben már a tanév elején kellene kialakítani a műsort és évközben többször is kipróbálni.

163 (Megjegyzés - Popup)

Pödör János meteorológus közlése. Az időjárásra vonatkozó anyag visszamenőleg megvan az egyetemen, de összeszedése kutatómunkát igényel. Szívesen vállalkoznának előrejelzésre, ha ezt kéri tőlük. Meg kellene oldani viszont a fertőrákosi kőfejtő barlangszínházi részében a hőmérséklet és a páratartalom rendszeres mérését.

164 (Megjegyzés - Popup)

Illosvay Zsigmond közlése szerint 288 retúrjegy fogyott el elővételben a barlangszínház rendezvényeire. Előadásonként 5 mentesítő járat volt, tehát egyelőre még kevesen vásárolták meg elővételben az autóbuszjegyet. A Volán elképzelhetőnek tart olyan megoldást, hogy az előadás jegyéhez perforálással kapcsolnának oda és vissza szóló szelvényeket. Ezeket a jegyeket a vásárló vagy kéri vagy nem. Az el nem adott szelvényekkel a pénztáros elszámol.

165 (Megjegyzés - Popup)

Kézdy Pál budapesti mérnök esete (saját közlése szerint).

166 (Megjegyzés - Popup)

A rendszeresen megjelenő, de szinte kizárólag csak adatközlő Soproni műsorból (milyen jó, hogy van!) is ki lehetne fejleszteni. Kérdés, sokszorosítva nem gyorsabb-e?

167 (Megjegyzés - Popup)

Illosvay szerint erre megvolna a lehetőség. A mikrobusz egyébként – propaganda és újdonságok nélkül is – elég szép forgalmat bonyolított le. Június 28–júl. 15-e közt 86 járatán 4898 jegyet adtak el.

168 (Megjegyzés - Popup)

Ezt Sopron barátai közül többen is javasolták.

169 (Megjegyzés - Popup)

A zárójelentésben is: „Az Intéző Bizottság munkáját egy főhivatású színházi szakemberrel kellene megerősíteni...”